

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНнікаў БССР

ПЯТНІЦА, 5 лютага 1988 г. № 6 (3416) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

УНУМАРЫ:

«Іх лёс
стукае ў сэрцы»

З РЕДАКЦЫЙНАЙ
ПОШТЫ

«Званы чалавечнасці»

Вершы
С. БАСУМАТРАВАЙ

4

«Я — ЗА ДЫЯЛОГ»

Нататкі Н. ГАЛЬПЯРОВІЧА

5

Старонкі з кнігі

Э. ЯЛУГІНА
пра Цішку Гартнага

Раздзел з паэмы
П. ПРЫХОДЗЬКІ

8—9

«Мастацтва пачынаецца
з асобы»

Інтэрв'ю У. СТАЛЬМАШОНКА

12

Пераклады

Э. ФРОМ

«МАСТАЦТВА ЛЮБОВІ»

14—15

Хвіліна одуму. Народны мастак СССР Міхась САВІЦКІ ў майстэрні.
Фота А. ШАБЛЮКА.

Сесія Вярхоўнага Савета БССР

2 лютага ў Мінску адбылася восьмая сесія Вярхоўнага Савета Беларускай ССР адзінаццатага склікання.

Апладысментамі сустрэлі дэпутаты А. А. Грамыку, першага сакратара ЦК КПБ Я. Я. Сакалова, Старшыню Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР Г. С. Таразевіча, Старшыню Савета Міністраў БССР М. В. Кавалёва, членаў і кандыдатаў у члены Бюро ЦК КПБ, членаў Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР і ўрада рэспублікі.

Старшынявуючы — дэпутат І. Я. Науменка аб'яўляе восьмую сесію Вярхоўнага Савета БССР адкрытай.

Вярхоўны Савет па дакладу мандатнай камісіі аднагалосна прыняў пастанову аб прызначэнні паўнамоцтваў дэпутатаў М. С. Ігрунова, выбранага па Пінскай — Паўночнай выбарчай акрузе, М. Ф. Грынёва, выбранага па Магілёўскай — Маладзёжнай выбарчай акрузе, — замест выбывшых дэпутатаў.

На разгляд Вярхоўнага Савета Беларускай ССР уносяцца наступныя пытанні:

1. Аб змяненнях у саставе Прэзідыума Вярхоўнага Савета Беларускай ССР.

2. Аб задачах Саветаў народных дэпутатаў рэспублікі па паскарэнню вырашэння Харчовай праграмы і сацыяльнай перабудове вёскі.

3. Аб праекце Закона Беларускай ССР аб народным абмеркаванні важных пытанняў дзяржаўнага жыцця Беларускай ССР.

4. Аб зацвярджэнні ўказаў Прэзідыума Вярхоўнага Савета Беларускай ССР.

Вярхоўны Савет вызваліў дэпутата А. М. Калінічэнка ад абавязкаў члена Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР у су-

вязі з пераходам на работу за межы рэспублікі. Членамі Прэзідыума Вярхоўнага Савета выбіраюцца дэпутаты М. С. Ігруноў — другі сакратар ЦК Кампартыі Беларусі, А. І. Цішкевіч — старшыня Мінскага аблвыканкома. У сувязі з выбраннем членам Прэзідыума Вярхоўнага Савета А. І. Цішкевіч вызваляецца ад абавязкаў члена камісіі па аграпрамысловому комплексу Вярхоўнага Савета БССР.

3 дакладам па другому пытанню выступіў Старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета рэспублікі дэпутат Г. С. Таразевіч.

Затым адбылося абмеркаванне гэтага пытання.

Цэпла сустрэты прысутнымі, на сесіі выступіў А. А. Грамыка.

Вярхоўны Савет аднагалосна прыняў пастанову «Аб задачах Саветаў народных дэпутатаў рэспублікі па паскарэнню вырашэння Харчовай праграмы і сацыяльнай перабудове вёскі».

Па пытанню аб праекце Закона Беларускай ССР аб народным абмеркаванні важных пытанняў дзяржаўнага жыцця Беларускай ССР выступіў старшыня камісіі заканадаўчых меркаванняў Вярхоўнага Савета рэспублікі дэпутат І. Ф. Якушаў.

Вярхоўны Савет аднагалосна прыняў Закон аб народным абмеркаванні важных пытанняў дзяржаўнага жыцця Беларускай ССР. З дакладам аб зацвярджэнні ўказаў Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР выступіла сакратар Прэзідыума Вярхоўнага Савета рэспублікі дэпутат Л. М. Сыраегіна.

Вярхоўны Савет зацвердзіў прадстаўленыя ўказы.

БЕЛТА.

ПАМЯЦІ РЭВАЛЮЦЫЯНЕРА-ДЭМАКРАТА

150-годдзе выдатнага беларускага рэвалюцыянера-дэмакрата і мысліцеля Кастуся Каліноўскага і 125-годдзе паўстання 1863—1864 гадоў у Беларусі і Літве прысвечана рэспубліканскай навуковай канферэнцыі. Яна адбылася 29—30 студзеня ў Гродне і на радзіме юбіляра — у Свіслацкім раёне.

Перад удзельнікамі канферэнцыі — вучонымі, выкладчыкамі, студэнтамі, настаўнікамі гісторыі агульнаадукацыйных школ, а таксама актывістамі Добраахвотнага таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры, таварыства «Веды», Фонду культуры выступілі з даклада-

мі і паведамленнямі вучоныя АН ССР і АН БССР, Гродзенскага, Вільнюскага і Філіяла Варшаўскага ўніверсітэтаў у Беластоку (ПНР), навуковыя супрацоўнікі музеяў і архіваў.

Удзельнікі канферэнцыі пазнаёміліся з матэрыяламі прымеркаванай да юбілейнай даты выстаўкі ў Гродзенскім гісторыка-археалагічным музеі, наведалі месцы, звязаныя з жыццём і дзейнасцю К. Каліноўскага. Яны аглязелі сядзібу ў вёсцы Янушоўна, дзе жыла сям'я рэвалюцыянера-дэмакрата, будынак былой гімназіі ў Свіслачы, у якой ён вучыўся.

БЕЛТА.

АБ СПРАВАЗДАЧАХ РАБОТНИКАЎ КУЛЬТУРЫ І МАСТАЦТВА ПЕРАД НАСЕЛЬНІЦТВАМ

У рэспубліцы праходзяць чарговыя справаздачы работнікаў культуры і мастацтва перад насельніцтвам. Сустрэчы мінулых гадоў з насельніцтвам далі магчымасць глыбей прааналізаваць праблемы развіцця культуры і мастацтва ў Беларусі, прапановы, выказаныя працоўнымі, былі ўлічаны пры распрацоўцы планаў і мерапрыемстваў на дванаццатую пяцігодку.

Міністэрства культуры БССР просіць чытачоў выказаць свае меркаванні аб тым, наколькі за-

давальняюць сёння формы работы культурна-асветных устаноў, якія агульныя намаганні трэба прыкладзіць для палепшэння іх матэрыяльна-тэхнічнага стану. Нас цікавяць прапановы аб удасканаленні эстэтычнага выхавання працоўных, павышэнні якасці работы тэатраў, музеяў, бібліятэк і інш.

Мы будзем удзячны ўсім, хто свае прапановы і заўвагі выказа па тэлефонах: 20-41-90, 29-68-90 ці пісьмова па адрасу: 220010, г. Мінск, вул. Савецкая, 9. Міністэрства культуры БССР.

ВЕЧАРЫ, СУСТРЭЧЫ

Капыляне ўрачыста адзначылі 100-годдзе з дня нараджэння свайго выдатнага земляка Цішка Гартнага. На ўрачыстым вечары, які вяла сакратар Капыльскага райкома партыі А. М. Скрыган, выступілі пісьменнікі В. Аколава, У. Гніламёдаў, Э. Ялугін, былы сусед Ц. Гартнага І. Кучык, выкладчыца беларускай мовы і літаратуры Л. Чарняўская, дырэктар мясцовага краязнаўчага музея В. Шуракова.

Творы свайго земляка прачталі вучні СШ № 1. Пасля літаратурнай часткі вечара выступіў фальклорна-харавы ансамбль «Церніца» Палаца культуры і спорту чыгуначнікаў імя Ільіча г. Мінска.

Слова пра творчасць Цішкі Гартнага гаворыць Уладзімір Гніламёдаў.

Тэкст і фота А. КАЛЯДЫ.

З ПОШТЫ «ЛіМа»

- БЯДА АДНА НЕ ХОДЗІЦЬ
- АДЧЫНІЦЕ АРХІВЫ!
- БЫЦЦАМ ПАБЫВАЎ У БЕЛАРУСІ
- ЯКІМ БЫЦЬ МАСТАЦКАМУ МУЗЕЮ У ВІЦЕБСКУ
- «КРЫНІЦУ» ЧЫТАЮЦЬ У ШКОЛЕ...
- МУСІМ УДАКЛАДНІЦЬ...

ПАЛЕССЕ і Прыпяць. Разаў яны — нібы сімвал аднаўлення прыроды. Я ўпэўнены: у нечым блізкае гэтаму майму адчуванню адчуванне кожнага палешука.

Гісторыя Палесся — гэта частка мінуўшчыны ўсяго беларускага краю. Не лічыцца з гэтай гісторыяй і не паважаць яе зольны толькі духоўна бедныя людзі, што не навучыліся паважаць саміх сябе, сваю годнасць.

Не буду крываць душою: калі пачаліся меліярацыйныя работы на Палессі, мае землякі пасвойму радаваліся гэтаму. Радаваліся такому размаху работ і меліяратары: для іх, як з чароўнага рога, пасыпаліся ўзнагароды, прэміі і павышэнні. Але не маглі многія з іх не ведаць, што гэтак пачынаецца здзек з прыроды (з сарака відаў меліяравання выбраны быў адзін — асушэнне). Ведалі, ды маўчалі. Ведалі, ды працягвалі похапкам, без разліку і не зусім з цвярзаю галавою нарошчваць тэмпы работ.

А калі пайшлі нясмелыя чуткі, што не занадта наб ад гэтай працы прыбавілася хлеба і мяса на стале, меліяратары хутка пераарыентаваліся і пачалі націскаць на дрэнна, бачачы ў ім панацею ад усіх бед, ухваліліся за паліў і... пачалі часцяком ліць ваду там і туды, дзе ніколі ў ёй не было недахопу.

«Дрэнна не забяспечвае неабходнага водарэгулявання? Такой бяды, у нас жа аб'ёмы! Ян эксплуатаюцца меліярацыйныя сістэмы? Гэта нас не датычыць! Што сотні кіламетраў каналаў зарастаюць травой і заглеяваюцца — гэта клопат эксплуатацыйнікаў. Ім належыць думаць...»

Гэта не выдумані. Гэта аўтар, раённы газетчык, не раз бачыў на свае вочы і чуў на свае вушы, пісаў пра гэта.

Я памятаю, як пачало ўбываць захапленне ў маіх землякоў, як змянілася яно сапраўдным болям сэрца, калі яны заўважылі, што прырода Палесся непазнавальна змяняецца, што літаральна штогод бяднеюць яго фаўна і флора. У лесе стала вобмаль грыбоў і ягад, птаства і дзічыны, шмат дзе перасохлі крынічкі.

Паскупелі на рыбу мясцовыя рэчкі — звяліся ў іх спачатку

самы і ракі, а потым ужо і перлавіца (у нашай Убарці, ва Усянім выпадку яе ўжо няма). Памялелі таксама азёры, а калі іх пачалі ўсыхаць нестарыя яшчэ дубы. Зрэзь супроць ранейшага можна ўбачыць бусла ў вёсцы ці каля вёскі.

Як зананамерны вынік усяго гэтага — звяліся вялізныя верасовішчы ў лясах і не стала жадаванага ўзятку пчале-працаўніцы. Мяркуюць самі. Звыш двух дзесяткаў борцаў некалі было ў майго цесця. Але вось ужо колькі гадоў запар прывозіць ён на поспытак сваім унукам не больш кілаграма-паўтара мядку ў сотах. Дзед не синара, і ў яго свой няўцешны клопат: некай ліпца яшчэ пчолкі ў адной-адзінае борці. Быў у тым месцы нядрэны малінік, але не ўцалеў ад панару, што з тарфянінаў перапоўз у лясныя нетры...

Але бяда ніколі не ходзіць адна.

І вось радыяцыйным попелам з Чарнобыля былі засыпаны тысячы гектараў урадлівай палескай зямлі — на Брагішчыне і Хойніччыне, на Нараўляншчыне і ў многіх іншых раёнах Гомельскай вобласці. Сотні сем'яў павашуюць вымушаны былі пакінуць родныя селішчы, бачноўскія хаты.

Панутуе, смягне Палессе ад незагойнай раны. І ў каго можа не зашчымець ад гэтага ў сэрцы? Хто можа застацца раўнадушным да той мужнасці палешукоў, з якой яны другі год ужо змагаюцца за вяртанне роднай зямлі? Інакш яны проста не могуць. Яны — хлеббарбы. Яны — гаспадары свайго зямлі. Заставацца вернымі свайму абавязку і прызначэнню — гэта для іх закон жыцця.

А Палессе — гэта ж наш дом. У ім мы выраслі. Пад уплывам яго прыроды сфарміраваліся нашы асобы. Жаданне наша натуральнае і спрадвечнае — тут павінны вырасці, стаць людзьмі і выйсці на людзі нашы дзеці. І як нам змірыцца з тым, што ёсць і жыцьцё побач з намі такім, хто хацеў бы бачыць у воннах нашага дома менш святла і сінечы, наогул зрабіць так, каб застаўся ён на пясчаным узлобну...

Па-мойму, такім можа стаць вынік чарговага планава-тэхнічнага нашэсця на прыроду Палесся. І аднак на гэта можа быць толькі адзін: дапусціць гэтага нельга!

Алесь ЛІСІЦІН, журналіст.

г. Жыткавічы.

Як мы ўсе бачым, у апошні час рэзка ўзрастае цікавасць нашага чытача да гісторыі і гісторыі культуры, да пераэцэнкі многіх былых з'яў і асоб. Але тым, хто піша на гістарычную тэму, па-ранейшаму вельмі цяжка — нават і таму, хто спрабуе мастацкімі сродкамі даследаваць неўміручую справу Вялікага Кастрычніка.

Каб мы, пісьменнікі, маглі дэталёва, грунтоўна паказаць працэсы, што адбыліся, скажам, у Беларусі ў 1917—1919 гадах, сёння ўжо жыццёва неабходна: па-першае, паздымаць сяміпудовыя замкі з архіваў і дапусціць да запаленых папак, дзе жывы подых гісторыі; па-другое, нашай гістарычнай навучы трэба больш выразна прывесці мяжу паміж нацыянальным і нацыяналістычным і, адпаведна, самім пісаць і не змяніць пісьменнікам маляваць той час шматфарбнымі колерамі. Сёння ўжо не сакрат: некаторыя з тых таварышаў, чымі імёнамі названыя нашы вуліцы, у свой час былі супраць утварэння БССР, а некаторыя з тых, хто дабіваўся дзяржаўнасці для беларускага народа, адроджэння яго мовы і культуры, не толькі пазней паплаціліся жыццём, але ўсё яшчэ зганьбаваныя.

Ва ўмовах дэмакратызацыі і галоснасці, калі ва ўсіх нас як ніколі абвастрылася пачуццё праўды і справядлівасці, калі ідзе пераэцэнка мінулага, трэба па-сапраўднаму выкарыстаць ленынскую ацэнку дэмакратычных элементаў грамадства — дакастрычніцкага перыяду і адразу пасля Кастрычніка.

Генрых ДАЛІДОВІЧ.

КОЛЬКІ часу мінула, а канцэрт гэты ніяк забяць не магу!

У канцы лістапада мінула года ў нашым Доме культуры выступіў Акадэмічны народны хор БССР імя Г. І. Цітовіча. Канцэрт быў проста чуд. Я атрымаў вялікае эстэтычнае задавальненне. Па-сапраўднаму захапілі беларускія танцы, спадбаліся і нацыянальныя нацыяналы. Усе артысты валодаюць высокім прафесіяналізмам і выканаўчым майстэрствам.

Што ні нумар, дык адчуванне такое, быццам наведваеш «Сіную волю Украіны» Беларускай Саліты ўслаўляюць любоў да Радзімы, беларускай зямлі, народа, яны дапамагі нам, глядачам, перагарнуць шмат якіх старонкі гісторыі братняга народа, даведацца пра яго звычкі, побыт.

Выступленне хору ўзбагачае духоўна, станоўча ўплывае на маральнае выхаванне людзей, асабліва моладзі, якая залішне захапілася сучаснай эстрадай і абывае стаяцца да класічнага мастацтва, а гэта вядзе да безыдэйнасці і амаральнасці. Рок-музыка, на маю думку, з'яўляецца ідэалагічным ядам і атручвае душу нашай моладзі.

Выступае Я. Калечыч.

піў сын К. Буйло Я. Калечыч. На вечары гучалі вершы і песні на творы К. Буйло ў выкананні артыстаў мінскіх тэатраў. Выступілі таксама юныя чытальнікі і фальклорны калектыў вёскі Мацяўцы Шчучынскага раёна.

Тэкст і фота Ул. КРУКА.

Я перанананы, што народнае мастацтва, якое з'яўляецца самай душой народа, першым рушыць у вялікі наступ па ачышчэнні сучаснай эстрады ад пошласці і пустапарожняга забавляльнасці.

Захапляючыся нанцэртам сяброў з Беларусі, хачу пажадаць кожнаму з салістаў хору, а таксама мастацкаму кіраўніку М. Дрынеўскаму новых творчых поспехаў.

П. ЮРЧАНКАУ,
настаўнік гісторыі,
Украінская ССР,
г. Луцк.

ПРА мастацка-гістарычныя страты Віцебска многа гаварылася і гаворыцца дагэтуль. Страты гэтыя, нічым не кампенсаваныя, нанеслі гораду велізарную шкоду. І не дзіўна, што «эстэтычны вакуум» непакоіць сёння мастацкую інтэлігенцыю горада, усіх патрыётаў Віцебска. Даўно насэле патрэба стварыць у Віцебску мастацкі музей. І не музей для «галачкі», не наспех сабраную «галерэю» няпэўных каштоўнасцей, а сапраўднае сховішча духоўных скарбаў стагоддзяў.

Якім жа павінен быць Віцебскі мастацкі музей? Перш-наперш, вартым яго тысячагадовай гісторыі. Усім нам вядомы выраз «храм мастацтва». Вось такім храмам і павінен стаць наш музей. Есць даўняя цудоўная традыцыя адводзіць для твораў мастацтва лепшыя палатны, якія мае горад, мясціны, дзе пануюць цішыня і гармонія. Есць і ў нас адпаведны будынак — былы палац губернатара. Лепшага, больш вартага месца для музея ў горадзе няма і шукаць не трэба.

Летась у сувязі з правядзеннем рэспубліканскай выстаўкі «У краі блакітных азёр» у Віцебску разгарнулася кампанія па стварэнні нейкай «прыбудовы» (незразумела, да чаго?), у якой павінен размясціцца мастацкі музей.

Можа, прасцей было б на гэтыя ж сродкі пабудаваць сучасны адміністрацыйны будынак, куды потым перавесці ўстанова, якая зараз займае палац губернатара, а вызвалены будынак аддаць пад музей?

Таксама спрэчнай уяўляецца мне задума зрабіць творы выстаўкі «Край блакітных азёр» асновай экспазіцыі будучага музея. Мастацкі музей старажытнага горада, зразумела, можа мець варты аддзел сучаснага мастацтва. Але не ён павінен вызначаць аблічча музея (і ўжо тым больш — не адна выстаўка, якой бы яна ні была).

Віцебскі мастацкі музей павінен быць зборам выяўленчага мастацтва, якое ўвасабляе культурную гісторыю горада і ўсёй Віцебшчыны. Зразумела, без падтрымкі рэспубліканскіх устаноў — Міністэрства культуры, Акадэміі навук, творчых саюзаў, музеяў — ажыццявіць гэта немагчыма.

Шмат імён і падзей увабрала ў сябе жывапісная гісторыя Віцебска. Гэта вядомыя мастакі XIX ст. — Ю. Пешка, Г. Хруцкі, К. Савіцкі, І. Трутнеў, Л. Туржанскі, Б. Тамашэвіч, А. Ромер і многія іншыя. Асэнсаванні патрабуе мастацтва Віцебска першых паслярэвалюцыйных дзесяцігоддзяў. У экспазіцыі музея павінна быць прадстаўлена творчасць К. Малевіча, Э. Лісіцкага, В. Волкава, М. Лебедзевай, З. Гарбаўца, Я. Мініна, Ю. Пэна... Віцебшчына — радзіма многіх сучасных майстроў мастацтва Беларусі.

Стварэнне Віцебскага мастацкага музея — справа рэспубліканскай значнасці. Мастацкая гісторыя старажытнага горада — наш агульны здабытак, і праграма яе ўвекавечання павінна аб'яднаць не толькі віцебчан, але ўсіх, каму дарагая культура Беларусі.

А. МЕМУС,
мастак.

г. Віцебск.

ПРАЧЫТАЛА ў «Ліме» за 22 студзеня нататку «З нараджэннем, «Крыніца» і не стрымалася, каб не напісаць вам, не выказаць свае думкі і ўражанні. Я не крытык, не літаратуразнаўца, я настаўніца беларускай мовы і літаратуры. Выпісала новы часопіс з надзеяй, што ён дапаможа далучыць маіх вучняў да беларускай літаратуры, нацыянальнай гісторыі і культуры. Снажца, можна і па іншых крыніцах гэта зрабіць. Згодна. Есць «Польмыя», «Маладоць» і інш. Але ж — «Крыніца»!.. Хацелася б пачытаць і ўбачыць на яе старонках нешта чыстае, светлае, як нашы беларускія крыніцы. Нешта сьвятло і роднае. Спадзявалася знайсці матэрыял пра Кастуся Каліноўскага (праўда, гэты матэрыял аб'ячае часопіс «Беларуская мова і літаратура ў школе», ды штосці доўга няма яго)... а тут — не тое, што чакалася. Згодна з аўтарам артыкула ў адным: «Не трэба спяшацца з ацэнкамі, выносіць прысуд, выказваць абурэнне ці захапленне — рана». Што ж, сапраўды, пачынаем наступных нумароў. Толькі няхай бы шануючыя рэдакцыйная калегія памятала, што гэта «Крыніца», якая павінна несці жывую ваду да сэрцаў моладзі, а не заігрываць з ёй. Мне падалося, што многія матэрыялы разлічаны на не надта высокі густ.

Калі я прынесла часопіс у 10 клас (на жаль ці на шчасце, выпісалі ў гэтым класе ўсяго 1 экзэмпляр на беларускай мове і два — на рускай), дык ведаецца, што выклікала найбольшую цікавасць? Двое самых гультаяватых хлопцаў, якія не цікавіцца ні літаратурай, ні мастацтвам, адразу ж «накінуліся»

на ілюстрацыі (наляровыя ж!) на 26—27-й старонках (пра браўн).

А адна з лепшых вучніца класа дала ацэнку часопісу амаль таную ж, як і я. Таму мне і здаецца, што я не памыляюся. Будзьце чанца, што рэдакцыя паклапоціцца пра чысціню сваёй «Крыніцы».

А. РУДКО,
настаўніца.

г. Сморгонь.

ЗУСІМ нядаўна мы адзначылі 65-ую гадавіну стварэння СССР. Адна з крыніц сілы нашага шматнацыянальнага Саюза ССР, нашай шматнацыянальнай краіны — гэта дружба народаў, і наша задача ўсяляк яе ўмацоўваць.

Між іншым, на старонках нашага друку пачалі з'яўляцца матэрыялы, якія, мякка кажучы, выклікаюць здзіўленне, не спрыяюць інтэрнацыянальнаму выхаванню.

Нядаўна прачытаў кнігу дактароў гістарычных навук М. І. Краўчэка і М. Б. Паграбінскага «Правераная вайной», выдадзена ў Маскве Палітычным выдавецтвам. Фактычна недакладнасці і памылкі выдання, на мой погляд, могуць дэзарыентаваць чытача і даць падставу буржуазным ідэолагам для абвінавачвання савецкіх гісторыкаў у фальсіфікацыі гістарычных фактаў.

Што я маю на ўвазе?

Чатыры паветраныя тараны было на рахунку камуніста беларуса Барыса Іванавіча Коўзана. У кнізе ён названы сынам Украіны (стар. 36). На стар. 57 расказваецца аб бессмяротным подзвігу лейтэнанта Аляксандра Канстанцінавіча Гараўца, які збіў у адным баі дзевяць варожых самалётаў. «Такой колькасці самалётаў у адным баі за час вайны не збіваў ніхто», — пішуць аўтары кнігі. Усё правільна. Але навошта спатрэбілася старшага лейтэнанта беларуса А. К. Гараўца пераўтвараць у лейтэнанта-украінца?

На стар. 27 вядомыя военачальнікі А. І. Антонаў і В. Д. Сакалоўскі прылічваюцца да сыноў Беларусі. На самай справе, яны рускія, толькі генерал арміі А. І. Антонаў з'яўляецца ўраджэнцам горада Гродна, а Маршал Савецкага Саюза В. Д. Сакалоўскі нарадзіўся ў вёсцы Козлікі цяпершняга Беластоцкага ваяводства ПНР.

На стар. 34 гаворыцца, што абаронай Брэсцкай крэпасці кіраваў рускія капітан І. М. Зубачоў, лейтэнант А. М. Кіжаватаў. Аднак, Герой Савецкага Саюза, начальнік 9-й заставы 17-га Брэсцкага Чырва-

наснажнага пагранатрада лейтэнант Андрэй Мітрафанавіч Кіжаватаў па нацыянальнасці быў мардвінам.

У кнізе «Правераная вайной» адзначаецца, што старшыней Цэнтральнага штаба партызанскага руху быў зацверджан П. К. Панамарэнка (стар. 89). Гэта недакладна. Першы сакратар ЦК КП(б)Б Панцеляймон Кандратавіч Панамарэнка ў час Вялікай Айчыннай вайны быў начальнікам Цэнтральнага штаба партызанскага руху.

На стар. 91 падкрэсліваецца, што славу партызанскі атрад К. Заслонава быў сфарміраваны Смаленскім абкомам ВКП(б). У сапраўднасці гэтым абкомам партыі была сфарміравана група пад кіраўніцтвам К. Заслонава. А партызанскі атрад Канстанціна Заслонава быў створан пазней на беларускай зямлі Аршанскім партыйным цэнтрам.

Аўтары кнігі лічаць сакратара Мінскага падпольнага гаркома партыі Ісаю Паўлавіча Казіна беларусам (стар. 94). На самай жа справе ён быў яўрэем.

Прыкра, што такія памылкі і недакладнасці дапушчаны аўтарамі з вучонымі ступенямі дактароў гістарычных навук.

Ці ўзяць такія факты.

У некаторых кнігах і публікацыях гарады Гомель, Мсціслаў і іншыя беларускія гарады называюцца рускімі. На наш погляд, тое, што гэтыя гарады некаторы час уваходзілі ў склад РСФСР, ніяк не дае падставы называць іх рускімі.

У радзе публікацый мастака Марка Шагала называюць рускім мастаком. Аўтары гэтых матэрыялаў, мусяць, лічыць падставой для падобных сцвярджэнняў той факт, што Шагал нарадзіўся ў 1887 годзе на тэрыторыі Расійскай імперыі. На наш погляд, куды больш падстаў называць яго французскім або беларускім мастаком.

У гісторыю Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі ў Петраградзе, гісторыю рэвалюцыйнага руху ў Беларусі навечна ўвайшло імя палымнай рэвалюцыянеркі Веры Кліменчыўны Слуцкай, якая нарадзілася ў Мінску. У радзе артыкулаў, якія надрукаваны ў нашай рэспубліцы, В. К. Слуцкую называюць «слаўнай дачкой беларускага народа», «вернай дачкой беларускага народа». Гэта недакладна. Лепш пісаць: «ураджэнка Беларусі», «беларуская рэвалюцыянерка». Як вядома,

Берта Калманаўна (сапраўднае імя і імя па бацьку В. К. Слуцкай) нарадзілася ў яўрэйскай сям'і.

Выступаючы 1 лістапада 1987 года ў парку імя Янкі Купалы, прадстаўнік нефармальнай арганізацыі «Тутэйшыя» гаварыў аб генацыдзе да беларускай інтэлігенцыі ў 30-х гадах. Гэта не зусім правільная ацэнка падзей, якія адбываліся тады ў нашай рэспубліцы і ва ўсёй Савецкай краіне. У тыя гады ў выніку рэпрэсій, або, як пісаў Павеў Пруднікаў у 52-м нумары «ЛіМа» за мінулы год, «у гады сталінскага тэрору» загінулі альбо былі пасланы многія выдатныя пісьменнікі, вучоныя і іншыя таленавітыя прадстаўнікі беларускай інтэлігенцыі. Але ў ліку рэпрэсіраваных у рэспубліцы былі не толькі беларусы, але і рускія, палякі, яўрэі, літоўцы і прадстаўнікі іншых нацыянальнасцей, якія жылі ў той час у Беларусі. Калі ў 1930 годзе ў Мінску быў незаконна арэштаваны заснавальнік беларускай савецкай гістарычнай навукі акадэмік У. І. Пічэта, бацька якога быў герцагавічам, а маці — украінкай, яму было прад'яўлена абвінавачанне ў «ввялкадзяржаўным шавінізме, беларускім нацыяналізме і празаходняй арыентацыі». Толькі ўдумаўцеся — адначасова! Такім жа рэпрэсіям падверглася інтэлігенцыя ў іншых саюзных рэспубліках. З жалем павінен канстатаваць, што навука і культура ў гэтых рэспубліках панесла не меншыя страты, чым у нас. Гэта была наша агульная бяда.

«...Мы жывём у шматнацыянальнай дзяржаве, — адзначаў у час урачыстасцей, прысвечаных 70-годдзю Вялікага Кастрычніка, Генеральны сакратар ЦК КПСС М. С. Гарбачоў, — дзе любяць сацыяльна-эканамічныя, культурныя, прававыя раішні прама і непасрэдна заўсёды закранаюць і нацыянальнае пытанне. Неабходны ўважлівыя адносіны да нацыянальных паучыццяў і да гісторыі, і да культуры, і да мовы ўсіх народаў, поўная і фактычная роўнасць. Гэта тым больш важна, што ў жыцці ўступаюць новыя пакаленні і іх трэба выхоўваць у духу інтэрнацыяналізму. Адзіна правільны падыход пры гэтым — праўда гісторыі і вернасць прынцыпам ленінскай нацыянальнай палітыкі. У вялікім і малым.

Э. ЮФЕ,
дацэнт Мінскага
педінстытута імя
А. М. Горкага, кандыдат
гістарычных навук.

На здымку (злева направа): С. Грыхоўскі, В. Зуёнак і Р. Пушкін.

Госцем Саюза пісьменнікаў Беларусі былі праўнікі Аляксандра Пушкіна Р. Пушкін і А. Чарнашын, які, дарэчы, першым сілаў усю радаслоўную сусветна вядомага паэта. У час сустрэчы ў канферэнц-зале, якую вяла дырэктар Бюро пра-

паганды мастацкай літаратуры СП БССР Г. Васілеўска, яны расказалі аб жыцці і творчасці Аляксандра Сяргеевіча, нагадаўшы многія цікавыя факты з яго біяграфіі.

Фота Ул. КРУКА.

«Купалава кніга»

106-ай гадавіне з дня нараджэння Янкі Купалы і 80-годдзю выхаду ў свет яго першага зборніка «Жалейка» прысвечалі літаратурна-мастацкую выстаўку «Купалава кніга» супрацоўнікі Літаратурнага музея паэта. Галоўную мэту яе можна выказаць словамі песняра: «У свеце няма такой краіны, дзе нігта так глыбока пранікла б у масы працоўных, як у нашым Савецкім Саюзе». У адзінаццаці раздзелах выстаўкі прапануецца рэтраспектыўны паказ купалаўскіх выданняў ад 1908 года па сённяшні дзень.

Адкрывае экспазіцыю «Жалейка» і зборнік «А хто там ідзе?», у якім вядомы верш Я. Купалы прадстаўлены ў арыгінале і ў перакладзе на 84 мовы народаў свету. Экспануюцца рукапісы верша «А хто там ідзе?», паэм «Яна і я», «Бандароўна», шэраг дарэвалюцыйных і паслярэвалюцыйных выданняў паэта, зборы твораў розных гадоў.

Увагу наведвальнікаў прыцягваюць Купалавы кнігі, адзначаныя дыпламамі Усеагульнага конкурсу мастацтва кнігі. Сярод іх «Пазмы», аформленыя А. Кашкурэвічам. Зборнік, вы-

Першую экскурсію праводзіць старшы навуковы супрацоўнік С. Майхровіч.

пушчаны «Мастацкай літаратурай», атрымаў дыплом XI міжрэспубліканскага конкурсу мастацтва кнігі Беларусі, Літвы, Латвіі і Эстоніі, а таксама дыплом імя Францыска Скарыны за мастацкае рэдагаванне.

Кніга «Яна і я» уражвае сваім паліграфічным выкананнем. Пры друку выдавецтва прапанавала спосаб фальцоўні «матылёк». Гэта першае падобнае вы-

данне ў СССР. Мастак — Г. Паплаўскі.

Прадстаўлены таксама графічныя работы А. Кашкурэвіча, Г. Паплаўскага, М. Басальгі, В. Шаранговіча, В. Аляксандравіча, якія працавалі над афармленнем кнігі Я. Купалы.

На адкрыцці выстаўкі выступілі дырэктар музея Ж. Дабнюнас і Г. Паплаўскі.

М. СЦЯПАНОВА.

Святлана БАСУМАТРАВА

3 КНІГІ
«Званы чалавечнасці»

Водпаведзь

— Маладыя, здаровыя,
А сумленне апошняе страцілі.
Не шкадуюць цяперка
Ні брата, ні бацькі, ні мацеры.
Не баяцца нічога:
Ні д'ябла, ні тое міліцыі.
Працаваць не жадаюць,
Не тое, што богу маліцца, —
Так казалі яна
І сябе называла «сястрыцаю».

І маланкава бліскалі
Вочы пад чорнаю хусткаю.
Як вужака, сіпела «сястрыца»
Нядобрымі вуснамі.
Быццам ветрам злавесным
Кранула знянацку струну:
— Не, цяпер на людзей
Такі трэба, ой, трэба вайну...

— Пачакайце, «сястрыца».
Няўжо ж вы пра тое забыліся,
Што бацькі і сыны
У вайну мужа з ворагам біліся.
Толькі дня Перамогі
Не усе прычкалі яны —
Свае жыцці паклалі
За наша жыццё без вайны.

Дык ці след папракаць,
Што жывём маладыя, здаровыя
Што нас возяць тралейбусы
І «Жыгулі» каляровыя,
Што адзеты-абуты
І дзетачкі ў нас не галодныя.
Што ў суседскіх дзяўчатах
Завушнічкі і боцікі модныя.

Маладыя працуюць —
Будуюць, кіруюць заводамі.
У нядзелю — за горад,
Заняліся садамі-гародамі.

Брэйкі, сінія вейкі —
Несур'ёзныя выбрыкі.
Праўда, ёсць і злачыннасць —
У сям'і не без вырадка.

Ды хлапец ганарысты
З чупрынай
сучасна-ўскалмачанай
На каленях рыдае
Над заўчаснай магілаю
матчынай.

А жанчынка ў нітроне
І пальчык з бліскучым
пярсцёначкам,
Як малітву, уночы
Калыханку прые над дзіцёначкам.

Каб заснула спакойна дзіцятка,
А рана прачнулася.
Каб ласкавае сонейка
З мірных нябёс усміхнулася.
Каб плылі аблачынкі
Галубамі над нашымі хатамі
І павек не ўзляцелі ракеты,
Што завуцца крылатымі.

Хай без бацькі дзіця,
Сябе маці не лічыць няшчаснаю.
Ад жыцця не схаваецца
За малітвай і крыўдай уласнаю.
Да яе на парог
Вы дарэмна, «сястрыца»,
прышлі.

Пажадалі вайны,
Гэта ж гібель жыцця на зямлі.
Як вы толькі такое прамовілі?
Як вы толькі такое маглі?!

Матуля

Матуля
П'е настойку палыну.
Што данімае, мама,

Боль ці памяць?
Мо бачыш зноў
Праз бэзавую замець
Галоднае дзяцінства
І вайну...

У трыццаць сёмым
Быў сасланы дзед
У край,
Што называлі «салаўкамі»
(А там адвучаць
Ляпаць языкамі,
Чарніць
Правадыра аўтарытэт).

Як вы жылі...
А так вось і жылі.
Хлягнулі
І крапіўнічку, і гора:
Бабулі — трыццаць пяць,
Дзяцей пяцёра.
Дапамагалі людзі,
Чым маглі.

Бамбёжка, акупацыя —
Вайна.
Насуперак
«Нямецкаму закону»
Хавалася матуля
Ад палону
Але...
Не ўратавалася яна.

...Не зажыло,
Не зарасло быллём —
Глухі фальварак
У Прусіі Усходняй.
Ваконца,
Плесня на кутках і сходах —
Падвал,
Які служыў табе жыллём.

Не везлі тую вестку
На валах —
Яна ляцела
Тэлеграмай хуткай:
— «Берлін капітуліраваў!»
Папуктай,
Таварным, пешшу —
На Радзіму шлях.

Ляцела,
Як журавачка, здаля.
Не ведала,
За шчасцем ці бядою.
Ды як ні жыць —
З вадою, з лебядою,
А толькі б там,
Дзе родная зямля.

Даруй, матуля,
Доччыну віну,
Якую не заўсёды
Адчуваю.
І рэзкай,
І нястрыманай бываю.
Спытацца пра здароўе
Забываю.

...Не скардзішся,
І толькі, як засну,
Ты моўчкі п'еш
Настойку палыну.

Родная мова

Знаёмы казаў:
— Ты б пісала па-руску,
Бо й Пушкіным Пушкін
Іначай не стаў.
...А вершы мае
Прадалі «ў нагрукку» —
«Прычэп» да
«Даведніка лекавых траў».

Так, побач з гербарыем —
Вершы жывыя.
Яшчэ і такая прычына
Была:
Пазначана «Кветкі... было
...палывыя» —
Такую ўжо назву
Я кніжцы дала.

У продажу гэткім
Бязладнага столькі,
Ганебнага,
Прыкрага столькі ўсяго...
— Мой сябра, пэце,
Няўжо ж гэта толькі
З табой мы чытаем
Адзін аднаго?

Няўжо заняпала
Прабачына слова,
Якое з маленства
У сэрцы таю?
— Мая беларуская
Родная мова,
Наколькі змагу,
За цябе пастаю.

Лёнік

Глядзі, цягае скрыні
Ля ларка...
— А не згадзіўся ж
Вартаваць кароўнік...
...У каваля
Малодшага сынка
Назвалі Леанід,
Ці проста Лёнік.

Любіў канькі,
Марозную зіму.
Хлапчынка рос удалы,
Не лядчы:
Зналёту ўсё
Давалася яму —
Футбольны мяч
І школьныя задачы.

Пайшоў у войска,
Атрымалі ліст,
У ім... «Ваш сын
Да службы вельмі здатны.

Цудоўны атрымаецца
Танкіст,
А да таго ж
Таварыш ён выдатны».

Павінен быў прыйсці
Праз два гады.
Прышоў праз год, —
Капрызная планіда.
Вярнуўся,
Хударлявы, малады,
З казённаю паперкай
Інваліда.

Бо там, на службе,
У адной з атак,
У танкавай,
Вядома што вучэбнай,
Як быццам нешта
Выключыў не так,
Або ўключыў не тое,
Што патрэбна.

Уночы маці плакала
Наўзрыд:
Хоць цэлы зрок,
На месцы ногі, рукі,
Прызнала медыцына —
Інвалід,
І строга забаронены
Навукі.

І пенсію прызначыла яму,
Такою, што прыстойна
Жыць магчыма.
...А ён — у ботах
Лета і зіму,
І ўсё глядзіць
Дзіцячымі вачыма.

Папросіць людзі —
Гной развалачэ,
Паносіць торф,
Або паколе дрывы.
Жанчыны пажартуюць —
Уцяжэ,
А з выгляду —
Прыгожы і здаровы.

Цураецца дзяўчат,
Нібы стары,
Хоць і па ім
Равесніцы ўздыхалі.
Па вечарах
За рэчкаю кастры
З калгаснымі ён паліць
Пастухамі.

Курыцца едка
Горкая жарства...
Яму, майму равесніку,
Пад сорака.
Крычыць здалёк
Сапліва дзятва:
— Здарова, Лёнік!
— Прывітанне, Лёнік!

Аблезлая штармоўка
На плячах.
Ні сумны, ні вясёлы —
Аніякі
Ля вогнішча сядзіць ён,
А ў вачах —
Злавесны водбліск
Танкавай атакі.

ВЯРТАЮЧЫСЯ ДА НАДРУКАВАНАГА

«Іх лёс стукае ў сэрцы»

Так называўся ліст у рэдакцыю пісьменніка Паўла Пруднікава, надрукаваны ў «ЛіМе» за 25 снежня 1987 года. Як паказала пошта, публікацыя знайшла гарачую падтрымку ў нашых чытачоў: яны таксама за тое, каб ушанаваць памяць пісьменнікаў — ахвяр незаконных рэпрэсій у трыццація—саракавыя гады. Ніжэй друкуем радкі з пісьмаў.

Цалкам падтрымліваю прапанову Паўла Пруднікава аб тым, што пра лёс літаратараў — ахвяр рэпрэсій — неабходна сказаць усю праўду. На заклік аўтара «ўшанаваць імя нявінна загінуўшых, аддаць належнае іх светлай памяці» ўношу і свае прапановы. Мне здаецца, што найлепшай памяцю пра загінуўшых пісьменнікаў будзе выданне зборніка іх твораў, а ў школах, дзе яны вучыліся ці працавалі, — стварэнне мемарыяльных куткоў, музеяў, наданне іх імёнаў школам, бібліятэкам.

Думаецца, што выдаткі, звязаныя з ушанаваннем памяці загінуўшых пісьменнікаў, могуць узяць на сябе — па праву зямляцтва — мясцовыя органы ўлады, калгасы і саўгасы. Скажам, у Рудзенску нарадзіўся і вучыўся Міхась Чарот (Кудзелька). Дык хіба саўгас «Рудзенскі» не можа парупіцца, каб увескавечыць памяць пісьменніка-земляка?

А. АНЦІПОВІЧ,
начальнік аддзела кадраў
Мінгарупраўлення статыстыкі.

Падзяляю боль Паўла Пруднікава, які ён выказаў у сваім лісце. Згодзен, што пра загінуўшых у часы сталінскага тэрору трэба сказаць усю праўду. А для гэтага неабходна перш-наперш даць маг-

чымаць даследчыкам працаваць з так званымі сакрэтнымі архівамі. Узнікае пытанне: чаму і праз пяцьдзесят год яны застаюцца забароненымі для шырокіх колаў грамадскасці? Такое становішча супярэчыць дэмакратыі. Добрае імя рэпрэсіраваным павінна быць вернута і пацверджана дакументальна.

М. ШУКАНАУ,
студэнт V курса ГДУ.

г. Гомель.

З вялікім сумам чытаў пісьмо ў рэдакцыю Паўла Пруднікава. Дык колькі ж іх было? Пакуль там дошкі вырабляцца будуць, ці нельга надрукаваць прозвішчы ўсіх майстроў беларускага слова, якія сталі ахвярамі культуры? Тады грамадскасць будзе ведаць гэты спіс, і ніхто не будзе забыты, і нішто не будзе забыта.

В. БАНАЙЦІС.

Новая Вільня.

У маёй радні таксама былі рэпрэсіраваныя, і нічога агульнага з «ворагамі народа» яны не мелі. І кожны раз выраз «жыццё абарвалася ў трагічным 1937 годзе» ўспрымаю з болью. Таму калі і лістапада я прыйшла да помніка Янку Купалу і пачула, аб чым гавораць на «дзядках», я адчула сваю прыналеж-

насць да гэтых людзей — маіх аднадумцаў. Гэта гучаў рэквіем па бязвінных ахвярах палітыкі «знішчэння розумаў». Лічу, што вельмі своечасова ён прагучаў. Магчыма, яшчэ жывыя тыя, хто ведаў зняважаныя і загубленыя, хто жыў з імі побач і разам, для каго проста неабходна, каб блізкіх ім людзей успомнілі добрым словам, каб заступіліся за іх зняважаную чалавечую годнасць. Я не належу да кола літаратуразнаўцаў, і многія з пералічаных прамоўцамі прозвішчаў знаёмы мне толькі таму, што сустракаліся ў нечых успамінах ці вершах, але ў мяне ўзнікла жаданне бліжэй пазнаёміцца з гэтымі пісьменнікамі, з іх творамі, з іх думкамі. Здаецца мне, што нічога «варожага» там няма. Я чытала запісы-ўспаміны Я. Сіпакова пра Сяргея Сцяпанавіча Дзяргая ў «ЛіМе» і праніклася павагай да гэтага чалавека, на долю якога выпала столькі пакут. З цікавасцю прачытала і артыкул В. Голуба «Якіх часоў логіка?» у другім нумары «ЛіМа» за гэты год. З аўтарам яго я па многіх пытаннях згодна. Сёння трэба казаць праўду аб мінулым, трэба пазбыцца «белых плямаў» у гісторыі.

Т. ЛУК'ЯНАВА,
інжынер.

г. Мінск.

АДДАЮ належнае Леаніду Дранько-Майсюку, які, як гаворыцца, «на злом галавы» кінуўся ў праблему, што не можа не хваляваць кожнага, хто любіць літаратуру, роднае слова.

Па сабе ведаю, як нялёгка бывае саўладаць з эмоцыямі, і потым шкадуеш, што сказаў не ўсё, а тое, што сказала, можна было б выказаць больш пераканаўча і грунтоўна. Але на тое і палеміка, каб вымаўленае першым набывала пра-

вы, чытачу хочацца адшукаць адказы на сённяшняе свае пытанні. Прыймаю, мякка кажучы, індывідуальнасці да роднага слова ёсць патрэба часам даказаць, што і мы не горшыя...

У чым феномен нашага незабыўнага У. Караткевіча? Чаму ўсё ж чытаюць творы В. Быкава, Я. Брыля, Н. Гілевіча, П. Панчанкі, маладзейшых — А. Разанава, У. Някляева, Л. Галубовіча, У. Арлова, А. Мінкіна, Л. Дранько-Майсюка? Гэта актуальна, гэта

дзяленняў і буйнейшых літаб'яднанняў рэспублікі.

Трэба ўдасканалваць жыццёвыя, творчыя кантакты пісьменнікаў з чытачамі. Бо чытачы пакуль сустракаюцца з пісьменнікамі часцей за ўсё ў параднай, казённай абстаноўцы, дзе няма месца дыскусіі, абмену думкамі. Мясцовыя арганізатары бюро прапаганды мастацкай літаратуры СП, здаецца, «навязваюць» пісьменнікаў у выпадковыя, непадрыхтаваныя аўдыторыі, дзе

ЧЫТАЮЧЫ ЧАСОПІСЫ

ВЯРТАННЕ, ЯКОГА ЧАКАЛІ

Новае — добра забывае старое... А чаму б і не! Асабліва ў літаратуры, на карце якой так шмат мясцін, ахутаных павалокі небыцця.

Сёння мы маем мажлівасць друкаваць шмат што з даўняга, цяперашняму чытачу невядомага. Скажам, карыстаецца папулярнасцю пазытыўная анталогія «Руская муза XX стагоддзя», якую не першы год, з нумара ў нумар, вядзе на старонках «Огонька» Я. Еўтушэнка. Можна спрачацца аб прыцыпе адбору аўтараў і вершаў, але нельга не прызнаць: такія публікацыі — патрэбны, яны — як тое жыватворнае паветра, якога так не хапала доўгі час у духоўным жыцці, калі адны і тыя ж прозвішчы «выбраных» не зніклі са старонак газет і часопісаў.

Хацелася б, каб ініцыятыву — друкаваць старое, вяртаць забытае — правялі і якое-небудзь наша літаратурна-мастацкае выданне. Жаданне гэтае «пачута» рэдакцыяй часопіса «Беларусь». Першы нумар яго за сёлетні год распачаў «Анталогію беларускай паэзіі 20-х гадоў». Весці яе ўзялася кандыдат філалагічных навук і паэтэса Ірына Багдановіч. Яна ж гаворыць і колькі слоў пра тое, што ўяўляе сабой мацярык паэзіі, народжанай Вялікім Кастрычнікам. «Перыяд 20-х гадоў у нашай паэзіі багаты і ўспрымаецца сёння як эпоха сапраўднага рэнесансу, магутнага ўздыму духоўных сіл народа, разнаволеннага рэвалюцыйнага бурнага, у барацьбе поглядаў, школ і плыняў ішоў працэс выпрацоўкі і станаўлення эстэтычных прынцыпаў новага мастацтва, ствараліся яго ўзоры, арыентаваныя на высокі ўзровень здабыткаў сусветнай культуры». Так, нельга не пагадзіцца з І. Багдановіч. Адбылася сапраўднае духоўнае абнаўленне нацыі, яе росквіт. Паэты, што пачалі да рэвалюцыйнага і моладзь, пакліканая Кастрычнікам, пісалі мастацкія летапіс часу, імкнуліся, наколькі дазваляў талент, выказаць небалелае, выявіць сваё стаўленне да таго, што адбывалася навокал. У іх жыло і гарачае жаданне зірнуць у мінулае, адгарнуць напластаванні гісторыі, убачыць, хто мы і адкуль...

Дрэва беларускай савецкай паэзіі расло хутка і пладаносіла шчодро. Быццам прадчуваў яно, што неўзабаве карані будуць падсечаны, жыватворныя галіны зрэзаны. «Гэтае яркае суквецце, — слухна гаворыць І. Багдановіч, — было зрэзана пад самы карань у наступнае дзесяцігоддзе, і паступова пачало засухвацца само дрэва беларускай культуры, пачала складвацца тая драматычная сітуацыя з нашай мовай, да якой мы прыйшлі сёння. Тым большы наш маральны і грамадзянскі абавязак

«успомніць напеўзабытыя скарыбы паэзіі 20-х гадоў, ачысціць іх ад нацярушанага часам і выпадковымі людзьмі пылу, вярнуць іх у тым выглядзе, які яны ствараліся, адчуць і рытмы тае рэчаіснасці, і напружаныя духоўныя пошукі першага, народжанага Вялікім Кастрычнікам, пазытыўнага пакалення, для большасці з прадстаўнікоў якога самаахвярнае служэнне Бацькаўшчыне было аплачана жыццём».

Вярнуць першае імя. У літаратуры, мажліва, і не такое гучнае, але вартае, каб пра яго ведалі. Ігнат Дварчанін — актыўны дзеяч рэвалюцыйнай барацьбы ў былой Заходняй Беларусі. Выбіраўся ў Польскі сейм, уваходзіў у актыўны клуб «Змаганне», што працягваў традыцыі Грамады. Арыштаваны і асуджаны на восем гадоў. У 1932 годзе, адсядзеўшы два гады, пасля абмену палітычнымі зняволенымі прыехаў у Мінск, працаваў у Акадэміі навук БССР у камісіі па вывучэнні Заходняй Беларусі. Арыштавалі І. Дварчаніна ў 1933 годзе, абвінаваціўшы ў сувязях з нацдэмаўскім «цэнтрам». Адна з ахвяр культуры асобы Сталіна...

Ігнат Дварчанін быў адным з самых адукаваных людзей свайго часу. Ён першым з беларускіх даследчыкаў стварыў манатграфію, прысвечаную Франціску Скарыне, склаў хрэстаматэю беларускай літаратуры. Акрамя таго, пісаў вершы. Сем з іх друкуюцца ў часопісе. Усе гэтыя творы пазначаны 1921 годам. Найбольш характэрны для І. Дварчаніна верш, сціпла названы «Брату-вучыцелю». Дваццацішасцігадовы аўтар задумваецца над тым, як жыць далей. Выбіраючы арыенціры, звяртаецца да блізкага чалавека: «Ня бойся, мой брат, не загінуць зярняты, што ўкінеш ты вернай рукою, як дар яны з неба там будуць прыняты даўно ўгатаванай ралей».

Лірычны герой другога верша становіцца выказнікам думкі народа: «З душы пазыў нясецца звонка: Няпраўда, — родная старонка, — Пяроўдуць годы цемнаты — Да жыцця вернешся і ты...»

Наперадзе — чарговыя публікацыі. Будзем спадзявацца, што складальніца анталогіі, імкнучыся ахапіць як мага большую колькасць аўтараў, не збочыць на пратораную сцяжыну. Усё ж будзе лепш, калі мы прачытаем у анталогіі ў першую чаргу вершы паэтаў малавядомых. Нельга, праўда, забываць і тых, хто неаднаразова перавыдаваўся. Але тут прыпыні адзін, на што ўжо звярнула ўвагу і сама І. Багдановіч: «ачысціць іх ад нацярушанага часам і выпадковымі людзьмі пылу».

НАШ АГЛЯДАЛЬНИК.

ПРАЦЯГ РАЗМОВЫ

Я — ЗА ДЫЯЛОГ

У гаворцы, распачатай летась у штотыднёвіку Л. Дранько-Майсюком (17 ліпеня), прынялі ўдзел Л. Галубовіч (21 жніўня), А. Сідарэвіч (2 кастрычніка), Т. Чабан (20 лістапада), а таксама нашы чытачы. Сёння слова бярэ паэт і журналіст Навум Гальпяровіч.

цяг, дапаўнялася, акрэслівалася, каб праблема набывала належную шырыню, належны абсягі.

Цікавы наш паэт Леанід Галубовіч з уласцівай яму шчырасцю надаў гаворцы нейкія новыя якасці: заглябіў і ўдаладніў — на маю думку, зусім слухна — асобныя пазіцыі, і зноў, каторы ўжо раз, звярнуў нашу ўвагу на шэрую плынь, якая даволі шчодральца на галовы бедных чытачоў.

Хто ж ён, наш чытач? Дзе сёння асноўнае кола чытачоў нашай літаратуры? Так, менавіта ў горадзе, бо хоць урбанізацыя, як пісаў Л. Дранько-Майсюк, яшчэ «канчаткова не праглынула нашы вёскі і мястэчкі», тым не менш яна істотна змяніла і дэмаграфічную сітуацыю ў рэспубліцы, і чытацкае асяроддзе, на густы і патрэбы якога вымушаны зараз арыентавацца нашы пісьменнікі.

Аднак колькасць змены сярод тых, хто сёння «заказвае музыку» (дакладней, літаратуру), не заўсёды адпавядаюць якасным. І, вядома, ёсць пэўна небяспека, што бойкая белетрыстыка, якая лёгка чытаецца ў трамваі ці метро, па сваёй папулярнасці пакіне ззаду творы сур'ёзныя, глыбокія, самай сапраўднай вартасці. Ды паглядзіце, як чытаюць зараз В. Астаф'ева, А. Прыстаўкіна, А. Рыбакова, В. Дудзінава!.. Даніна модзе? Магчыма, недзе і так. Але ў душах многіх людзей гэтыя творы пакінуць глыбокі след, многіх заахвацяць звярнуцца да сапраўднай літаратуры. Так што мода модай, а быць на востры грамадскай і чалавечай думкі, будзіць «душы высокія парывы» — ці ж не гэта найважнейшая задача творцы?

Твораў такога надзённага гучання нашай літаратуры пакуль што бракуе. А нам жа трэба асабліва клапаціцца пра чытача яшчэ і таму, што... Ужо некалькі пакаленняў чытачоў не могуць ці не хочуць — так сталася — чытаць па-беларуску. І як вынік — такія кур'ёзныя выпадкі, калі «Алімпіяду» І. Пташнікава прымаюць за твор «пра алімпійскія гульні», а «Футбол на замяненым полі» Л. Дайнекі ляжыць у адзеле спартыўнай літаратуры.

Дык што ж рабіць? Вядома ж, пісаць добрую і вартую ўвагі літаратуру. Але не замыкацца ў «вежы са слановай коці», а сачыць за тымі працэсамі, якія адбываюцца ў грамадстве. І справа тут, канечне, не ў «выскавых» ці «гарадскіх» творах. Урэшце, высокавыя ці гарадскія пісьменнікі Г. Бураўкін, А. Жук ці А. Кудравец? Але чытач вырае но-

сучасна, гэта сугучна думкам і развагам многіх, гэта вырываецца з устойлівага стэрэатыпу, які беларускую літаратуру вызначае як ціхую, рахманую, спрэс «эпічна-лірычную».

Патрэба ўзнікла ў літаратуры інтэлектуальнай, калі хочаце, тонкай, з пошукам новых падыходаў. Літаратуры, якая ідзе ад М. Гарэцкага і У. Халдыкі, Б. Мікуліча і У. Жылкі, М. Багдановіча і А. Куляшова. Я, вядома, ні ў якім разе не хачу закрасліць выдатных дасягненняў нашых пісьменнікаў і ў іншых літаратурных жанрах.

Гавару пра гэта і таму, што жыў у горадзе маладым, новым, дзе адбываюцца досыць складаныя працэсы станаўлення і рабочага класа, і студэнцтва, і інтэлігенцыі — дзяцей былых высцоўцаў, якія жывуць у дружнай сям'і з прадстаўнікамі каля 50 нацыянальнасцей, што з'ехаліся сюды з усіх канцоў нашай краіны.

Не так даўно ў адной са школ горада члены мясцовага літаб'яднання «Крыніцы» правялі анкетаванне з мэтай высветліць, чым жа цікавіцца маладыя чытачы, якія творы беларускіх пісьменнікаў чытаюць і што хочуць прачытаць. Дык вось, усе без выключэння цікавіцца літаратурай гістарычнай, прыгоднай, фантастычнай, творами пра сучасную моладзь, пра каханне. І імёны называюць у асноўным тыя, якія я пералічваў вышэй. А цяпер супаставім з тым, што можна знайсці на паліцах кнігарняў. З гістарычнай літаратуры — адзін-два аўтары, фантастыкі няма ўвогуле. «Чорны павой» А. Жука, «Браты «святой ночы» В. Дубінкі «размялі» адразу. А што тычыцца твораў аб моладзі... Тут спрэс дэфіцыт.

Вялікія спадзяванні на часопіс «Крыніца», бо «Малодосць» неўпрыкмет стала надта ўжо дарослай, акадэмічнай і паступова страціла чытацка-падлетка.

Відаць, таму і Саюзу пісьменнікаў, і выдавецтвам варты пахлапаціцца аб развіцці такіх жанраў, як навукова-фантастыка, прыгоды, гераічная і гістарычная літаратура. І ў вядомым серыяле выдавецтва «Юнацтва» больш выдаваць твораў арыгінальных, а не ратавацца толькі перавыданнямі Купера ці Жуля Верна.

Шмат ужо гаварылася пра выданне твораў маладых пісьменнікаў. І пэўныя зрухі тут ёсць. Але ў цэлым шлях маладога, нават таленавітага аўтара да чытача яшчэ занадта доўгі. Відаць, у нейкім сэнсе тут дапамаглі б калектыўныя зборнікі ці альманахі абласных ад-

размова зноў жа носіць аднабаковы і фармальны характар. Так, у Полацку па віне арганізатараў сарвалася некалькі выступленняў В. Іпатавай і тэатра «Жывое слова» Мінскага педінстытута. Як высветлілася, ні ў горадзе, ні ў студэнцкіх і ў рабочых інтэрнатах пра гэты выступленні практычна ніхто не ведаў.

Работнікі наваполацкай бібліятэкі імя Я. Коласа з горачай расказвалі мне, як яны два гады не маглі дамовіцца аб чытацкай канферэнцыі з адным нашым вядомым пісьменнікам, які, дарэчы, прыязджаў у горад не адзін раз.

Мы прывыклі ўжо, што на сустрэчы з чытачамі літаратурнай часцей займаецца самарэкламай, пазбягаючы вострых пытанняў. А ў краіне ж ідзе, набірае сілы перабудова, і каму, як не пісьменніку, мець сваю грамадзянскую пазіцыю і выказаць яе.

І яшчэ — пра культуру палемікі. Ва ўмовах дэмакратызацыі нашага грамадства, вядома, могуць быць і бываюць думкі розныя, часам процілеглыя, часам занадта завостраныя і эмацыянальныя. Але ці варта ў такім разе рэзка абрываць апанента, абвінавачваць яго ва ўсіх смяротных грахах, як гэта яшчэ ў нас нярэдка бывае? Наколькі разумеем, галоўная мэта нашых дыскусій — выправіць пэўныя хібы, даць штуршок творчай думцы. Не да твару магутным «зубрам» займацца «збіваннем немаўлят», бо надта ўжо няроўныя сілы і магчымасці. А то вось наш паважаны крытык у лімаўскай анкеце і вучоны-гісторык у «Звяздзе» сярдзіта «прыкрыкнулі» на таго ж Дранько-Майсюка, не надта абцяжарваючы сябе якімі-небудзь доказамі. Ды ці ўпершыню гэта? Яшчэ адзін свежы прыклад — хваравітая рэакцыя на развагі П. Садоўскага з боку вучоных аўтараў «Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы» ў часопісе «Полымя» (1987, № 11).

І справа нават не ў тым, мелі ці не мелі апаненты рацыю, а ў тым, як весці дыскусію, як даказаць сваю думку. І зусім ужо брыдка, калі ідзе падтасоўка, фальсіфікацыя, а то і бяздумнае навешванне ярлыкоў — змрочныя адгалоскі даўно асуджаных часоў.

Таму я за дыялог чытача і пісьменніка, дыялог жыцця і шчыры — у цэлу ці ў студэнцкай аўдыторыі, школе ці на будоўлі. Ад гэтага справа толькі выйграе. А што да амбіцый, то яны хай застануцца пры нас.

Навум ГАЛЬПЯРОВІЧ.
г. Наваполацк.

Пра ваенныя падзеі на Беларусі — ад узнікнення першых партызанскіх атрадаў і да сумеснага з Чырвонай Арміяй заключна-вызваленчага этапу барацьбы з фашысцкімі захопнікамі — расказвала Алесей Савіцкім у трылогіі («Верай і праўдай», «Літасці не чакай», «Памерці заўсёды паспееш»). Час дзеяння — канец 1941—1944 гг. Месца дзеяння — Полаччына. Менавіта на полацкай зямлі знайшлі сваю прапіску і героі новага твора пісьменніка. Сведчаць пра гэта частыя ў кантэксте рамана згадкі пра Полацк, Дзвіну і г. д.

Праўда, у папярэдніх творах А. Савіцкага цікавілі характары барацьбы на захопленай ворагам беларускай зямлі, арганізацыя гэтай барацьбы, яе рост, размах. У апошнім рамоне аўтар даследуе пераадоленне чалавекам сябе — учарашняга, мірнага, бесклапотнага, даверліва-наесцярожнага ў самыя першыя дні вайны. Пераадоляваць сябе даводзілася літаральна кожнаму і ва ўсім. Учарашняя ўпэўненасць у заўтрашнім дні саступіла месца глухой невядомасці. У жыцці герояў у адзін момант пралігла мяжа паміж тым, учарашнім, і новым, трывожна-невядомым, пагрозна-небяспечным жыццём. Так, зусім нядаўна Наста Стрыжак была студэнткай чацвёртага курса медыцынскага ўніверсітэта. Ды вось па волі ваеннага лёсу апынулася не ў якім-небудзь далёкім тылавым шпіталі, а ў гэтым дзівоўсім (прыгажосць кыве наперакор вайне, знішчэнню, разбурэнню) верасовым лесе.

Цягнік, які вёз Насту разам з маці ў эвакуацыю, разбамбілі фашысты. Той жа самы Грач, які ўладкаваў іх (як сям'ю свайго ваенкома) на гэты, па ўсім відаць, апошні цягнік, у хуткім часе становіцца для дзяўчыны адзінай надзеяй, радасцю і каханнем.

Група байцоў, з якімі так нечакана звязана свой лёс Наста, на чале з Паўлам Грачом яшчэ спадзяецца дагнаць фронт. Зрабіць гэта зараз амаль немагчыма: ёсць параненныя, якія самастойна рухацца не могуць. Ісці ж можна толькі ляснымі дарогамі. Сітуацыя ўвесь час ускладняецца. Становіцца ясным, што перай-

сці лінію фронту ўсёй групай немагчыма.

З параненымі застаецца Наста (медык) і адчайна смелы і вынаходлівы Шапльыка. Мяркуюць, што Грач вернецца з новым папуўненнем з-за лініі фронту за Настай і параненымі. Паступова аўтар выключыць з актыўнай сюжэтнай плыні многіх персанажаў (Грач, Чаркас, Вахтанг, Шапльыка, Хведар). У выніку становіцца зразумелым, што пісьменніка цікавіць не столькі праблема

ста. Абрываецца шлях, абрываецца жыццё... але застаюцца пакуль у жывых тыя, каго выхадзіла, як маленькіх дзяцей, яна, Наста. А гэта значыць, што павінна гэшта застацца: памяць, удзячнасць, здзіўленне, пашана...

Вось Шапльыка «старанна і марудна выводзіць алоўкам літары на зачэсіне бярозавага слупка. Зрабіў надпіс і ўслых прачытаў:

— Вахтанг. Загінуў героем. 1941.

КРЫТЫКА, БІБЛІАГРАФІЯ

КАБ ЖЫЛА ПАМЯЦЬ

А. Савіцкі. Верасы. Раман. Мінск. «Мастацкая літаратура», 1987.

пошукаў выйсця з трагічнага акружэння жменькі байцоў, колькі тое, якія новыя якасці чалавек у такіх цяжкіх умовах набываў, а якія страчваў.

Зрэшты, як гэта бывала не раз у сучаснай беларускай ваеннай прозе, асабліва ўвага скіроўваецца на долю жанчыны, а часам зусім яшчэ дзяўчыні (В. Быкаў «Пайсі і не вярнуцца», І. Новікаў «Ачышчэнне», І. Шамякін «Шлюбная ноч», дакументальная кніга С. Алексіевіч «У вайны не жаночы твар»). Такую ўвагу, вышаную цікавасць літаратуры да жаночага лёсу на вайне можна вытлумачыць многімі прычынамі, і найперш — тым выключным трагізмам, якім было пазначана жыццё жанчыны на вайне.

У рамоне А. Савіцкага, на першы погляд, няма нічога гераічнага. За выключэннем дзюх сутычак з немцамі (дыверсія на шашы пры адступленні і напад на камендатуру), чытач не бачыць персанажаў рамана непасрэдна ў актыўных баявых аперацыях. Напад на камендатуру заканчваецца трагічна: смяротна паранена На-

Наста была ўражана:

— А прозвішча?

— Дамалой, калі яно табе вядома, — агрынуўся Шапльыка і, сагнуўшыся, пачаў браць надпіс у рамачку. — Нам, можа, і гэткага не напішучы...

Вайна страшная не толькі тым, што забівае чалавека, знішчае яго фізічна. Асабліва жорсткі твар вайны раскрываецца ў яе імкненні адабраць, сцерці саму памяць пра загінуўшых. А гэта больш жахліва. Жахлівей самой смерці. Колькі таго часу прайшло, як пахавалі Вахтанга, а «зямля на пагурку асела, бярозавы слупок крышку пахіліўся, зрабіўся амаль карычневы, і літары, што Шапльыка напісаў, амаль і не прыкметныя. Густой шоткаю прабіўся на краях пагурка пырык, ствараючы ўражанне, што чалавек пахаваны тут даўно дужа, як не самай вясной».

Аўтару, бадай, найбольш удаліся тыя моманты, калі ён спрабуе высветліць у характары героя сутнаскае, стрыжнявое. Складваюцца такія абставіны, што звычайны давер да чалавека, яго ўчынкаў саступае

месца насцярожанасці, затоенай трывозе, а то і адкрытай варожасці.

Мае рацыю пісьменнік і тады, калі спрабуе асэнсаваць тыя маральныя, этычныя, эстэтычныя выдаткі і намаганні, якіх патрабавала ад чалавека вайна. Вопыт барацьбы і змагання набываўся і цаной вялікіх і такіх незабываема-трагічных памылак, і шляхам пераадолення пэўных, яшчэ з мірнага часу, звычак, уяўленняў, этычных і эстэтычных аэнак і ідэалаў, цаной

бразы Насты і Буркуна. Першы з іх цэнтральны, скрызны. Мы бачым учынкi, паводзіны гераіні, чуюм не толькі яе размовы, спрэчкі з Шапльыкам, Буркуном, Каналелькам, але і споведзь перад самой сабой. Праз шматлікія ўнутраныя маналогі мы бачым, як выпявае тое альбо іншае рашэнне, як ідзе працэс духоўнага пастаўлення, як нараджаецца пачуццё самастойнасці і адказнасці за лёс іншых. І калі Наста як мастацкі вобраз, характар «ажыццяўляецца» праз яе схільнасць да самааналізу, самаанкі, то вобраз Буркуна запамінаецца праз чыста знешняе: яго злосна-балючую рэакцыю на словы і ўчынкi іншых. І такіх, як сам, бедакоў, і асабліва тых, хто прыняў на сябе ўвесь цяжар абставін. Злосны, яршысты, крыклівы, заўсёды незадаволены, Буркун раскрываецца праз дыялогі, асобныя рэплікі.

Праўда, пісьменнік не заўсёды дамагаецца таго, каб той ці іншы прымь працаваў на мастацкі змест вобраза. А Савіцкі бывае залішне аднастайны, нават нудны, калі прымушае гераіно бясконца і прасталінейна ставіць пытанні і тут жа даваць на іх адказы. Пры гэтым досыць часта не бярэцца пад увагу ні сітуацыя, ні канкрэтныя абставіны, ні ўнутраны стан дзяўчыны. Фразы падаюцца аднолькава: дынамічна, парывіста, катэгарычна, з уласціва-звыклым палемічным запалам. «От жа дзівачка вышукалася! У чужое ўбілася, дык яшчэ і колер тканіны яе пачаў непакоіць. Не пра тое табе галава баліць! Галоўнае, каб не заснуць, каб Хведара не прапусціць. А спаць хочацца. Не-е, пра сон ты і не думай. Мала той навукі, што на пограбе прайшла?.. Хочаш у новую бяду ўлезці?..» І тут жа ідзе аўтарскі каментарый: «Змагаюцца са сном як магла: трэсла галавой, абяруч спіскала горла, потым круціла, аж гарчыць пачыналі вушы». Нека дужа не стаеўся адно з другім. На-вальваецца сон, няма ад яго ратунку, а думкі цякуць так звыкла, што чытач сам нізавошта не здагадаўся б пра той сон, які блытае, абрывае думкі.

Дзяўчыне ж удаецца, як ба-

сумненняў і душэўных пакут.

«Наста сумелася. Вельмі ж неабачліва, наўна паводзіла яна сябе ў склепе, прымушаючы Буркуна казаць тое, што яму было непрыемна. Трэба ж было здагадацца, што да чаго. А яшчэ горш тое, што гэтым вядром, у якое мачыліся ў склепе, даўдзецца цяпер цягаць ваду з ручая».

Неаднойчы чытач будзе сведкам таго, як прыходзіцца пераступаць чалавеку праз сябе, мірнага, фізічна чыстага, дагледжанага, з комплексам пэўных этычных уяўленняў і нормаў. Есць праўда вайны і ў тым, з якім амаль фізічным бо-лем даводзіцца Насце прыняць боты свайго былога хворага, якога пахавалі босым: «Шапльыка, выяўляецца, ужо ёй і абутак падрыхтаваў. Ці не здурнеў ён? Прымусіць яе, каб боты нябожчыка надзела?»

Побач з гэтым хацелася б засяродзіць увагу на такіх аспектах, як праўда характары культуры лепкі мастацкага вобраза, умение пісьменніка ўпэўнена і далікатна абыходзіцца з мовай.

Найбольш запамінаюцца во-

КУЛЬТУРА МОВЫ

МАРЫМ ПРА ІДЭАЛЬНЫ СЛОЎНІК?

На колішнія допісы М. Стомы і В. Скарахода і артыкул С. Дубаўца, які мы змясцілі пад рубрыкай «Культура мовы», адказвае дырэктар Інстытута мовазнаўства Акадэміі навук БССР, член-карэспандэнт А. І. Жураўскі. Вядомы навукоўца, узброіўшыся цытатамі з мастацкай літаратуры і шматлікіх слоўнікаў, аспрэчвае некаторыя меркаванні нашых чытачоў.

Што ж, магчыма, нашы аўтары ў нечым і памыліліся, не ва ўсім яны дасведчаныя. Аднаго ў іх не аднімеш — шчырай любові да роднага слова і клопату за яго лёс. З гэтых жа высакордных пазіцый выступае і А. І. Жураўскі. Праўда, не зусім адпавядае сітуацыі занадта строгі тон яго артыкула. Тым больш, што бакі, калі гаварыць па шчырасці, выступаюць у розных «вагавых катэгорыях».

У апошні час у рэспубліканскім друку часта змяшчаюцца публікацыі аб недавальняючым стане вывучэння беларускай мовы ў пачатковых і сярэдніх школах, аб збужанні яе грамадска-культурных функцый і г. д. Усе такія пытанні адносяцца да сферы сацыялінгвістыкі, іх вырашэнне залежыць у першую чаргу ад саміх носьбітаў беларускай мовы, а не ад мовазведаў, як гэта здаецца некаторым.

Разам з тым у друку пачалі з'яўляцца і нататкі, якія непасрэдна датычацца мовазведаў, перш за ўсё — складальнікаў слоўнікаў беларускай мовы. Праводзімы ў краіне працэс дэмакратызацыі і публічнасці некаторыя разумеюць як магчымасць пісаць і друкаваць што заўгодна, зусім не клапоцячыся і не задумваючыся, наколькі іх меркаванні адпавядаюць сапраўднасці. Аўтары такіх нататкаў звычайна выказваюць незадавальненне, чаму ў слоўніках сучаснай беларускай літаратурнай мовы не змешчаны

вядомыя ім паасобныя дыялектычныя словы. Пры гэтым некаторыя з такіх абаронцаў дыялектных слоў нават не ўмеюць правільна прачытаць тое, што ўжо ёсць у слоўніках, і праз друк паказваюць, мякка кажучы, сваю недасведчанасць, а калі гаварыць без эўфемізмаў і сантыметраў — то проста элементарнае невуцтва.

Так, студэнт Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі Мікола Стома ў нататцы «Чакзэм дадатку» («Літаратура і мастацтва» ад 20.11.1987) абурваецца, што ў «Тлумачальным слоўніку беларускай мовы» змешчаны словы **арган** і **арганіст**: «...дальбог, ніколі не чуў — ускліквае студэнт, — каб у нас казалі «арган—арганіст, аргана—арганіста» — толькі «арганы—арганісты, арганаў—арганістага».

Тут студэнт яўна не разабраўся ў матэрыяле слоўніка. У «Тлумачальным слоўніку беларускай мовы» (т. 1, с. 264) чорным па белым выразна надрукавана: «АРГАНЫ, -аў; адз. арга́н, -а, м.

Духавыя клавійныя музычныя інструмент вялікіх памераў, што складаецца з набору драўляных і металічных труб, у якія мяхамі напампоўваецца паветра». (Далей у слоўніку прыведзены тры ілюстрацыі ўжывання гэтага слова ў беларускай мастацкай літаратуры). Кожны адукаваны чалавек зразумее, што пры такім афармленні слоўнікавага артыкула асноўнай якасць прызнаецца форма множнага ліку **арганы**, а змешчанае побач форма адзіночнага ліку **арган** паказвае на магчымасць ужывання і формы адзіночнага ліку. Аб такіх прыёмах падачы матэрыялу выразна сказана ва ўступнай частцы слоўніка, якую Стома паленаваўся прачытаць. Паколькі студэнт Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі Стома ніколі ў жыцці не чуў слоў **арган**, **арганіст**, то аўтар гэтых радкоў прапануе яму правесці такі зусім нескладаны эксперымент: узяць у бібліятэцы некалькі кніг беларускіх пісьменнікаў і папрасіць свайго дружэба па інтэрнату прачытаць услых творы беларускіх аўтараў. І тады Стома мог бы пачуць: «...пад гукі аргана выпіваў свой кубачак чаю» (М. Лынькоў); «Успомніў, як хорша іграе ў касцёле арган» (А. Чарнышэвіч); «Гэта грае прыбой рэкатывы, Гэта буру ўзімае арган» (А. Пысін); «Як ускрыкнулі скрыпкі, Грымне ўзвіхрыўся арган» (К. Кірэнка); «Быццам светлыя трубы аргана, Ледзяшы звясаюць са стрэх» (Я. Сіпакоў); «Аж да нябёс лунае пошчак, Як грымне трубамі арган» (Н. Гілевіч).

Вось такія словаўжыванні і далі падставу складальнікам слоўніка змясціць і форму адзіночнага ліку **арган**. Калі б яны не зрабілі гэтага, яны заслужылі б больш сур'ёзнага папроку, чым беспадстаўнае абвінавачанне Стомы. Раней, чым выказаць сваё меркаванне, студэнт варта было б вывучыць гісторыю гэтага слова ва ўсходнеславянскіх мовах. Матэрыял вядомых слоўнікаў І. І. Сразнеўскага, А. Г. Праабразжэнскага, М. Фасмера, А. М. Булькі паказвае, што для ўсходнеславянскіх моў зкансерваванай якасць з'яўляецца форма адзіночнага ліку **арган**, якая цалкам адпавядае

свайму грэчаскаму этымуону. У каталіцкім асяроддзі пад уплывам польскай мовы ўжываецца форма множнага ліку, вядомая і заходнім беларускім гаворкам, яна таксама ўжываецца ў беларускай мастацкай літаратуры, і па гэтай прычыне ў «Тлумачальным слоўніку беларускай мовы» прыведзены абедзве формы.

Правамернасць падачы ў «Тлумачальным слоўніку беларускай мовы» формы **АРГАНІСТ**, а не дыялектнай формы **АРГАНІСТЫ**, таксама цалкам апраўдана матэрыялам беларускай мастацкай літаратуры, дзе можна прачытаць: «Складаецца цікавае сяброўства: хутаранец Бунка, сыравар Сэдас, местачковы арганіст» (К. Чорны); «І глядзяць, і зайздросцяць святыя, Што ўладарыць усім арганіст» (С. Грахоўскі); «Робата» пачалася выкрымамі галоўнага ісяндза па-лацінску, на што адказаў хор з дзючат і арганіста» (П. Пестран); «Падазраюцца ісяндза пала на сына арганіста, касцельнага вартуаніка і сваіх парабкаў» (М. Машара). Наогул жа гэта слова займае асобнае месца ў гісторыі лексічнай сістэмы беларускай мовы. Аб гэтым можна прачытаць у артыкуле А. Абразжэнскай-Яблонскай «Да гісторыі нармалізацыі беларускай літаратурнай мовы», змешчаным у кнізе «Беларускае і славянскае мовазнаўства» (Мінск, 1972, с. 21—26). Выказаныя ў гэтым артыкуле меркаванні і былі прыняты пад увагу складальнікамі слоўніка пры ўстанаўленні зыходнай формы **АРГАНІСТ**.

Нават звычайнага чытача, а не толькі спецыяліста-лексікографа, не можа не здзівіць разважанне студэнта Стомы аб слове **мястэчка**. На яго думку, у польскай, украінскай і літоўскай мовах адпаведнікі беларускага слова **мястэчка** лічацца нейтральнымі словамі, «а жывое ў вуснах беларускае «мястэчка» нашы лексікографы імкнуцца выціснуць грувасткім словаспалучэннем «гарадскі пасёлка». Тут студэнт наглядна паказаў, што ён не бачыць розніцы паміж перакладным і тлумачальным слоўнікамі. У перакладных слоўніках даецца пераклад слова з адной мовы на іншую. Так і зроблена, напрыклад, у «Руска-беларускім слоўніку» (Мінск, 1982, т. 1, с. 437): «МЕСТЕЧКО II (селеніе) мястэчка, -ка». У тлумачальных жа слоўніках, якім і з'яўляецца крытыкуемы Стомай «Тлумачальны слоўнік беларускай мовы» даецца не пераклад, а апісальна раск-

чым, захаваць парадаксальную яснась і стройнась мыслення.

Між іншым, не асабліва верыць аўтару і тады, калі ён прымушае Насту прамаўляць страўную любоўную тыраду адразу ж пасля пахавання Вахтанга. Пасля таго душэўнага ўзрушэння, якое перажыла дзяўчына, не магла яна так нечакана, увачавідкі пераключыцца на любоўна-сентыментальную хвалю. Дарэчы, не лепшым чынам выяўляе пісьменнік закаханасць сваёй гераіні, калі неабачліва прымушае паўтараць раз-пораз гэтак ласкавае «Грачок» ці «твая вэрачка».

І ўжо зусім незразумела, чаму, навошта спатрэбілася прымушаць усіх персанажаў «тэпаць». Наста «пераскочыла ручай, тэпапа лугавінай, гнала напрамку...». Грач, развітваючыся з дзяўчынай, ласкава супакойвае: «А Грач — туп-туп, тэп-тэп... К табе буду тэпаць!». «Всялей тэпай, са мною не прападзеш», — камандуе Шапка дзяўчыне. Каняпелка, расказваючы пра начныя гукі, зазначае: «І потым крокі, тэп-тэп-тэп... Відаць, ваўкі недзе прабеглі». Дзіўная рэч, тэпаюць усе: і людзі, і ваўкі, і коні...

Злоўжывае пісьменнік цяпленнем чытача і тады, калі шчодро ўключае ў свой моўны актыў не вельмі ўдалае «адале» ці бясконцае «абстружывае». Не дужа стасуецца з вобразам Насты, яе духоўным, інтэлектуальным абліччам вольнае гэтае грубавата-ласкавае «аторва», якім выказвае дзяўчына сваё захапленне здольнасцямі Шапкі, яго прадбачлівасцю, сялянскай практычнасцю.

Уважлівае працыванне кнігі, калі выклікаюць цікавасць не знешнія перыпеты падзей, а кожнае слова як бы прамаўляецца ўголас, успрымаецца ва ўсім яго багацці і непаўторнасці якраз і дазваляе заўважыць як пісьменніку часам нестасе адчування слова. І гэта асабліва заўважна, бо перад чытачом не пачатковец, якому яшчэ толькі спазнаваць складанасці і сакрэты творчасці, а прызвік сталага жыццёвага і творчага веку. Тамара **НУЖДЗІНА**. г. Мазыр.

Завітайце да Блока

Папулярнасць літаратурна-мемарыяльнага музея рускага савецкага паэта Аляксандра Блока на Палессі распаўсюдзілася далёка за межы Беларусі. І ў гэтым асноўная заслуга старшага навуковага супрацоўніка Беларускага дзяржаўнага музея сацыялістычнага пераўтварэння Палесся Ф. Жураўскага. Дзякуючы яго нястомнай энергіі, нязгаснай захопленасці, ён падрыхтаваў і сабраў усе матэрыялы для музея А. Блока ў вёсцы Лапаціна.

Пашырэнне экспазіцыі праводзіцца і цяпер, яна складае каля чатырох тысяч экспанатаў, г. зн. у пяць разоў перабольшыла першапачатковы фонд.

Музей існуе больш за сем гадоў і ўсе гэтыя гады не мае штатных супрацоўнікаў. Работы вядуцца на грамадскіх пачатках. Гэта адна з галоўных праблем музейных работнікаў-энтузіястаў. У цяперашні час ключы ад скарбніцы духоўнага ўзабагачэння літаратурнай спадчынай вялікага паэта знахо-

дзяцца ў А. Кірыковіча — дырэктара раённай цэнтралізаванай бібліятэчнай сістэмы. Ён сам і праводзіць экскурсіі.

Але нягледзячы на гэта, літаратурна-мемарыяльны музей А. Блока ў Лапаціне дзейнічае. І павячы часу, вецер перамен дакрануўся і да гэтага кутка культуры.

На працягу мінулага года афіцыйна паступіла 170 заявак на наведанне музея А. Блока, у асноўным з Расійскай Федэрацыі і Украіны.

І напярэдадні 1988 года адзел культуры і Пінскае бюро падарожжаў і экскурсій заключылі паміж сабой дагавор, які забяспечыў платныя паслугі. Планаўца, што выручка ад экскурсій складзе тысячу рублёў.

Людзі едуць за тысячы кіламетраў, каб пазнаёміцца з жыццём паэта на Палессі. У студзені гэтага года пабылі ўжо экскурсійныя групы з Херсона, Чаркасаў, Армавіра, Крывого Рога, Томска, Удмурціі, Карэліі, Башкірыі. І як ні парадаксальна: ні з Пінска, ні з Брэсцкай вобласці, ні з Беларусі ўвогуле не было ніводнага наведвальніка.

Чаму б настаўнікам у час школьных канікул (а ў 10-х класах якраз вывучаецца творчасць А. Блока) не паклапаці-

ца аб кругглядзе сваіх старшакласнікаў. Тут, у музеі, на жывым матэрыяле, можна былі б правесці ўрок рускай літаратуры. Свабодны, у форме дыялогу, дыскусіі. Надоўга запомніўся б школьнікам такі ўрок, такая блізкая сустрэча з паэтам, які сем доўгіх месяцаў свайго творчага жыцця правёў на Палессі ў вёсцы Колбы, адбываючы вайсковую службу ў якасці табельшчыка 13-й інжынерна-будаўнічай дружны Усерасійскага Саюза зямель і гарадоў.

Далучыцца да чыстай крыніцы спазнання, да скарбніцы рускай літаратуры — ці ж гэта не радасць?

Тамара **СТАНКЕВІЧ**, супрацоўніца Пінскага бюро падарожжаў і экскурсій.

г. Пінск.

Набліжаецца юбілей...

Летам мне давялося пабыць у Ялце. Чым для нас, беларусаў, дарагі гэты горад? Перш за ўсё тым, што менавіта ў ім пражыў свае апошнія месяцы і быў пахаваны выдатны паэт, класік беларускай літаратуры Максім Багдановіч.

Мусіць, Урад БССР, па рашэнні якога ставілася надмагілле М. Багдановічу ў 20-я гады, не меў тады магчымасцей і сродкаў зрабіць яго больш значным, выразным, запамінальным — адным словам, высокамастацкім. Надпіс на магільным камені не адпавядае сучасным правілам беларускай мовы. Ужо за некалькі крокаў ён не чытаецца, таму што літары зліваюцца з шэрым колерам каменя. Напрошваецца вывад: надпіс неабходна абнавіць разам з надмагіллем, якое павінна быць больш выразным, хаця б з барэльефным партрэтам нашага славутага паэта.

А калі паглядзець на ўсё гэта з другога боку? Напрыклад, ці не перавезці прах Максіма Багдановіча на бацькаўшчыну, у Мінск? Гэта яшчэ ў 1925 годзе збіраўся зрабіць наш грамадскі дзеяч і пісьменнік Я. Дыла, але, на жаль, не змог. Дык чаму б нам сёння не зрабіць гэтага?

Не за гарамі час, калі мы будзем урачыста святкаваць 100-годдзе з дня нараджэння Максіма Багдановіча. Неабходна, каб да гэтай знамянальнай даты набабелля пытанні былі вырашаны.

Алесь **ЦАРЫКАУ**, юрыст.

г. Мінск.

З ФОТАЛІТАІСЦУ «ЛіМа»

Восенню 1959 года ў выдавецтве «Беларусь» я спаткалася з Уладзімірам Мікалаевічам Дубоўкам, і мы доўга гаварылі з ім. Размова прывяла да тых гадоў, калі наша літаратура набірала сілу, калі занялі ў ёй праславіны асобы, калі галасы нашых паэтаў пачыналі злівацца з галасамі братніх літаратур. Уладзімір Мікалаевіч сказаў, што дома ў яго, у Маскве, ёсць фатаграфія тых часоў, на якой пісьменнікі — вартыя і вялікай увагі, і пашаны. Ён абяцаў мне прывесці гэту фатаграфію. Як чалавек інтэлігентны, верны свайму слову, ён і прывёў мяне.

Ледзь не трыццаць гадоў праявіла гэта фатаграфія ў маім архіве, і кожны раз, беручы яе ў рукі, мяне пачынала мучыць сумленне, што яна так і ляжыць, даючы не пабачыць свету.

У лісце, датаваным 6 кастрычніка 1959 года, Уладзімір Мікалаевіч пісаў: «Як абяцаў Вам, пасылаю фота групы беларускіх і

Украінскіх пісьменнікаў (Харнаў, 1925 год). Першы, ніжэйшы рад (злева направа): А. Вольны (Ажгірэй), П. Г. Тычына, М. Чарот, Пятро Панч, нутні — Я. Верхні рад. Першы злева (забыта прозвішча), другі —

Дніпроўскі». Думаю, што гэта фатаграфія будзе цікавай для чытачоў «ЛіМа» і як памяць пра нашых выдатных паэтаў, і як сведчанне іх сяброўства з паэтамі Украіны. Лідзія **АРАБЕЯ**.

Другі здымак — партрэт У. Дубоўкі — рэдакцыя перадала Я. Філіўмбаўм, якой ён падараны. На адваротным боку фота пазначана дата: 14.11.1961 г.

рываецца значнае слова сродкам гэтай жа мовы (у дадзеным выпадку — беларускай). Між іншым, у «Тлумачальным слоўніку беларускай мовы» (т. 3, с. 194) мястэчка вызначаецца як «Вялікае сяло з некаторымі прыкметамі горада; пасёлак гарадскога тыпу». «Пасёлак гарадскога тыпу» — гэта зусім не гарадскі пасёлак, як гэта здолася Стому.

Стома настойвае на неабходнасці падрыхтоўкі дадатку да «Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы» і сваю заўважку заканчвае словамі: «Хацелася б таксама, каб пры складанні гэтага дапаўнення аўтару больш звярталі на традыцыі нашага пісьменства і жывую беларускую мову». Аўтар нататкі не ведае, што «традыцыі пісьменства» звычайна адлюстроўваюцца ў спецыяльных гістарычных слоўніках, не ведае ён і таго, што «гістарычны слоўнік беларускай мовы» таксама выдаецца ў ўсё, ужо выйшла ў свет 8 выпускаў, а ўсяго іх будзе звыш трыццаці. Аўтар, які бярэцца паўчаць беларускіх лексикографію, мог бы ведаць, што «жывая беларуская мова» (відаць, маецца на ўвазе дыялектная мова, хоць і літаратурная беларуская мова пакуль што не лічыцца мёртвай) адлюстроўваецца ў спецыяльных дыялектных слоўніках. Па лексіцы беларускіх народных гаворак за апошнія дзесяцігоддзі выдадзена многа слоўнікаў, зборнікаў і тэматычных падборак, у гэтых адносінах беларускія дыялектолагі выйшлі на першае месца ў славянскім свеце. Самым значным з іх з'яўляецца «Слоўнік беларускіх гаворак паўночназаходняй Беларусі і яе пагранічча» (Мінск, 1979—1986, тт. 1—5). Гэты слоўнік ахоплівае і тэрыторыю Гродзеншчыны, у ім, між іншым, і змешчаны мясцовыя дыялектныя формы арганы і арганісты (т. 1, с. 101).

Што ж датычыцца стварэння аднаго слоўніка, які ўключае ў лексіку сучаснай літаратурнай мовы, і словы народных гаворак, і слоўны запас старажытнай пісьменнасці, як гэта прапануе Стома, дык пакуль што такі слоўнік ёсць толькі па сэрбхарвацкай мове, але ствараўся ён на працягу 110 гадоў.

На найіных разважаннях і прапановах студэнта Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі М. Стомы можна было б і не спыняцца, калі б яны не выклікалі адпаведны рэзананс у друку. Так, С. Дубавец у артыкуле «Інструмент складаных, тонкі» («Літаратура і мастацтва» ад 2. X. 1987) нататку Стомы ўспрыняў як праграму моўнай перабудовы і сам унёс прапановы і патрабаванні, цалкам сугучныя з меркаваннямі Стомы.

В. Скараход сваю нататку «Пачуў ад суседа...» («Літаратура і мастацтва» ад 2. X. 1987) прывяціў толькі аднаму слову атрам. Нататка Скарахода — гэта хутчэй за ўсё вялікі лінгвістычны анекдот, які паказвае, што і матэрыялам мовазнаўства можна расмяшчаць чытачоў. Першы слупок нататкі поўнасцю прывячаны апісанню падарожжа аўтара на радзіму, яго эмацыянальна-лірычным перажываннем пры набліжэнні да роднай вёскі, «кад якой навае засталася толькі дзевяць хат, восем пустых, а адна — з гаспадарамі». Схадзіўшы на другі дзень у лес за грыбамі, але нічога не знайшоўшы там, падарожнік вярнуўся ў вёску і ўбачыў, як прыезджыя людзі на чале з Цімахавым Сушко раскідаюць старую суседскую хату. Тут ён і пачуў ад Цімахавя слова атрам. «Яно мне дужа спадабалася, — успамінае аўтар, — і я некалькі разоў паўтараў яго і ад прыемнасці гучання, і каб адкласці ў памяць». Але здарылася бяда — пакуль аўтар вярнуўся ў Мінск, ён забыўся тое Цімахавеае слова. На шчасце, вырчыў старэйшы сын: ён параіў напісаць у вёску пісьмо Цімахаву, каб прывёў тое слова. Бацька так і зрабіў. Але назаўтра слова само прыйшло на памяць. Бацька з сынам адразу ж пачалі шукаць гэты слова ў слоўніку і ... не знайшлі. І тады ім прыйшла думка перадаць сваю знаходку прафесару Жураўскаму з яго пабрацімамі па працы. Дзіўны і спосаб перадачы сваёй знаходкі прафесару Жураўскаму — праз газету, хоць зрабіць гэта можна было значна прасцей.

Між тым прафесару Жураўскаму і яго пабрацімам па працы «знаходка» Скарахода даўно добра вядома. Яны ведаюць, што нямецкае слова атрам

распаўсюдзілася ў заходнеславянскіх мовах і праз польскую мову пранікла ў беларускі гаворкі. Гэта слова сустракаецца ўжо ў беларускіх пісьмовых помніках XVII ст.: «кримляне ...набравшы трамвоў, поставлялі их при золотой форте и запалили» (Беларускі пераклад «Хронікі ўсяго свету» М. Бельскага пачатку XVII ст.); «золото было напреднейшее, з которого бляхами побил дом и трамвы его и подвои и стены и двери» (Беларускі пераклад Бібліі пачатку XVII ст.); «Слемя: Брыно, трам, бервяно» (Слоўнік П. Барындзі па кецейскаму выданню 1653 г.).

В. Скараходу, як і М. Стому, можна параіць час ад часу чытаць творы беларускай мастацкай літаратуры, і тады б яны разумелі многія моўныя факты самастойна. У мастацкіх творах аб мінулым беларускай вёсцы трапілі словы ТРАМ і ТРАМА: «Пад трамай вісела кажухі, світкі, жаночыя вопраткі і дзве пары новых ботаў» (З. Вядуля); «Радкі елак былі паўтыканы ў траму і бэльні» (Ц. Гартны); «Ён заўважыў: за трамай пылела праз доўгія ўжо гады іольнікні» (К. Чорны); «Хата ў яго даўнейшая: уперак балеж яшчэ адна бэльная паложана — трам» (Я. Брыль). У іольнікнасных адносінах у мастацкай літаратуры пераважае варыянт ТРАМА, таму гэты варыянт і прыводзіцца ва ўсіх слоўніках беларускай мовы. Слова ТРАМА змешчана ў «Руска-беларускім слоўніку» 1953 г. як беларускі адпаведнік рускіх слоў МАТИЦА (с. 249) і ПРОГОН (с. 327), у «Беларуска-рускім слоўніку» 1962 г. (с. 922), у двухтомным «Руска-беларускім слоўніку» 1982 г. (т. 1, с. 429, т. 2, с. 255) і ў «Тлумачальным слоўніку беларускай мовы» (т. 5, кн. 1, с. 506). Гэтае ж слова ў варыянтах ТРАМ, ТРАМА зафіксавана ў публікацыі Т. Ф. Сцяшківіч «Матэрыялы да слоўніка Гродзенскай вобласці» (Мінск, 1972, с. 500), варыянт ТРАМ, ТРАМА, ТРАМ змешчаны ў «Слоўніку беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча» (т. 5, с. 114), ТРАМ — у зборніку «Лексіка Польска» (М., 1968, с. 155), ТРАМ, ТРАМА — у «Тураўскім слоўніку» (т. 5, с. 150—151). У гэтым апошнім слоўніку складальнікі прыводзяць і цікавую этнаграфічную дэталю, звязаную з трамай: «Ускладанне ТРАМА пры будаўніцтве хаты заўсёды адбывалася як пэўны рытуал і завяршалася пацалункам усіх яго ўдзельнікаў». Гэта ілюструецца словам інфарманта: «Як цягнуць з гэтага трама, то абматваюць світку да поесом падпаражучы, такім поесом красным, булі таніе. Хозіні помоліцца богу, каб ему бог даў добра, і цягнуць трама як чоловена. А там жэ буют трам

ого! і цягнуць гэтаго трама бегучы усе, хто бачыць, помогі. Да буюло, й дзеці бегучы гледзець. А ўжэ ёго сцягнуць, то выпіўна і зануска». Пачуты В. Скараходам варыянт АТРАМ зафіксаваны ў зборніку «13 народнага слоўніка» (Мінск, 1975, с. 133).

Загадкавы для В. Скарахода АТРАМ на самай справе ніякай таініцы ў сабе не заключае. У беларускай дыялектнай мове для аблягчэння вымаўлення ў многіх словах з'яўляецца так званы прыстаўны галосны «а» (не пад націскам «а»): Орша, Амцільва, абаранак, альняны, амгла, амшара, арабіна, арак, аралля, аржа, аржанішча, аржаны, аўтарок і інш. (гл. Е. Ф. Карсний. Беларусы. Язык белорусскаго народа. Выпуск 1. Исторический очерк звуков белорусского языка. М., 1955, с. 260—261). Іменна так і здарылася з запазычаннем ТРАМ, дзе развіўся прыстаўны галосны «а» і атрымаўся АТРАМ.

У сувязі з гэтым прыходзіцца заўважыць, што дыялектныя формы слоў наогул не прыняты змяшчаць у слоўніках літаратурнай мовы (за выключэннем выпадкаў, калі якое-небудзь дыялектнае слова ўжыта ў аўтарскай мове некалькіх пісьменнікаў). Напрыклад, з «Дыялектна-лагічнага атласа беларускай мовы», выдадзенага ў 1963 г., відаць, што ў народных гаворках Беларусі некаторыя рэаліі абазначаюцца шматлікімі фанетыка-словаўваральнымі і лексічнымі варыянтамі. Вага ў калодзежы з жураўлем у беларускіх гаворках мае каля сарака розных назваў: АСВЕР, ВАГ, ВАГА, ВОЧАП, ЖОРАУ, ЖОРАВЕЛЬ, ЖУРАВЕЛЬ, ЖУРАУ, ЖАРДЗІНА, ЖЭРДЗЬ, ЖЭРДКА, ЗВОД, КАЛАВАРОТ, КАЛОВЕР, КОВАДЫР, КОВАРАТ, КОВАРАЦЕНЬ, КЛАДЗЬ, КЛАДКА, НАСІЛКА, НАСІЛКІ, НАСІЛІЦЫ, ПЕРА, КЛАДЗІНА, ПЕРАСВЕР, ПОЧАП, ПРУГЛО, САЛАМЯНО, СВЕР, СВЕРСНЯ, СВЕРШНЯ і іншыя адзінковыя назвы (карта № 243).

І М. Стома, і В. Скараход (на жаль, не толькі яны) лічаць, што ўсе падобныя дыялектныя назвы павінны адлюстроўвацца ў слоўніках беларускай літаратурнай мовы. А журналіст С. Дубавец перакананы нават, што ідэальным такі слоўнік можа быць толькі тады, калі ён будзе падрыхтаваны адным аўтарам-падзвіжнікам. Можна заўважыць, аднак, што такому падзвіжніку, акрамя многага іншага, абавязкова спатрэбіцца яшчэ і мафусэйлаў век.

Чытач сам лёгка можа зразумець і ўсвядоміць, наколькі апраўданы і рэальныя такія пажаданні і патрабаванні.

А. **ЖУРАУСКІ**, член-карэспандэнт АН БССР.

Не, краіну дарагу
Я да скому не пакіну —
Тут радзіўся, тут і згіну.
Цішка ГАРТНЫ 1914 г.

У самым канцы кастрычніка 1955 года ў адзін з кабінетаў канцэлярыі Прэзідыума Акадэміі навук БССР увайшла не зусім звычайная наведвальніца. Хутчэй нават — незвычайная. З'яўленне яе тут яшчэ зусім нядаўна, скажам, гады на два раней, калі гаспадар гэтых дубова-бронзавых апартаментаў, не атрымаўшы нават доктарскай ступені, стаў членкорам, як абумоўлена дадаткам да адміністрацыйнай пасады, выглядала б неверагодным. Перамены? Ці ўсё ж капрыз фартуны, выпадак? Быццам з-за сцяны крэпасці назіраў ён з-за свайго масіўнага стала, як наведвальніца набліжалася, няўпэўнена ступаючы па раскошным дыване зношанымі чаравікамі, і ноздры вучонага чыноўніка пачынаў ужо казытаць гэтакі ненавісны для яго пах чэргаў, варанай бульбы і агульных чыгуначных залаў чакання, пра што яму проста хацелася не ведаць, не ведаць. З трывогай і раздражненнем працягваў ён разважаць пра сітуацыю: што ўсё-такі адбываецца і наколькі гэта сур'ёзна для яго? Зусім жа нядаўна здавалася, што былы, заведзены пры Сталіне парадак будзе непорушны. І вось на табе. Няўжо гэта рэпрэсіраваная ўсё ж змаглі нейкім чынам уздзеянча на падзеі? Ды іх жа ўцадела якая жменька. І не з самых вядомых некалі. Муж гэтай жанчыны мёртвы яшчэ з 1937-га...

— Я ўдава акадэміка Зміцера Хведаравіча Жылуновіча, — ціха прамовіла жанчына. — Вось даведка аб яго рэабілітацыі.

— Былога акадэміка, — не стрымаўся вучоны чыноўнік, знярок запаволеным жэстам беручы афіцыйную паперу з графам і гербай пачаткаю. «Справка выдана Жылуновіч Надзея Степановне в том, — запаволена чытаў ён, імкнучыся і тут угадаць нешта яшчэ, прыхаванае між радкоў. — што угодное дело по обвинению Жылуновіча Дмитрия Федоровіча 1887 г. р. постановлением Прокуратуры БССР от 15 октября 1955 года производством прекращено за недоказанностью состава преступления. Зам. прокурора БССР А. Вербицкий».

Вучоны чыноўнік паківаў галавой і спачувальна усміхнуўся. Затым цвёрда заявіў: гэта не рэабілітацыя. «Як такая». І ў яго раптам адцярдзелых рысах голасу звякла за многія гады баяцца начальнікаў наведвальніца выразна ўлавіла нявымаўленае, але што лёгка падразумялася: «Ды гэтага і быць не можа, не павінна!» Уваскрашаць з небыцця тых, каго столькі часу стараліся нават не ўспамінаць, пра каго ў «вучоных» працах пісалі як пра «рэвізіяністаў», альбо проста — ворагах народа? Ды куды ж тады падзець пакаленні тых, хто на гэтым дзесяцігоддзям абараняўся, абрастаў вучонымі ступенямі і вылучаўся на прэстыжныя і хлебныя пасады?

— Ён сам публічна прызнаваў памылковасць сваіх поглядаў, выступаў з самавыкрыццём, — яшчэ больш упэўнена падсумоўваў ужо вучоны чыноўнік. — Вы ж памятаеце.

Яна памятала. І таму, простая жанчына, разгубілася.

«Сам прызнаваў» — гэта таксама, аказваецца, калі захацець, можна палічыць навуковым аргументам. І нават паспрабаваць паставіць на тым кропку. Добра, што хваля жыцця не пакідае ў спакой нічога. Зноў і зноў паборнікам спрыяльнага для іх «статус кво» даводзіцца ўзводзіць дамбы для абароны сферы сваіх уласных інтарэсаў, вышукваць прыёмы, каб, не губляючы арэолу непарэшнасці, рабіць уступкі часу. У лепшым выпадку гэта гучала як палблага непасвечаным, тым, хто па наіў-

насці забрыў у навуковы запаведнік. Скажам, так: «Безумоўна, што пры ацэнцы публікацыі па гісторыі, напісаных Д. Ф. Жылуновічам, неабходна ўлічваць, што ён быў перш за ўсё пісьменнікам, які не меў спецыяльнай гістарычнай адукацыі». Гэтую заўвагу можна тлумачыць дваяка. Скажам, з абыяцельскага пункту гледжання: калі «пісьменнік» — значыць, фантазёр, скільны выдумляць, якому давяраць асабліва нельга. А можна падыходзіць і гэтак, як М. А. Дабралюбаў, які зазначаў, што сапраўдны сумленны пісьменнік у сваім творы «вольна ці міжвольна імкнецца перадаць рэальны ўнутраны сэнс, тэндэнцыю самога жыцця».

І наогул зорку і лёс грабара з Капыля, думаецца, у поўнай меры не спасцігнуць, не асэнсавашу глыбінны змест пытання, што выгукнуў некалі беламу свету Янка Купала.

II
А хто там ідзе,
а хто там ідзе
У агромністай такой
грамадзе!..
Янка КУПАЛА

Хто ідзе і з якой глыбіні вядоў? Ужо, здаецца, і самі не ведаюць. Адчуваюць толькі — іх многа. Грамада! І што нейкая сіла няк дае ім распасціся, растварыцца ў суседніх народах. Хаця ўмовы для гэтага, што называецца, ідэальныя: спачатку ідэалагі Рэчы Паспалітай цэлае стагоддзе ім убыва-

згубіла сваё родавае імя. Так што нездарма маладому Янку Купалу давялося пытаць у земляка:

Хто ты гэты?
— Свой, тутэйшы.
Чым асвенчан?
— Кроўю, потам.

Кім быць хочаш? — не супыняецца пэст. І ў адказ нарэшце чуе яраснае:

— Не быць скотам!
Мы ўспомнілі тут Янку Купалу не толькі таму, што ён выказаў сутнасць глыбінных памкненняў свайго пазбаўленага слова народа. Змяняльна: у маладым і яшчэ малапісьменным рабочым-гарбары ён абудзіў да жыцця творцу. А таксама ёсць падстава сцвярджаць, што садзейнічаў выбару паз-

дзячы на прыходскія школы з іх расійскімі бацюшкамі. Нягледзячы на татальнае закрыццё і забарону вышэйшых навучальных устаноў у «краі», дзе ўжо ў пачатку XVII стагоддзя быў універсітэт. Нягледзячы на тое, што за Уралам пасля падзей 1863 года аказалася больш адукаваных беларусаў, чым у Вільні і Мінску разам узятых. Нягледзячы на свядома арганізаваную сістэму выманьвання з «краю» таленавітых і вучоных людзей у цэнтр імперыі (у сярэдзіне XX стагоддзя гэты працэс сацыялагі адзначаў як «уцечку розумаў» у метраполію). Такія страты любому народу не ўзнавіць і за сотню гадоў нават пры спрыяльных умо-

Эрнэст ЯЛУГІН

З РАБОЧАГА
СТАЛА ПІСЬМЕННІКА

Прызнацца, не думаў, што буду пра гэта пісаць (хаця журналісцкую працу некалі ў крычаўскай раённай газеце і пачынаў з допісаў пра землякоў-ўдзельнікаў рэвалюцыі 1905 года), але нечакана заказ часопіса «Нёман» супаў з неасэнсаванай прагай душы выказацца, а тое-сёе даўно назапашвалася ў бланкоце «Для

сябе». І вось нядаўна ў выніку скончыў работу над дакументальнай аповесцю пра Цішку Гартнага, пра нараджэнне Беларускай рэспублікі. Назваў — «Пасля небыцця». Фрагменты з аповесці прапаную на суд чытачоў «ЛіМа».

АУТАР.

Нешта адбылося

Ці, скажам, Г. В. Пляханаў, які спецыяльна вывучаў гэтае пытанне і звярнуў увагу на важную для грамадства якасць шчырых твораў: у той ці іншай ступені глыбіня выказваў у мастацкіх творах менавіта грамадскую псіхалогію свайго часу. Вольна ці нават міжвольна... Аднак паказаць, адлюстраванне свайго часу. І Д. Х. Жылуновіч таксама ж у сваёй публіцыстыцы (а яго артыкулы па гісторыі рэвалюцыйнага руху на Беларусі сапраўды трэба разглядаць перш за ўсё як пісьменніцкую публіцыстыку) кіраваўся не школьнай вывучкай, а перш за ўсё творчай інтуіцыяй мастака. Прычым, не старонняга сузіральніка, а неасрэднага актыўнага ўдзельніка падзей. На мой непасвечаны погляд, дык такое сведчанне мае цікавасць і каштоўнасць для нашчадкаў куды большыя, чым небескарыслівыя сачыненні тых аўтараў, якія, калі разабрацца, аказваюцца далёка не Герадотамі і не Тацытамі.

Зміцер Хведаравіч Жылуновіч... Ён жа — Капылянін. Ён жа — Сымон Друк, Авадзень. Але самую шырокую ў свой час вядомасць атрымаў яго літаратурны псеўданім Цішка Гартны. Некаторым яго сучаснікам нават здавалася, што вядомы грамадскі дзеяч Жылуновіч — гэта іншы чалавек, які да папулярнага пісьменніка дачынення не мае.

Гартны... Лёс гэтага чалавека мяне падспудна хвалюе даўно. Тым не менш, калі мне прапанавалі пра яго напісаць, у маёй свядомасці не адразу ўсплыло, што гэта той самы чалавек, пра якога я чуў некалі, у 1952 годзе, у Магілёве асяражны расказ простага рабочага і нядаўняга партызана. У ім быў пякучы непакой: чаму Гартны апынуўся ў Магілёве пад канвоем, чаму загінуў, што з ім з усмі адбывалася там, у сярэдзіне трыцятых, ад якіх, па яго словах, атрымалася дэтанцыя і ў мінулую вайну? Трывога тая неасэнсавана перадалася мне і многім з майго пакалення і ў трыцятых толькі нарадзіўся. Зараз я думаю, мы яе атрымлівалі з малаком сваіх маці, каб несці праз усё жыццё. Пазбавіцца ад гэтага можна было адзіным шляхам — пастараннем «барбарызмаў» гаворкі «тутэйшай» паставы, якая, здавалася, ужо і без таго навекі

лі ў галавы, што яны «полякі малы», а хто добра пастарасца, то стане і паўнацэнным. Затым, у 1772, 1793, 1795 гадах, грывнулі адна за другой акцыі суседніх дзяржаў, якія ўзялі на сябе функцыі жандараў Еўропы, у часе якіх тутэйшы народ сартавалі, бы статак авечак. З 1842 года ў афіцыйных дзяржаўных дакументах Расійскай імперыі далучаныя землі сталі так званым Паўночна-Заходнім (Северо-Западным) краем, а пасля «крывавай бані» 1863—1864 гадоў было ўжо ліквідавана нават само «наречце» тутэйшага народа. Так што славу таму ў будучым акадэміку Яўхіму Фёдаравічу Карскаму нездарма давялося пачынаць сваё падзвіжніцтва з памятай прамовы «Пра так званыя барбарызмы ў рускай мове». Яе вучоны сказаў 21 жніўня 1886 года ў Другой віленскай гімназіі. У гімназіі, бо універсітэт у «краі» быў даўно закрыты, каб ніякіх «філаматаў» і «філарэтаў» больш не з'яўлялася (праўда, гэтую заразу паспеў-такі падхапіць не толькі сын шляхціца з-пад Івянца Фелікс Дзяржынскі). Усё здатнае да радыкальнага мудравання старанна выйшлі, нібы той пырнік на градах, і адпраўлялася этапам калі не ў астуджалую для гарацых галоў Сібір, якой павінна была «прарастаць» магутнасць Расіі, то ва «ўнутраныя» губерні імперыі, уключаючы, між іншым, Казань і Туркестан, з тым прыцэлам, што ў другім-трэцім пакаленні ссыльны элемент распыліць сваю выбуховасць і асімілюецца. Узамэн жа ў «край» рэгулярна пастаўляўся той самы кандовы расійскі чыноўнік, сутнасць якога вычарпальна характарызаваў потым У. І. Ленін. Гэта для ўтрымання на належным узроўні ідэі і сутнасці самадзяржаўя. У 1917 годзе гэты элемент тут яшчэ сябе паказаў. Для ўмацавання ж астатніх кампанентаў знакамтай трыадзінай формулы працівання імперыі накіроўваліся гарласты і пражорлівыя маладыя праваслаўныя «бацюшкі». Разам з чыноўнікамі яны, верхаводзячы таксама і ў царкоўна-прыходскіх школах, стараліся не токма па часці «праваслаўя і народнасці», але і па выкарэнненню «барбарызмаў» гаворкі «тутэйшай» паставы, якая, здавалася, ужо і без таго навекі

тычнага імя-сімвала — Гартны, значыць загартаваны. Чым? Той самай бядой-горам, што неслі на худых плячах яго супляменнікі. Нездарма першы свой апублікаваны верш рабочы пэст (так азначаў яго вядомы даследчык беларускай літаратуры Л. М. Клейнбарт) прысвяціў менавіта Купалу. Адбылося тое ў 1908 годзе.

Аднак папярэднічалі таму падзеі года 1905-га. Тады, акрамя ўсяго іншага, выявілася таксама і тое, чаго ўжо ніхто, здаецца, з «мыслящего общества» не чакаў, нават значная частка свайго жа, але «оброссиянившейся» інтэлігенцыі: «тутэйшыя» раптам заявілі сваё права на родавае імя. І роднае слова.

Паўторым: у гэтым ім не проста адмаўлялася царскім загадам. Расходваліся мільёны «тутэйшымі» ж заробленых грошай, вышукваліся прапагандысцкім апаратам імперыі найадмысловейшыя сродкі, каб гістарычна беспамятных «тутэйшых» накіраваць у русла адданаці «самадзяржаўнаму праваслаўнаму». У Вільні, у іншых губерньскіх цэнтрах «краю» ўвіш на працавала Археаграфічная камісія, прапаруючы і ўкладаючы найлепшым для доказу трыадзінай ідэі чынам найкаштоўнейшыя матэрыялы Літоўскай Метрыкі. Жалезнай рукою ліквідувалася тое, што магло абудзіць сумненні наконт «устояў». У той жа час самы мікраскапічны сталаначальнік і кожны акалотачны лічыў сваім «всенепременным» абавязкам і прывілеяй пасмяяцца з «тутэйшага» за нібыта дзікасць і немілагучнасць яго «хамскаго наречья» (вось бы жандар здзівіўся і занепакоіўся, каб дазнаўся, што гэтаю мовай яшчэ ў першай палове XVI стагоддзя размаўлялі ў сваім асяроддзі вялікія князі літоўскія, за што іх, як каралёў Польшчы па сумяшчальніцтву, пачынаючы з Ягайлы, папракалі польскія магнаты, пакуль не знайшлі сродку перавучыць). Янка Купала нездарма звяртаўся ў той час да чарнасоценных ганьбавальнікаў мовы сваіх сучаснікаў з такімі словамі:

Чаму вам дзіка яго мова?
Паверце, вашай ён не ўкраю,
Свай ён толькі ўспомніў слова...

Успомніў усё ж! Вось у чым галоўная загадка часу. Нягледзячы на кпіны сталаначальнікаў і рогат жандараў. Нягле-

вах развіцця. Але як толькі моладзь з «тутэйшых» больш-менш авалодвала пісьменнасцю, дык яе значная частка чамусьці непазбежна ўпадала ў ранейшую крамолу — пачынала цікавіцца сваім «варварскім» мінулым і «хамскай гаворкай». Хто ж яны? Чым падобныя на суседнія народы, а чым адрозніваюцца?

Для народа, які па нейкай прычыне аказаўся пазбаўленым ведаў пра ўласнае мінулае, ўсё пачынаецца з пытання — адкуль што пайшло. «Тутэйшыя» стыхійна імкнуліся спасцігнуць сваю сутнасць і пачаткі. З явягаў яны? З крывічоў? Завуць жа іх суседзі-латышы — балт-крыве. Гэта значыць балція, ці белыя крывы. Але ж у народ як адзінства на гістарычнай тэрыторыі за многа вякоў сумеснага існавання зліліся людзі розных плямёнаў. З радзімічаў і дрыгавічоў. З яцвягаў і палян. Са старажытных літвякоў (дарэчы, у нашы дні мае многа прыхільнікаў навуковая гіпотэза, што далетанічная Літва знаходзілася недзе паміж Навагрудкам і Менскам) і крывічоў. А таксама прышлых у наступныя, адначасна ўжо летаніцыяні стагоддзі — «пасаджаных» Вітаўтам крымскіх караімаў, яўрэяў, немцаў, паліякаў, маскавітаў і ўсіх астатніх, хто тут нарадзіўся ці завёў сям'ю, пахаваў продкаў і прызнаў гэта месца не часовым прытулкам, а Айчынай. Звычайны працэс узаемнай асіміляцыі, які працягваецца і зараз. Пагартайце нацяянальняныя энцыклапедыі. Вы знойдзеце, што прышлыя не так ужо рэдка становіліся элітай і гонарам нацыі, дзякуючы іменна свайго «раявой» энергіі. Прычым іншы раз больш рашучымі паборнікамі нацыянальнага, чым абарыгены. У свой час на гэта звярнуў увагу У. І. Ленін, гаворачы пра «абруселых інародаў», скільных нават і «перасольваць» адносна «ісціна рускіх настрояў». Гэта, аказваецца, становіцца нават сацыяльна небяспечным, калі ў працэсе умешваецца бюракрат, на дзелены вялікай бескантрольнай уладай.

Перш чым вярнуцца да размовы пра «тутэйшых» на пачатку нашага стагоддзя, успомнім яшчэ, як, напрыклад, этнічны француз Шамісо стаў класікам

нямецкай літаратуры. Як этнічнага паляка Конрада прызналі класікам англійскай літаратуры. Як «немец» і сын «неміца» стаў арыгінальным рускім пісьменнікам і, мала таго! — аўтарам бессмяротнага «Толкавага слоўваря жывога великорусскага языка». Праўда, Уладзімір Даль, ён жа «казак Луганскі», «не заўважыў», між іншым, што яго калыскай была Украіна. Парадокс часу. З Адамам Мікешчам выпадак яшчэ больш значнальны ў гэтым сэнсе. Паэт кляўся ў любові да айчыны... і шчыра лічыў сябе палякам. Ён сапраўды ім быў, хоць толькі дарослым чалавекам трапіў у Польшчу. Так за гістарычнае бяспамяцтва народ разлічваўся сваімі лепшымі сынамі, інтэлектуальнымі і культурнымі скарбам.

Аднак хто ж яны? Літоўцы таксама выдзялялі іх як народ, але называлі іначай, чым латышы, — гудамі, гудасамі. Толькі ў сучаснай літоўскай энцыклапедыі мы знойдзем назву «балтрусы». Гэта цяпер нам усё ўяўляецца простым. А не адразу ж прыйшлі да згоды: быць адным народам і, не аддаючы перавагі якому-небудзь з плямёнаў па праву, скажам, старшынства, так сябе і называць, балтрусамі, беларусамі. «А хто там ідзе?.. Беларусы!» — гэтыя радкі Янкі Купалы хутка становяцца нечым нахштат нацыянальнага гімна народа, яго «Марсельезай». А трохтомная манаграфія Я. Ф. Карскага «Беларусы» зрабіла вучонага этнографі і мовазнаўцу вядомым ва ўніверсітэтах Еўропы і — парадокс — членам Расійскай імператарскай акадэміі.

Гэтая дасюль у многім загадкаваць нацыянальнага! Сутнасць яе то лічылі, падобна пруданістам, малазначнай лухтой, то параджэннем капіталізму, якое разам з ім жывае сябе. Толькі ў наш час пачынаюць прызнаваць, што ўсё не так. Што гэта, гавораць мовай філосафаў, аб'ектыўная рэальнасць. Ну, а наогул падобна, што з'ява нейка вельмі стасуецца з інстынктам выжывання чалавецтва, якое як від зацікаўлена ў магчыма большай колькасці «папуляцыі», адсюль і аб'ектыўная рэальнасць, з якой хочаш не хочаш, а неабходна лічыцца.

Між іншым, калі нейкі народ пачынае адчуваць неабходнасць у «абнаўленні крыві», то спраўляецца з задачай інстынктыўна, без уміявання чыноўніцкага апарату і агенства па арганізаваным перасяленні. Проста ў нейкі момант узнікае ці, наадварот, пачынае знікаць цікавасць адно да аднаго людзей самых розных нацыянальнасцей, што не растлумачыць толькі праяўнай эканомікай. А як «іншародзец» услухоўваецца ў чужую мову, якім прывабным бывае для яго спасціжэнне чужых звяччяў і нормаў! Калі ўважліва прыгледзецца, то да прыходзячых мясцовае насельніцтва адносіцца нейкі час насцярожана не з-за аднаго толькі заскаружлага эгаізму. Практыка сведчыць, што адчуванне часоваści ў даным месцы (даволі часта памылковае) у некаторых людзей узмацняе, як правіла, рэфлекс да паспешлівай асабістай выгоды. Прыкладаў мноства — знішчэнне ворыўнай зямлі, таежных лясоў, забруджванне таго ж Байкала ці разбурэнне гістарычнага аблічча старажытных гарадоў. Усё здаецца часоваму чалавеку толькі сродкам пажывіцца, каб потым рынуцца некуды зноў, дзе ці цяплей, ці зямля больш урадлівая, ці нехта ўжо абжыў, акультуры ў асяроддзе. Пажывіцца, у тым ліку за кошт іншых людзей, да лёсу якіх, як «чужынаў», іншародцаў, ён раўнадушны. Нават цяпер яшчэ ж далёка не ўсе зразумелі — якія мы ўзаемазалежныя на гэтай зямлі! І што ўсе людзі — радня. Гэта сапраўды так, хоць вучоныя толькі нядаўна з дапамогай электронікі пацвердзілі тое, пра што раней гаварылася, як аб прыгожай легендзе, якую ў біблейскія часы прыдумалі гуманісты.

Такім чынам, інстынкт захавання аднасці людзей, калі яны ўжо адчулі сябе нацыянальным

арганізмам, — сіла, аказваецца, вельмі значная і ў нечым падобная рэвалюцыйнай. Марксісты-ленінцы з самага пачатку ўзнікнення сваёй партыі вельмі сур'ёзна бралі гэта ў разлік. Толькі той, хто глыбока ўяўляў сабе прыхаваныя магчымасці і значэнне нацыянальнай энергіі, мог уключыць у сваю праграму пункт, які напачатку не прынялі некаторыя нават верныя саюзнікі расійскіх марксістаў-ленінцаў. Права нацыі на самавызначэнне... Параграф дзевяты ў першай жа Праграме партыі. Не права толькі на культурную аўтаномію, як некаторыя прапанавалі, тлумачычы гэта клопатамі пра будучую магутнасць пралетарскай дзяржавы, а іменна «дзяржаўнае аддзяленне... ад чужанациянальных калектываў... стварэнне самастойнай нацыянальнай дзяржавы». Бо толькі гэта было, на думку ленінцаў, самай трывалай гарантыяй таго, што рабочыя ўсіх нацыянальнасцей дружна адгукнуцца на заклік «да інтэрнацыянальнага адзінства іх класавай барацьбы». Амежавацца правам толькі «свабоднага культурнага самавызначэння» нацыі, указвалі ленінцы, значыць кіравацца «практыцызмам» буржуазіі, значыць «упадаць у апартунізм». Ды гэтак ж «права» зафіксавала нават партыя кадэтаў у адзінаццатым параграфі сваёй праграмы. Аднак недаверу «іншародцаў» да вялікарускай нацыі, якая нібыта імкнецца мець перавагі толькі для сябе, гэтым «права» не пераадолець, а значыць, нацыянальны ўскраіны імперыі на актыўныя агульныя рэвалюцыйныя дзеянні не ўзяць.

І зноў! Ужо ў краіне перамогшай Кастрычніцкай рэвалюцыі: «Нікуды не вярта абстрактная пастаноўка пытання аб нацыяналізме ўвогуле...»

Што важна для пралетарыя? Для пралетарыя не толькі важна, але і істотна неабходна дабяспечыць яго максімумам даверу ў пралетарскай класавай барацьбе з боку іншародцаў... Для гэтага неабходна не толькі фармальнае роўнасць...

Цяпер заўважым для сябе наступнае: герой нашай аповесці многае з таго, што, цяпер уяўляецца такім зразумелым, мог толькі нейка ўспрымаць у атмасферы быцця класавым пачуццём. Прычым заўважым яшчэ: ён пачынаў свядомае жыццё ў час, калі на Беларусі, па вызначэнні У. І. Леніна, у сілу розных палітычных прычын нават яшчэ не быў завершаны нацыянальны рух, а абуджэнне мас да валодання нацыянальнай мовай і літаратурай толькі адбывалася. «Айчына» тут яшчэ не праспявала усёй сваёй гістарычнай песні, — адзначыў У. І. Ленін.

У 1903 годзе, калі Другі з'езд РСДРП зацвердзіў сваю Праграму з вядомым нам дзевятым параграфам, з беларускай гістарычнай песняй было яшчэ горш. «Край» наогул знаходзіўся, як многія лічылі, у летаргичным сне, ад якога, здавалася, яму ўжо не працінуцца, нягледзячы на адзінокія прызывы яго паэтаў. Аднак думка гадамі пазней «край» раптам так калыхнуўся, што царскім уладам давялося паспешліва зноў уціхамірваць яго казацкімі бізунамі і гарачым свінцом. Калі Пецярбург страшыла «крывавая баня» перад Зімінім палацам, то ў Мінску гэта быў расстрэл 10-тысячнай дэманстрацыі гараджан 31 кастрычніка 1905 года. За 80 забітых і сотні параненых. У гісторыю трагедыі ўвойдзе разам з імем губернатара Курлова, але ў «краі» ўжо многія разумеюць — у тых, хто запатрабаваў не ліпавых, а сапраўдных дэмакратычных свабод, страляла імперыя. Да восені 1905 года бурны рух «за зямлю і волю» ахапіў ужо ўсе 35 паведаў Беларусі, а ў некаторых месцах ён пачаў перарастаць у рэвалюцыйнае паўстанне і стварэнне «камун». І загрымелі «усміраючыя» стрэлы, зноў палілася кроў «тутэйшых».

Не застаўся ўбаку ад падзей Пятага года і маленькі Капыль. Наадварот, падзеі ў гэтым мястэчку на паўночным захадзе

Міншчыны адбываліся даволі бурныя. Палітычныя забастоўкі, мітынгі, дэманстрацыі, лістоўкі з заклікам да звяржэння самадзяржаў і ўстаўлення рэспублікі... Ва ўсім гэтым прымае самы актыўны ўдзел малады рабочы гарбарні Зміцер Жылуновіч.

Сярод таварышаў ён яшчэ вядомы тым, што ўмее сачыцца сатырычным прыпеўкі і вершы. Наогул — у моладзі завадатар. Узіраючыся ў яго аблічча на фатаграфіях, гэта цяжкавата ўявіць. Выгляду, так бы сказаць, звычайнага. Росту невысокага, просты круглаваты твар з кароткім, задзірыста прыўзнятым носам. Вось лоб — сапраўды «сакратаўскі»: адкрыты, прыгожай лепкі. Усё, хто пакінуў пра гэтага чалавека ўспаміны, апісваюць яго па-свойму. Не дзіва: кожны, як правіла, запамінуў Жылуновіча ў розныя перыяды яго жыцця, у розныя моманты душэўнага стану. Найбольш поўны і «дыялектычны» слоўны партрэт Гартнага-Жылуновіча належыць беларускаму скульптару Заіру Азгору. Першае яго ўражанне ад сустрэчы: рост невысокі і вельмі ўважлівы позірк. Потым — рукі. Мускулістыя, далоні моцныя, рабочыя. Гарбар жа, для такой прафесіі патрэбны былі і сіла, і нястомнасць. Народнае паданне нездарма данесла да нашых дзён расказ аб паяднынку кіеўскага гарбара з татарскім воінам-батырам.

Тым не менш малады скульптар лепіць першы партрэт Гартнага «з налётам гэткага «байранізму» ў знешнім вобліку». Таксама, канечне, невыпадкова. Але затым скульптар усё ж робіць і рэалістычны партрэт: за знешняй строгаасцю — «надзвычайны добры твар, адтапыраныя крыху губы, шырокія ноздры, якія некаторыя тады так і называлі «жылуновічэўскімі»... І мэтанакіраванасць. У скупым жэсце, уважлівым і мудрым позірку, у сцінутых кутках рота...»

Капылянка Ю. С. Чарнушэвіч многа год пасля ўспамінала іх агульнае юнацтва: Зміцер «заўсёды ўмеў падняць настрой моладзі. Зойдзе, напрыклад, у хату, а там сумуюць. Ён адразу сачыцца верш.

Глядзіш — і ўсё ўсімхаюцца».

Гэтага мала. Моладзь яму давярала. Ведалі, што ён быў «няўлоўны для паліцыі і жандараў. Сходкі назначалі там, дзе ніколі не падумаеш... Чытаў на сходах свае ўласныя вершы пра жандараў, панюў... быў заўсёды бадзёры і жыццярэдасны. Любіў спяваць і нават да сваіх вершаў падбіраў мелодыі знаёмых песень».

Юлія Чарнушэвіч запаміналася таксама «яго рухавая постаць і жывыя вясёлы твар». Гэты яго настрой перадаваўся сябрам, рэвалюцыйна настроеным маладым капылянкам. Яны горака дыскатувалі на патаемных сходах, нягледзячы на перасцярогі некаторых з бацькоў, «бегалі на кірмашы, соваючы ў вазы лістоўкі... нават з лавак разам з соўлю і мылам у карзінах неслі людзі лістоўкі». Вучыліся валодаць зброяй, рабілі чырвоныя сцягі, развучвалі рэвалюцыйныя песні, каб у рашучы час барацьбы з самадзяржаўем дружна выйсці з імі на вуліцы...

І гэта ў нейкім мястэчку, у «глушы»? — можа спытаць скептычны чытач. — Адкуль бы гэтка актыўнасць?

Каб адказаць на гэтае пытанне, мы павінны вярнуцца да таго, што папярэднічала Пятаму году.

Але перш аб вершах маладога капыляніка. Піша іх юнак напачатку на ўзору тых, якія чуў у школе, знаходзіў у танных сыцінскіх выданнях «для народа», а таксама ў нелегальных лістах і афіцыйных газетах — «па-расейску», гэта значыць «як прынята». Калі вершаў набярэцца поўны сшытак, Зміцер па парадзе настаўніка спрабуе іх выдаць. А праз тры гады будзе сапраўды апублікаваны яго верш... на беларускай мове! Што з ім адбылося за гэты час? Зразумела: тут не было выпадковасці.

Пятро ПРЫХОДЗЬКА

У РАЙКОМЕ КАМСАМОЛА

Першыя праз Арктыку палёты, Першыя на полі трактары, І юнацтва наша ў кроплях поту Пачынала шлях з тае пары.

Гэты шлях з нябесаў новай зоркай Азарыў нам Чкалаўскі палёт.

Толькі многім Быдта соллю горкай Лёг на раны той нялёгка год.

Як вада, як лёд, ён быў халодны. Кожны дзень недадалі мы. Да таго ж такія непогоды І такія частыя грамы.

То ідуць дажджы, то ліўні льюцца, Ці то градам хмары сыпануць. Не паспееш часам аглянуцца, А ўжо цені новыя паўзуць...

Гром праграўкаў і па нашай школе,

Як закончыў я ўжо сёмы клас. Горача бурліла ў камсамоле Наше юнацтва ў гэты час.

Не сціхаў запал наш камсамольскі, Нават спрэчкі жорсткія вялі, Справаздачы мы давалі, колькі Хлеба ўдарнай працай здабылі.

Ідучы з бацькамі у суполлі З дзён юнацтва ў сталья гады, На заводах, на калгасным полі Пакідалі мы свае сляды.

Але, пэўна, ў спрэчках тых гарачых

Не пра тое кожны з нас казаў. І ніхто другіх дарог не бачыў, Апроч той, што Сталін указаў...

Быў і я ў сваёй хадзе рухавым І адданым справе юнаком. Але васьм за нейкія «праявы» У камсамольскі павялі райком.

Перад гэтым «актывісты» школы Усю радню правярылі маю: Ці не здзейсніў нейкае крамолы, На ідэйнай глебе ці стаю.

За ідэйнасць я не хваляваўся — У калгасе добра працаваў І ўжо вёска ведала свая ўся, Як насценгазету выпускаў.

— А чаму? — ў райкоме запыталі,

Ты хадзіць на сходы перастаў? Як пісьмо мы Сталіну чыталі, — Ты тайком Ясеніна чытаў.

— Так, чытаў! — А хто такі Ясенін? Хуліган ён і кулацкі сын: Прызнавайся — у сваім імкненні

Распаўсюджаў зло ты не адзі?

Нам, сакратара Барыс Афонаў Быў яшчэ адносна малады, Але столькі нам нанёс урону, Штс не злічыш, пэўна, за гады.

Паэма, над якой я працаваў апошнія два гады, па сутнасці — аўтабіяграфічная. У ёй расказваецца пра падзеі дваццатых, трыццатых і пачатку саракавых гадоў. Пісалася пра ўсё так, як было ў жыцці, пра тыя гады, якія выпалі на лёс лірычнага героя і, пэўна ж, на лёс самога аўтара.

Прапаную чытачам «ЛіМа» старонкі з новай паэмы «Рамонкавы луг». Аўтар.

— Бачыце? — Узяў насценгазету Тую ён, дзе вершык я змясціў. — Што ён піша ў сваіх куплетах? Вось паслухайце, які матыў:

«Узрасла культура ў роднай вёсцы, Бо пісьменным стаў ужо мой дзед.

Дык няхай жывуць ардэнаносцы — І Гікала наш і Галадзед!»

Чуеце — ўслаўляе Галадзед! Ворага народа — васьм каго. А якога меў на ўвазе дзед? Пэўна ж — падкулачніка свайго...

Мне хацелася сказаць, што вершык Быў напісаны яшчэ ў той год, Як рэспубліка — адна з найпершых —

Атрымала шмат узнагарод.

А мяне ж васьм лаюць тут за гэта.

Апраўдацца я нічым не мог. Але першы сакратар Шабета Ад бяды мяне перасцярог.

— Вы перагінаеце, таварыш! — Кінуў ён Афонаву папрок. — Камсамалец наш няблага марыць,

Хоць і слабы шчэ ў яго радок.

Што ж Ясенін? Лірыку такую Варта нам бы пачытаць усім. — І мяне ўжо меней атакуюць На закрытым пасаджэнні тым.

Не было ж у чым мне прызнавацца,

І мяне не павялі на здзек. Лёсу ўдзячны, што маё юнацтва Засланіў ад крыўды чалавек —

Той Шабета самы, што ў райкоме

Кіраваць не для кар'еры стаў. Ён не раз бываў у нашым доме І мае ўжо вершыкі чытаў.

Ён казаў: — Афонаву ахвота Лыжку дзёгцю ў чысты мёд падліць.

Гэтак, братцы, можна «Дон Кіхота» І «Вайну і мір» забараніць.

Камсамольца ганіць нам не варта,

Лепш пуцёчку ў тэхніку дамо. Ведаю — ён сам хадзіў па хатах,

Усім каб тое падпісаць пісьмо.

Пацішэла быдта ўсё наўкола, Камара нат чуцен быў палёт. Неяк у райкоме камсамола Растапілі той халодны лёд.

Нам свая бяда перасцярогай Стаць змагла, каб не хлусіць нідзе.

І нам вечна той ісці дарогай, Па якой нас Партыя вядзе.

ЮБІЛЕЙНЫЯ ЗНАЧКІ

Да 150-годдзя з дня нараджэння Кастуся Каліноўскага на эксперыментальным заводзе імя Гастэлы навукова-вытворчага аб'яднання «Прагрэс» выраблены памятны юбілейны значок. Эскіз распрацаваў мастак Георг Максімаў, гравіроўку зрабіў

Аляксандр Холад. У гандлёвую сетку здадзена 10 тысяч 300 экзэмпляраў значкоў.

Выраблены таксама два віды значкоў, прысвечаных 70-годдзю Савецкай Арміі і Ваенна-Марскога Флоту, тыражом па 6 тысяч экзэмпляраў. Мастак — Мікалай Гаўрыловіч, гравёр — Юры Кудняроў.

1988 год па японскім календары — год Дракона. Японская сімволіка паступова, але настойліва ступаецца ў нашы дзверы. І васьм у сувязі з гэтым адштампаваны, расфарбаваны, лакаваны і здадзены ў продаж значок «Дракон» тыражом 11 тысяч экзэмпляраў і аднайменнай брыўна ў колькасці 10 тысяч экзэмпляраў.

Шмат фантазіі ў распрацоўку эскізаў уклаў мастак Мікалай Гаўрыловіч, гравёр Мікалай Зімінін. Заўваж ад гандлёвых арганізацый на гэтым сувеніры прыходзяць увес час.

М. ВЯРШЫНІН, старшы інжынер навукова-вытворчага аб'яднання «Прагрэс».

Выпрабаванне на... фантазію

«ЧАРАДЗЕЙНАЯ ФЛЕЙТА» В. Моцарта ў Дзяржаўным тэатры оперы і балета БССР

Опера — адзін з самых дзівосных жанраў у музыцы, ды і ў мастацтве наогул. Опера шматгранная па сваёй сутнасці. Гэтым часта абумоўлены і супярэчліваць яе ўспрымання, і складанасць аналізу. Вядомая ісціна? Так. І ў які ўжо раз гэтая ісціна пацвердзілася пад час I Усеагульнага фестывалю музычных тэатраў, што адбыўся ў Мінску. Ён прадэманстраваў найбольш цікавыя набыткі опернай сцэны апошняга часу і яшчэ больш выразна выявіў праблемы, звязаныя з жыццём жанру оперы.

Пасля тых фестывальных спектакляў, якія выклікалі эмацыянальны абмеркаванні, захапленне і спрэчкі, здавалася, што ў нашым тэатры ўсталяецца на нейкі час адноснае заціхша будзённай працы. Бо Дзяржаўны тэатр оперы і балета БССР прымаў гасцей, можна сказаць, «зробіў аб'ектам для параўнання» на фоне музычных пастановак розных калектываў краіны. Але апошнія дні снежня зноў прыцягнулі ўвагу да беларускай опернай сцэны, на гэты раз — прэм'ерай!

Моцарт... «Чарадзейная флейта»... Зварот да творчасці гениальнага кампазітара — усебаковае выпрабаванне: тут недасягальнае і загадкавае, дзівоснае майстэрства, бляск дас-

павінна спалучацца мноства ліній і пластоў. Галоўная магнетычная плынь, якая працякае ўсё, што адбываецца, гэта сутыкненне двух светаў: цемры (зла і бяздушнасці) і святла (добра і розуму). Царыца ночы — супраць захавальніка сонечнага дыска Зарастры. Абое на недасягальнай вышыні вяршыцеляў лёсу. Свет цемры дапаўняюць вераломны маўр і каварныя феі. Вобразы прынца Таміны і прынцэсы Паміны надзелены рысамі звычайных людзей, якія апынуліся ў віры бурных падзей і страцей. Тут асабліва маральнае значэнне мае ператварэнне Таміны: спачатку забавуна лёсу, прынц па ходзе дзеяння набывае непарушную волю да перамогі, чэрапючы яе ў наханні да Паміны.

Яшчэ адна сюжэтная лінія, звязаная з вобразамі языкага, абаяльнага балбатуна — птушчалова Папагены, які марыць пра спакойную маласць: пра ежу, піццэ, сімпатычную сяброўку...

Спыняюся на сюжэтных лініях оперы гэтак падрабязна невыпадкова і ўжо гатова да з'яўлення заўвагі чытача, якому нагналі аскому «рэцэнзіі» — пераклазі лібрэта. Але ж згадка аўтарскага сюжэта дапамагае «прачытаць» задуму інтэрпрэтару музычнага спектакля.

Мае ўражання — пра адзін з першых паказаў «Чарадзейнай флейты» (музычны кіраўнік і дырыжор У. Машэнскі, рэжысёр-пастаноўшчык М. Ізворска-Елізар'ева, мастакі У. Окунеў, І. Прэс). Спектакль прыгожы, спакойны і светлы. Гэта — не філасофская прытча, якая тоіць у сабе глыбокі сэнс. Гэта —

растры (Зарастра ўзначальвае саюз мудрэйшых). Дык ці ж гэта — храм Мудрасці і Ведаў?

Рэжысура оперы «Чарадзейная флейта» прапануе нам добрапрыстойную казку, а не драму дарослых. Прынамсі, я так і не адшукала ў сцэнічнай казцы глыбокую думку Моцарта. У час спектакля хацелася аддзіці ад казанай прыгажосці... да немудрагелістага, простага канцэртнага выканання оперы. Тым больш, што яе музыкае ўвасабленне вартае высокай ухвалы.

Лічу, сапраўдны моцартаўскі аркестр гучыць пад кіраўніцтвам У. Машэнскага. Гучанне мяккае, з мноствам дынамічных адценняў. Уразлівы духавыя — чысціней інтанацыі, дакладнасцю. Бездарожныя струнныя. Пачуеш усё — ад шапацення ветрыка да паўнагучча ўзыходзячага сонца!

Сапраўдная ўдача — выкананне ролі Папагены А. Кедам, прывабнае сваёй арганічнасцю і абаяльнасцю. Адчуваецца захапленасць спявака — яна ж перадаецца і слухачам. Вельмі выразна спяваў І. Шупеніч (Таміна). Далейшае набывае сцэнічнага вопыту ўдасканаліць анцёрскае майстэрства маладога саліста.

Вобраз мудрага высанароднага жраца Зарастры стварыў Я. Пятроў. Выдатна прагучалі глыбокія, прафундавыя ноты ў ніжнім рэгістры, што прыдала вобразу містычны арэол.

Захапіла выкананне найслабоданай партыі Царыцы ночы Г. Лукомскай. Асабліва арыя з другой дзеі. Яе голас — нібы бляск маланкі.

Сцена са спектакля «Чарадзейная флейта»: Паміна — Н. Кастэнка, Таміна — І. Шупеніч. Фота Ул. КРУКА.

каналасці і жывое, блізкае, здарумелае, вабнае гучанне музыкі. Адказнасць тэатра памнажэцца, калі ён ставіць, як на гэты раз, рэдка выконваемую оперу.

Згадаю, што яе сюжэт напісаны прыцэлам кампазітара — антрэпрэзінтар аднаго з оперных тэатраў Аўстрыі Эмануэлем Шыканэдэрам паводле казкі Віланда «Лулу». Аднак Моцартава «Чарадзейная флейта» — гэта не проста наўная опера-казка, дзеянне якой напоянена фантастычнымі ператварэннямі, чудаў і мільмі мистыфікацыямі. Гэта (як адбывалася ў жыцці і ў музыцы гениальнага кампазітара) — праз усмешку непаканнае, глыбокае, патэмнае спазніжэнне і разуменне высокай і разам з тым звыклай ісціны: адзінства святла і цемры. Гэта пошукі шляху да перамогі Добра і Святла. Гэта — адум, мара пра мажлівасць перамогі мудрасці, імненне да яе хоць бы ў казцы.

Невыпадкова менавіта «Чарадзейную флейту» пазначыў сваёй філасофскай аналітычнай увагай вялікі мысліцель Гегель. У сваёй працы «Эстэтыка», якая не мае аналогу ў эстэтычнай літаратуры па шматграннасці і найшырэйшаму, сур'ёзнаму ахопу мастацкіх з'яў. Ён пісаў: «Царства ночы, каралева, сонечнае царства, містэрый, пасвячэнні, мудрасць, каханне, выпрабаванні, і прытым нейкія агульныя месцы маралі, выдатныя ў сваёй звычайнасці, — усё гэта, пры глыбіні, сардэчнасці і душэўнасці музыкі — папырае і нагаўнае фантазію і сарае сэрца».

Такім чынам, ужо нават паводле сюжэта оперы ў дзеянні

свет цудоўнага дзяцінства (дарэчы, спектакль з захапленнем успрымаецца дзітвай у зале). Але ці заўсёды тут пазнаеш Моцарта?

Проціборства Цемры і Святла... У спектаклі ўсе персанажы паводле сюжэта «на сваіх месцах», але тут адбываецца не сутыкненне, хутчэй — спаборніцтва. Прынц Таміну праследуе не пачварны Змей, а бяскрыўдны дракон (нібы з дзіцячай каруселі), не ўспрымаецца як пагроза напаўценне забавных льявнят. Маўр Манастатас, які дамагаецца каханні Паміны, — таксама не страшны, а забавуна. І нават сама Царыца ночы ў спектаклі — жывая помслівая жанчына, а не царыца Цемры.

Не атрымалася сцэнаграфічнае вырашэнне кульмінацыі оперы — бяспрашны паход Таміны і Паміны (якая ўрэшце падзяліла выпрабаванні каханага) праз ваду і полымя пад гукі чарадзейнай флейты. Фактычна не адбыўся, не адчуўся трыумф Святла: проста прыгоды Таміны і Паміны скончыліся, як звычайна ў казках, добра.

Дзеянне адбываецца ў гушчары экзатычных ліян, а не ў пустынной гарыстай мясцовасці. Раскошу залатога ззяння сваіх купалоў дэманструе палац За-

З вялікай цеплынёй і выразнасцю правяла партыю Паміны Н. Кастэнка. Яна з рэдкай праўдзівасцю раскрывае пачуцці гераіні, смутак, чысціню юнай, закаханай душы. Хочацца адзначыць выдатны прафесіяналізм спявачкі: дакладнасць інтанацыі, яскасць дынцы, шчырасць эмоцый.

У мяне міжволі ўзніклае параўнанне гэтай пастаноўкі са спектаклем «Рэйнскай оперы», які давялося бачыць у Маскве, пад час гастролі ў вядомага музычнага тэатра ФРГ. Музыкальная трактоўка, на маю думку, гэтак параўнанне цалкам вытрымлівае. Прыгадваючы сцэнічнае ўвасабленне «Чарадзейнай флейты» нямецкімі пастаноўшчыкамі, адзначаеш выдатны густ мастацкага афармлення, якое спрыяе раскрыццю галоўнага сэнсу оперы — проціборства Святла і Цемры. Няма ніякай «прыгладжанасці» сутыкнення, адсюль і «гучанне» ў кульмінацыі перамогі, трыумфу, асляпляльнага ззяння Сонца праз цяжкі, відочны і для гледача, шлях скрозь ваду і полымя, праз цёрні да зорак!

...Прэм'ера «Чарадзейнай флейты» — і зноў нялёгкае размовы пра складанасць інтэрпрэтацыі опернага твора. І зноў спрэчкі, сутыкненні эмоцый, думак, меркаванняў. А зрэшты, ці не гэта — сутнасць сапраўднага творчага руху? Наталія СЦЕПАНЦОВА.

Быў ужо вечар, калі я вярталася з чарговай лекцыі на Мінскім гадзіннікавым заводзе. Выйшла з прахадной, заспяшалася, але тут заўважыла, што мяне даганяе адна са слухачка.

— Вы і праўда лічыце, што мастацтва здольна зрабіць чалавека лепшым? — спытала яна.

Знаюся, людзі на іх не так ужо імкнуцца. Толькі, відаць, цыкл «Музеі свету» карыстаўся папулярнасцю. Кожны арганізатар ведае, што загазаць лекцыю — самая лёгкая частка яго дзейнасці. Галоўнае — клопат пра тое, каб людзі прыйшлі. Гаворка — не пра арганізаванне аўдыторыі, як

ПРАБЛЕМЫ, МЕРКАВАННІ

Вы пойдзеце на лекцыю?

НАТАТКІ МАСТАЦТВАЗНАУЦЫ

Шчыра кажучы, я здзівілася, бо якую б тэму ні чытала, заўсёды стараюся даць адказ менавіта на гэтае пытанне. Вось чаму ў той момант варухнулася трывожнае сумненне: ці вырасла я сваю задачу ў час лекцыі?

Памаўчаўшы, я адказала, што не магу лічыць інакш, што гэта, пэўна, мая вера, вельмі цесна звязаная з прафесійным абавязкам. Без яе проста не змагу працаваць. Спадарожніца пагладзела на мяне са спачуваннем: цяжкавата, маўляў, табе з тваёй верай!

Я пайшла, адчуваючы патрэбнасць у той засяроджанасці, якую звычайна дае няспешны шпацир. Што ж, кажу сабе, давай разважаць шчыра, без ілюзій. Ці многа, напрыклад, надаецца ўвагі эстэтыцы ў сярэдняй школе? У тэхнічных ВНУ? Усюды — мінімальна. У той час як прыгожае павінна быць спадарожнікам і саўдзельнікам нашага жыцця. У нас, як нідзе і ніколі, ёсць на гэта магчымасці. Але яны, калі гаварыць шчыра, яшчэ не рэалізаваны.

Так, «правацца» да мастацтва памагаюць эстэтычныя веды, для чаго і патрэбны лекцыі па мастацтве. Але, пры-

школа, вучылішча, тэхнікум, дзе экскурсіі або лекцыі праводзяцца ў якасці ўрокаў эстэтычнага выхавання. Шчасце сустрэць калектыв на вытворчасці або ва ўстанове, які сам вырашыў заняцца эстэтычнай адукацыяй.

Ніколі не забуду паездкі на Мінскі авіярамонтны завод. Лекцыі прызначаліся да рабочага дня, у 7.15. Але падалася мне празрыстай гэтая імгла, і моцны мароз быў нейкім вяслым і лёгкім — гэтак натхняла мяне захапленасць слухачоў.

А вось нека аднойчы на камвольным камбінаце слухачы ўвогуле не прыйшлі. Ці мо таму, што закончылася змена, а за акном зіхаецца пагодны летні дзень, ці таму, што не адчуваў цікавасці да прапанаванага прадмета? Зрэшты, паспрабую стаць на іх месца. Магчыма, я і сама не пайшла б пасля работы на нейкую лекцыю, калі не ведаю — ці яна цікавая і ці патрэбная мне. Тут, думаю, і ёсць асноўная прычына казусу — недасведчанасць.

Выпадак з камвольным — выключэнне. Але водгалас яго нагадвае пра сябе пастаянна: калі чакаеш на лекцыю чалавек трыста — прыходзіць трыццаць, а замест трыццаці ледзь

ВЫСТАУКІ

КАШТОЎНАСЦЬ ДАКУМЕНТА

Леанід Дробаў, доктар мастацтвазнаўства, аўтар шэрагу манаграфій, творчых партрэтаў, артыкулаў у фундаментальных выданнях. Вядомы ў першую чаргу як гісторык выяўленчага мастацтва. Але ж ён яшчэ і мастак. Дарэчы, з жывапісу і пачалася яго творчая дзейнасць. Некаторыя з ягоных работ уваходзяць у анталогію нашага выяўленчага мастацтва.

Выстаўка, што экспанавалася ў памяшканні Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору, была прысвечана 60-годдзю з дня нараджэння і 25-годдзю творчай дзейнасці Л. Дробава. На ёй прадстаўлена каля ста, у большасці новых работ — партрэтаў, краявідаў, тэматычных карцін.

Л. Дробава ўласцівага трады-

цыйная рэалістычная манера, якая ідзе ад своеасаблівага разумення спадчыны перасоўнікаў. Гэта найбольш яскрава адчуваецца ў тэматычных карцінах, важнае месца сярод якіх займае тэма Вялікай Айчыннай вайны.

Мабыць, няма на Беларусі ніводнага мастака, які так ці інакш не звяртаўся б да падзей і вобразаў ваеннай пары. Але мастакам, асабліва маладога пакалення, усё больш даводзіцца зыходзіць не з дакументальных сведчанняў, а з уласных уяўленняў аб вайне. І не дзіўна, бо прайшло больш за сорак гадоў. Сцераюцца ўспаміны, часам і сам удзельнік ці сведка тых падзей не скажа дакладна, што адбылося з ім самім, што чуў ад іншых, што бачыў, а пра што чытаў. У гэтых абставінах узрастае значэнне кар-

збіраецца дзесяць. Часам прычына праяснення дакладна: па тэлевізары — наступная сэр'я шматсерыйнай стужкі, гуляе мінскае «Дынама», зборная ССРСР... А спабарніцаць з тэлебачаннем, шчыра скажам, не заўсёды могуць і тэатры, і канцэртныя залы. Вяўленчае ж мастацтва ўвогуле не адносіцца да папулярных відаў. Хоць больш за 90 працэнтаў усёй інфармацыі ў свеце мы атрымліваем праз зрок, але заканамернасці вобразнай структуры жывапісу, графікі, скульптуры такія, што яны найбольш складаныя і найменш даступныя. Разам з тым, менавіта гэтымі сваімі асаблівасцямі — зрокавыя статычныя формы перадаюць і думкі, і пачуццё, і рух, і час — і прывабная вяўленчая мова. Але ў мільённым горадзе, пэўна, павінна быць не дваццаць і не трыццаць чалавек, ёю зацікаўленых. Іх трэба знайсці. Магчыма — падрыхтаваць, выхавань.

Ды, на жаль, школе нестася энтузіястаў, якія ўзначалілі б гэтую работу з разуменнем яе спецыфікі. Бо калі без падрыхтоўкі абрынуць на дзяцей лекцыю, вынік хутчэй за ўсё будзе адмоўны. Аднойчы ў час канікулаў дзяцей з навакольных школ сабралі ў кінатэатры «Вільнюс». Дзеці перабягалі з месца на месца, крычалі, крыўляліся. І вось у такой атмасферы мне прапанавалі на працягу пяцінаццаці хвілін пагаварыць з імі пра жывапіс...

Ці патрэбны такія адзінаквыя, па сутнасці, выпадковыя захады ў справе далучэння дзяцей да мастацтва? Бессэнсоўная гэта была задума. Яна хутчэй кампраметавала прадмет, чым выклікала да яго цікавасць і павагу. Нельга пачынаць з такога «масавага заплыву». Дзеці любяць, калі да іх звяртаюцца індывідуальна, калі яны могуць выказаць сваю думку аб цудоўным.

Мо менавіта з-за нашай паспешлівасці ў пытаннях эстэтычнага выхавання дзяцей здараюцца потым падобныя сітуацыі і з дарослымі людзьмі?

...Лекцыя была ў інтэрнаце аўтапарка напярэдадні 8 Сакавіка. Тэма — «Вобраз жанчыны ў сусветнай паэзіі і жывапісе». У прызначаны час актывая зала была пустая.

— Нічога ім не цікава, што ні рабі! — абуралася жанчына, загадчыца гаспадаркі, у якой

чамусьці і была адказнай за «мерапрыемства». Рыхтуючы праектар, я прамовіла: «Чаго ж гэта яны не ідуць? У мяне — прыгажуні на слайдах...» Праз хвіліну чую гучныя галасы на лэсвіцах і па паверхах: «Чаго не ідзеце? Голых баб будуць паказваць!»

Неўзабаве залу запоўнілі хлопцы і маладыя мужчыны. У вачах — цікаўнасць. Глядзелі: хто — скептычна, хто — нейкім нервовым чаканнем абяцанай «клубнічкі». Гэта бянтэжыла. Але мне шчыра хацелася, каб хлопцы сапраўды далучыліся да прыгожага. Няўжо не ў сілах захапіць шэдэўры Батычэлі, Тыцыяна? Вялікія не падвялі. Слухачы сталі дыхаць... Калі лекцыя закончылася, ва ўсіх былі зусім іншыя твары. Яны бышам пасвятлелі.

Супрацьпаказана, на маю думку, дзеля збору публікі сумяшчаць у праграме аднаго вечара танцы і гаворку пра мастацтва. Яны патрабуюць абсалютна рознага псіхалагічнага стану. Танцы наогул вызваляюць нейкую нястрымную энергію. Узмакрэляю, бяздумныя, а то і нахабныя твары сустракаюць лектара, якому застаецца толькі паспачуваць.

Урэшце, ці многа ў нас мастацтвазнаўцаў, якія актыўна вядуць лектарскую работу? Гэтыя кадры групуюцца ў трох установах: таварыстве «Веды», Дзяржаўным мастацкім музеі БССР і Дзяржаўнай выставачнай мастацкага фонду (аўтар гэтых нататак выступае прадстаўніком апошняга). Дык вось, прыняўшы пад увагу ўсе названыя кропкі, актыўных лектараў не налічыш і дваццаці. На гэта ёсць свае — аб'ектыўныя і суб'ектыўныя — прычыны. Кажучы пра першыя, трэба заўважыць, што многія мастацтвазнаўцы будуць змагацца з «комплексамі» сарамлівасці, лішняй нервознасці перад аўдыторыяй, пакуль прыйдзе ўпэўненасць, што лектарская праца неабходная, магчыма, больш, чым пісанне доўгіх і сумных кніг і артыкулаў. Кажучы пра другіх, успомнім, ці бачылі мы калі-небудзь сярод аб'яў аб працаўладкаванні такога: «патрабуюцца мастацтвазнаўцы? Не бачылі. Выключна мала месцаў, дзе мастацтвазнаўцы патрэбны для штатнай работы. Няштатная — па таварыстве «Веды» — не забяспечвае хлеба надзеянага. А халодная аб'явакасць, з якой

сустракаюць гісторыка мастацтва, напрыклад, метадысты гарадскога аддзялення, сведчыць, што лектарская сістэма «Ведаў» зусім не зацікаўлена ў такіх спецыялістах.

І ўсё ж ужо існуе разрыв паміж наяўнасцю службовых вакансій і грамадскай патрэбнасцю ў мастацтвазнаўчай справе. Тая ж Дзяржаўная выставак можа мець заказчыкаў значна больш, чым дазваляюць магчымасці яе шасці супрацоўнікаў.

Крыху апырэджаваючы падзеі, скажу, што прынята рашэнне зноў стварыць бюро прапаганды пры Саюзе мастакоў БССР. Зноў, бо такое бюро ўжо было. Яно працавала актыўна, даказала сваю жыццяздольнасць і рэнтабельнасць. (Дарэчы, наша рэспубліка была піянерам у гэтым цудоўным пачынанні, сюды цяпер прыязджалі б па вопыт...). Але бюро было закрыта — як ні дзіўна — намаганнямі Дзяржаўнага Мастацкага фонду БССР пры пасіўнай пазіцыі кіраўніцтва Саюза мастакоў. У той час як лектарская прапаганда абуджае людзей да наведвання выставак. Ва ўсіх выпадках з таго часу, як мы вынайшлі форму вызначнага экскурсіі на прадпрыемствах, у інтэрнатах, школах (г. зн. лекцыі), проста на вачах пачала расці папулярнасць Палаца мастацтваў. Напрыклад, некалі (гадоў 10 назад) тут праводзілася 1—2 экскурсіі ў тыдзень. Цяпер іх трэба заказваць не меней чым за тыдзень, каб уклініцца ў даволі шчыльны графік кожнага дня.

Людзі жадаюць бачыць, слухаць, правесці свой адпачынак у Палацы мастацтваў. Таму і ўзнікла цяпер яшчэ адна форма работы — правядзенне тут Дзён прадпрыемстваў па разгорнутай праграме. Тут экскурсіі і сустрэчы з мастакамі, выступленні спевакоў і музыкантаў, усё, што можа дапоўніць уражанне ад чарговай выстаўкі.

Арганізацыя справы прапаганды мастацтва ва ўсесаюзным маштабе раскрывае новыя далёкія перад мастацтвазнаўцамі, падкрэслівае неабходнасць іх дзейнасці. І самы час зразумець, што яны — «патрабуюцца». Патрабуюцца для таго, каб абуджаць «пачуцці добрыя».

Э. ПУГАЧОВА.

цін-дакументаў, створаных былымі франтавікамі і партызанамі.

Сярод твораў экспазіцыі вылучаецца карціна пад назвай «Успамін пра юнацтва». Гэта аўтапартрэт, такім быў мастак у гады вайны. З цэпленей піша Л. Дробаў партрэты сваіх ровеснікаў, людзей з аблапелым юнацтвам. Мастак ўвогуле хваляюць драматычныя падзеі («Радавыя рэвалюцыі», «Камбед»). У той жа час яго палотнам не заўсёды хапае вастрэні, неардынарнасці поглядаў. Тых поглядаў, якімі характарызуецца сённяшняя публіцыстыка, дзе адчуваецца адыход ад шматлікіх стэрэатыпаў мыслення ў адносінах да рэвалюцыі, калектывізацыі, іншых крутых паваротаў гісторыі).

Відаць, лепшая карціна экспазіцыі — «Жыццё працягваецца». Яна мае каштоўнасць дакумента. Першыя пасляваенныя гады, а можа, гэта 1944 год — толькі што вызваленая Беларусь. Надыхла пара араца, а ў вёсцы і мужчын няма. Да таго ж ні трактара, ні каня. І вось жанчыны цягнуць на сабе барану... Такого сюжэта ў нашым выяўленчым мастацтве дагэтуль не

Л. ДРОБАЎ. Жыццё працягваецца.

было. Шчырая карціна. Такое цяжка прыдумаць. Гэта трэба ведаць.

Шмат на выстаўцы краявідаў. Жывапісец звяртаецца да прыроды як да крыніцы натхнення. Бяскончасць яе змен абумовілі вобразны лад карцін, іх каларыт, пабудову, змест.

Пошукі ж у творчасці Л. Дробава накіраваны галоўным чынам на развіццё сюжэтнай лініі. У гэтым няцяжка ўпэўніцца, параўнаўшы яго сённяшняе рабату і творы папярэдніх гадоў. Менавіта ў тэматчных карцінах адчуваецца пэўны прагрэс. Больш увагі пабудове кампа-

зіцыі, распрацоўцы ўсіх кампанентаў карціны...

Сёння ў мастацтве Беларусі (мастацтва ўвогуле, не толькі ў выяўленчым) адбываюцца значныя перамены. Адкрыта прадстаўляюць на суд глядачоў свае работы мастакі самых розных кірункаў. Гэта, зразумела, адбываецца і на ўспрымання мастацтва традыцыйна рэалістычных форм. Думаецца, што лепшыя з твораў Л. Дробава, перш наперш тых, якія грунтуюцца на дакументальнай аснове, экзамен часу вытрымліваюць.

П. ВАСІЛЕЎСкі.

«МАЕ ПЕСНІ-МАЯ ДУША»

Роздум пасля спектакля

Я даўно ведала пра гэты спектакль і даўно збіралася яго паглядзець. Калі на афішы Тэатра юнага глядача зноў пачыла знаёмую назву — вырашыла: на гэты раз не прапусчу.

Эдзіт Піяф хоча любві. Голас гучыць страсна. Голас яе — голас крыві, якой без любві страшна.

Так пісаў паэт пра вялікую спявачку XX стагоддзя. Геранія п'есы В. Легентава (пастапоўка Ю. Бярозы) з'яўляецца перад намі нечакана будзённай, пазбаўленай усялякіх знешніх прыкмет артыстызму: на плячах просценькі цёмна-зялёны шаль, панашаныя туфлі з нямоднымі абцасамі... Міжволі думаеш: і гэта зорка сусветнай эстрады?

«Я зорка першай велічыні? Не знаю — можа, і зорка. Знаю толькі, што без любві зорцы зорка і горка...»

Выканаўца галоўнай ролі Людміла Цімафеева ад імя Эдзіт Піяф расказвае нам жыццё артысткі — ад нараджэння да смерці. Спачатку спакойна і разважліва, потым усё больш захапляючыся, перажываючы наноў сіроцкае дзяцінства, галечу і крыўды юначых гадоў, узлёты і падзенні сталасці. Яна знаходзіць і губляе, гіне — і як ітушка Фенікс уваваскрашае з попелу. Даволі зладжаны акцёрскі ансамбль (хацелася б выдзеліць А. Жука), непаўторны голас спявачкі, які гучыць не навязліва, зводдаль, сама атмасфера малой сцэны ствараюць уражанне нейкага дзівоснага астраўка — астраўка чысціні і духоўнасці.

...Якраз перад гэтым я глядзела іншы спектакль у іншым тэатры. Не спектакль нават — яркае відовішча, дзе стройныя дзешюкі ў воінскіх гімнасцёрках туды-сюды насілі па зале труны, дзе праектары высвечвалі пачварныя воблікі манекенаў сярод глядачоў, дзе акцёр доўга і карцінна паціраў рукі, занямець, трэба зразумець, на крыжы. Там драма суседнічала з феерыяй, прыпасець — з пародыяй, там была бездань выдумкі і фантазіі. Я выходзіла з залы, цалкам перакананая ў таленце рэжысёра і з поўным неразуменнем: якая ж каштоўнага рэчыва не хапіла спектаклю, каб «крытычна маса» выбухнула глядацкім ўзрушэннем?

«Эдзіт Піяф», як і дзесяць гадоў назад, і ўзрушвае, і хваляе. «Мае песні — мая плоць, мая кроў, мая душа...» — гаворыць геранія Цімафеевай. Актрыса не іграе, яна літаральна пражывае сваю Эдзіт — самааддана, на адным дыханні, без абяцанага праграмай і не патрэбнага, як пачынаеш разумець, перапынку. Прызнаюся: не шмат бачыла я Л. Цімафееву на сцэне, не бяруся параўноўваць яе Эдзіт з іншымі ролямі. Аднак тая мера духоўнай сканцэнтраванасці, засяроджанасці, на якую яна здольна, гавораць пра многае. Падумалася нават: а ці раскрыўся ў поўнай меры творчы патэнцыял актрысы? Можа, з тэатра, як з колыс любімай суенкі, таксама вырастаюць?

Тэатр юнага глядача перажывае сёння нялёгка перыяд. Магчыма, нават крызісны. Мы ведаем: калі справа не ідзе на лад, звычайна спрабуюць знайсці вінаватага. Дзе той стрэлачнік, на якога можна звярнуць няўдачы, кажучы попросту — адыграцца? Галоўны рэжысёр? Мастацкі савет? Сама труппа? На сходах, даводзілася чуць, акцёры пачынаюць ківаць на мову. Маўляў, праз яе ўсе беды. Вось ігралі б мы па-руску...

Дазвольце адступленне. У час паводкі, калі вада падступае малпе да рота, яна, каб быць вышэй, каб уратавацца, падкладае пад ногі ўласнае дзіця. (Такая, ва ўсіхкім разе, існуе чутка.) Даруем беднай жывёліне і задумаем пра нашы чалавечыя рэакцыі. Не думаю, каб прычыну сваіх бед і цяжкасцей ТЮГ бачыў у мове, на якой працуе. Калі ж у тагосяго падобныя думкі з'яўляюцца, застаецца сказаць адно: не падкладайце пад ногі дзіця! Ваша Эдзіт Піяф і па-беларуску крапае сэрцы, як і многія іншыя спектаклі. А што глядач у вас цяжка — справа зразумелая. Паспрабуй яго зацікавіць, зачэпіць за жывое, калі ён выхаваны на замежных ансамблях і айчынных дыскатэках і да таго ж не навучаны паводзіць сябе як трэба.

Ды хіба справа ў дзецях? Не ад дзяцей — ад дарослых у першую чаргу залежыць грамадскі статус тэатра. Ад іх агульнага ўзроўню, ад іх адносінаў да нацыянальнай культуры. Не сакрэт: і ў тэатраў, і ў некаторых выданняў, што функцыянуюць на беларускай мове, узнікае своеасаблівы комплекс непаўнаценнасці. Творчага чалавека не можа не прынятаць няўвага, непавага да яго прызначэння, яго працы. А калі чалавек прытым таленавіты? Калі ён добра ўсведамляе, што ў больш спрыяльных умовах, пры іншым становішчы зорак ён сам мог бы стаць зоркай?

Мог бы... Згадзіцеся, гучыць безнадзейна. Ні пачуццё адказнасці, ні адданасць справе, ні званні не дапамогуць артысту пазбыцца горычы. Каб згоднасцю пераносіць недахоп славы (як і няўдачы ўсяго калектыву), неабходна мужнасць. Так, даводзіцца гаварыць менавіта пра мужнасць, бо сапраўдная роўнасць культур — паняцце пакуль што абстрактнае, бо адвечная наша прага «людзьмі звацца» не заўсёды рэалізуецца на практыцы.

Будзем жа мужнымі. Будзем цярдлівымі і велікадушнымі ў адносінах да тых, каму аддаём сваё сэрца і каму не так проста і лёгка прыйсці да ўсведамлення сваёй годнасці. А зорка — яна ззяе незалежна ад таго, ці любуюцца ёю ў дадзены момант. Галоўнае — каб яна была.

Слава прыйшла.
«Брава» і «Біс», — Крычаць. — «Біс» і «Брава». А да таго, як трудна любіць, Якая ім справа...

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ.

Ад камісіі па творчай спадчыне Рыгора Бярозкіна

3 ліпеня 1988 года споўніцца 70 год з дня нараджэння Рыгора Бярозкіна. Просьба да ўсіх, хто мае якія-небудзь архіўныя матэрыялы, звязаныя з жыццём і творчасцю Р. Бярозкіна, фатаграфіі, лісты, альбо хоча падзяліцца ўспамінамі пра яго, звяртацца да сакратара камісіі па творчай спадчыне Ю. Канэ па адрасе: 220005, г. Мінск, Ленінскі праспект, д. 48, кв. 35. Тэлефон для давадан — 33-54-43.

Камісія па літаратурнай спадчыне Міхася Яроша

Сакратарыят Саюза пісьменнікаў БССР утварыў камісію па літаратурнай спадчыне Міхася Яроша ў складзе: У. Дамашэвіч (старшыня), М. Грынчын, В. Каваленка, А. Лойка, Л. Ярош (сакратар).

Як мы паведамлялі, у Масіве 22 студзеня г. г. завяршыў сваю работу VII з'езд мастакоў БССР. У форуме прымала ўдзел і дэлегацыя беларускіх майстроў мастацтва, сярод якіх — старшыня праўлення Саюза мастакоў БССР, заслужаны дзеяч мастацтваў рэспублікі У. СТАЛЬМАШОНАК. Наш карэспандэнт звярнуўся да яго з просьбай падзяліцца ўражаннямі ад з'ездаўскай дыскусіі. Вось што ён сказаў:

— Чатыры дні на з'ездзе ішла вострая гаворка, у час якой абмяркоўваліся пяцігадовая работа мастакоў краіны,

лізм нерухомай катэгорыяй, калі ўвесь свет напоўнены складанай і бурнай зменлівасцю і развіццём. Аднак тэарэтычныя дыскусіі па гэтай праблеме часам ператвараліся ў штучныя дымавыя заслоны, за якімі можна было і не гаварыць пра канкрэтныя справы. А чаму б нам не прымуціць нанова зазьяць тэрмін «сацыялістычнае мастацтва»? Вядома, у старым Статуте Саюза мастакоў СССР досыць несур'ёзна глядзіцца фармулёўка пра тое, што сацрэалізм з'яўляецца вышэйшым этапам раз-

старажытнагрэчаскага мысліцеля Платона: «Без мяне няма Грэцыі». І сапраўды, у гэтым і ёсць вышыня патрыятызму, у гэтым — неабходнасць Айчыне кожнага чалавека, у тым ліку мастака. Так што фраза «выяўленчае мастацтва сённяшняга дня» будзе гучаць фальшыва, дэмагагічна, калі яно не будзе мець сувязі з той самай «глыбінкай»...

У Андрэя Платонава ёсць словы: «Мы ідзём нізку, дапамажыце нам, верхнія». Хто гэтыя «верхнія»? Калі лічыць, што гэта тэарэтыкі, філосафы,

Беларусь — член ААН, член ЮНЕСКА. Але ж каб павесці выстаўку за мяжу, мы павінны прасіць дазволу ў нейкага інспектара Міністэрства культуры СССР. Праўда, на з'ездзе міністр культуры краіны В. Г. Захарэў паведаміў мне, што такая інструкцыя ўжо скасавана, што кожнай рэспубліцы дадзена права самастойна рашаць гэтыя пытанні.

VII з'езд мастакоў краіны, у адрозненне ад мінулых, праходзіў у атмасферы галоснасці. Выступленні, асабліва такія, як Д. Скулме, мелі палемічна завостраны, адкрыты, прынцыповы характар. Дэлегаты форуму вельмі занепакоены зніжэннем грамадскага аўтарытэту мастака, недастатковым пранікненнем мастацтва ў народныя масы, і як вынік, мы маем патак «масавыга мастацтва», які патрапляе няразвітум густам непрафесійнымі, салоннымі, дылетанцкімі падробкамі. Востра стаяла пытанне ўдасканалвання выставачнай дзейнасці... Заўважу, што ў нас, у Саюзе мастакоў БССР, мы ўсё ж нешта спрабуем рабіць. Намецілася тэндэнцыя да перабудовы экспазіцыйнай формаў, шукаем мы шляхі дэмакратызацыі, разнастаім масавую работу на выстаўках і на іх абмеркаваннях. Гэта, дарэчы, пацвердзіла правядзенне такіх выставак, як «Мастакі тэатра, кіно і тэлебачання», «Няміга-17»... На жаль, і ў нас, у рэспубліцы, праблем многа. Вось, напрыклад, лёс запаснікоў: толькі ў Дырэкцыі выставак Мастацкага фонду рэспублікі сёння пыліцца 10 000 твораў!

Прыгадаю зноў выступленне на з'ездзе старшыні праўлення Саюза мастакоў Латвіі Джэмы Скулме. Яна спаслалася на словы акадэміка Д. С. Ліхачова, які гаварыў, што XXI век павінен быць векам гуманітарнага мыслення, інакш яго не будзе ўвогуле. Я ж у сваім выступленні свядома звярнуўся да нашага XX стагоддзя. Спытаў дэлегатаў, ці ведаюць яны, што ЮНЕСКА назвала 1988—1998 гады «Дзесяцігодкай культуры» пад дэвізам «Культура неабходна асобе»? Не, пра гэта не ведалі. І тут няма нічога дзіўнага: наш друк запоўнены ў асноўным двума тэрмінамі — «благополучие» і «благосостояние». А дзе ж «благоразумие», «благовоспитанность», «благородство души человеческой», «благородство общества»? Сёння для ўсіх нас галоўным павінны стаць менавіта пытанні маральнасці, гуманізму. А яны неаддзельны ад пытанняў мастацтва. Бо мастацтва — не забава, не спосаб рабіць грошы, гэта тая сфера дзейнасці чалавека, якая нясе ў будучыню маральную каштоўнасць. А іх нам вельмі нестася сёння...

Вядома, крыўдна, што многае на з'ездзе, як кажуць, пайшло «ў трубу». Але, тым не менш, ніхто за нас наш поезд цягнуць не будзе. Праца з поўнай аддачай — толькі тады мы зможам узняцца на ўзровень задач перабудовы. Поўная ўзаемадапамога і ўзаемапавага — толькі тады мы зможам выбрацца з наезджанай каляіны. Пакуль жа бурныя дэбаты пра мастацтва больш важныя, аказваецца, чым сам факт мастацтва. Мы разважаем пра адзінства, а на справе — і страцілі сувязі, і згаістычнасць групавых інтарэсаў. А толькі ж з Талента, з Асобы пачынаецца мастацтва.

Далей. На з'ездзе я гаварыў пра тое, што называецца праблемай «кіраўнікоў і выканаўцаў». Цяжка паверыць, але факт: у Міністэрстве культуры краіны — толькі адзін прадстаўнік творчага саюза з'яўляецца членам калегіі! Упэўнены, што ў «мазгавы цэнтр» павінна ўвайсці як мага больш прадстаўнікоў усіх творчых саюзаў (дарэчы, гэта тычыцца і нашага міністэрства). Яны б вызначалі стратэгічныя задачы развіцця культуры. А то даходзіць часам да неверагоднага,

думку дакладчыка, мае выданне твораў беларускай класікі ў перакладах на рускую мову, якое распачало выдавецтва «Мастацкая літаратура». Адзначалася вялікая роля ў папулярызацыі перакладной літаратуры альманахаў «Далыгляды», «Братэрства», «Ветразь», а таксама штотыднёвіка «ЛіМ» і часопіса «Полымя». Вялікае значэнне для ажыўлення літаратурных узаемасувязей і перакладчыцкай дзейнасці ў рэспубліцы мелі правядзенне ў мінулым годзе міжнароднага семінара

перакладчыкаў з беларускай мовы, а таксама рэалізацыя ідэй выдання «Скарбаў сусветнай літаратуры» і шырокае абмеркаванне яго плана-праспекта.

На пасяджэнні выступілі сакратар СП БССР В. Зуёнак, Э. Агніцёт, П. Бітэль, М. Дубянецкі, В. Нікіфаровіч, С. Паніжнік, У. Папковіч, Я. Семязман, М. Татур, К. Шула, К. Шэрман, А. Яскевіч. Быў выбран новы склад бюро секцыі, старшыней абраны В. Рагойша.

НАШ КАР.

ЧАС І ПАЛІТРА

МАСТАЦТВА ПАЧЫНАЕЦЦА З АСОБЫ

далейшыя нашы планы, задачы арганізацыйна-творчай дзейнасці саюза. Ну, а які ж вынік? На першым пленуме новага праўлення Саюза мастакоў краіны былі выбраны старшыня праўлення і першы сакратар, але ўпершыню ў практыцы з'ездаў не быў выбраны сакратарыят праўлення — гэтае важнае пытанне перанесена на больш позні тэрмін. Далей. Так і застаўся незацверджаным Статут СМ БССР. Яго праект нават не быў прадстаўлены для шырокага абмеркавання ў цэнтральным друку (была толькі публікацыя ў «Московском художнике»), а разасланы ў творчыя саюзы. Між тым, літаральна па ўсіх пунктах праекта статута ішлі спрэчкі да апошняга дня работы з'езда. Як фарміраваць саюз, якімі будуць яго ўзаемаадносіны з Мастацкім фондам, Акадэміяй мастацтваў СССР, маладымі мастакамі? Хто можа кіраваць саюзам і на якіх умовах? Якімі быць крытыцы і мастацтвазнаўству і якая іх роля ў творчым працэсе? Як рэарганізаваць выставачную дзейнасць? Словам, вырашэнне гэтых і іншых пытанняў было перанесена на больш позні тэрмін.

Адчувалася, што да з'езда, які чакалі і на які ўскладалі немалыя надзеі, рыхтаваліся як да чарговай дыскусіі. Нездарма ж на перадз'ездаўскай прэс-канферэнцыі кіраўнікі саюза адказвалі журналістам няпэўнымі фразамаі: «Гэта скажа з'езд», «Аб гэтым пагаворым пазней»... Стваралася ўражанне разгубленасці, нявыпрацаванасці крытэрыяў і, што самае галоўнае — зомы якой-небудзь праграмы змен ва ўсёй арганізацыйна-творчай структуры Саюза мастакоў.

Вядома, нельга сказаць, што наогул нічога не рабілася. Напрыклад, на некаторых перадз'ездаўскіх пленумах праўлення і на пасяджэннях сакратарыята дэбаты па тым жа статусе ішлі бурныя, асабліва па вызначэнні метаду сацыялістычнага рэалізму. Пацягнуць гэтае ўсё яшчэ застаецца ў абалонцы павярхоўных і аднабаковых тлумачэнняў, якія ўзніклі некалькі дзесяцігоддзяў назад. Думаю, што задача савецкага мастацтвазнаўства — настольківа імкнуцца да сучаснага разумення праблемы сацрэалізму, абаніраючыся на рэальныя факты ўжо немадлага гістарычнага вопыту. Нельга лічыць сацрэ-

алізм сусветнага мастацтва. Так што неабходна тэрмінова выпрацаваць канкрэтную і аб'ектыўную канцэпцыю.

Ледзь не модай стала сёння пісаць пра крызісныя з'явы ў выяўленчым мастацтве, пра дэфіцыт канструктыўных прапаноў, праграм. Таму ў сваім выступленні на з'ездзе я расказаў пра канкрэтны вопыт нашай, беларускай арганізацыі, якая тварам павярнулася да «глыбінкі» або, як сёння гавораць, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокае эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку — поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазабудленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў

«змяшэнне жанраў», а ў мастацтве, як вядома, адчуванне жанру — важная ўмова поспеху».

Хочацца спытаць, што ж лічыць поспехам: ці аднастайнае чытанне вершаў у амаль што пустых залах, калі прысутныя вяла рэагуюць на пачутае, ці той малады імпульс, што панаваў на вечары «Тутэйшых», дзе зала і сцена, за выключэннем асобных момантаў, уяўлялі адно цэлае?

Вядома, што традыцыйныя формы прапаганды, якія эксплуатаваліся на працягу дзеся-

так ці іншых асэнсоўвае праблемы сучаснай моладзі ў кантэксце змен, што адбываюцца ў нашай краіне?

Відавочна несправядлівасцю, як і дэмагогіяй, фальшам і хлуснёй моладзь не пераканаеш і не перацягнеш на свой бок — наадварот, адпрэчыш. Каб табе паверылі, патрэбна логіка ўважаных і пераканаўчых доказаў. З такіх меркаванняў і ацэньваем матэрыял «Маладыя трымаюць экзамен».

Аўтар дае пералік усяго, што «засмучала і бянтэжыла пры-

Кінуты «Тутэйшым» папрок і за тое, што яны праігнаравалі «магчымасць дыялога з пісьменнікамі розных пакаленняў, якіх нямала было ў зале». Што тут маецца на ўвазе?

На гэтым я мог бы і скончыць свае нататкі, але, дзеля аб'ектыўнасці, хачу дадаць, што ў асобных месцах аўтар карэспандэнцыі мае рацыю. Тут ужо аспрэчвалася яго теза наконт таго, маюць ці не маладыя права выконваць той ці іншы твор класікаў, у прыватнас-

Размовы на вечары пра «залатыя вякі» ўяўляюцца мне досыць схаластычнымі і пазбаўленымі ведання канкрэтных гістарычных фактаў, глыбокага разумення заканамернасцей развіцця грамадскіх працэсаў. Калі глядзець праўдзе ў вочы, то трэба прызнаць, што гэтых «залатых» вякоў не было і, мабыць, ніколі не будзе. І не пра іх нам сёння трэба марыць, а імкнуцца цвяроза разабрацца ў тых рэальных супярэчнасцях, якія заўсёды перажывала і цяпер перажывае наша нацыя ў сваім нялёгкім развіцці.

Што тычыць вымаўлення мяккага «л» у словах тыпу «глібус», «платформа», «кляса», то я таксама не з'яўляюся прыхільнікам, кажучы словамі аўтара артыкула, такой рэанімацыі. Бо гэтыя «глібусы» — усё ж не прыкметы «шчырай» беларускай, а сведчанне ўплываў польскай мовы, якія, дарэчы, і па сёння трывала бытуюць у некаторых нашых паўночна-заходніх гаворках. Але сёй-той з маладых, мабыць, думае інакш і таму з падкрэсленай зацягасцю ўжывае адзначаны асаблівасці, лічачы, што ў іх арганічна ўвасабляецца спрадвечны дух роднай мовы. Іх жа апаненты — на ўвазе, зразумела, маецца не толькі «наш кар.» — з найменшай зацягасцю выступаюць супраць гэтага, нібыта кляпоццяцца пра чысціню беларускай мовы.

Вось такія мае меркаванні наконт артыкула «Маладыя трымаюць экзамен» (па-беларуску, дарэчы, правільней будзе здаюць, бо трымаць экза-

мен — відавочная калька з рускай мовы).

Аўтар, верагодна, не пагодзіцца са сказаным тут. Што ж, у яго ёсць магчымасць паспрачацца, ды я зусім і не прэтэндую на трымальніка ісціны ў апошняй інстанцыі. Проста выказаўся як адзін з тых, хто ў той снежаньскі вечар апынуўся ў зале Дома літаратара, шчыра радаваўся разам з усімі поспехамі «Тутэйшых» і засмучаўся іх пралікамі. Так, вершы адной паэтки асабіста мне падаліся рацыяналістычна-халоднымі, эмацыянальна засушанымі, некаторых жа іншых — памастацку квольмі. Разам з усімі я быў узрушаны ўрыўкам з аповесці таленавітага прэзіяка У. Федарэнкі і перажываў за У. Сцяпана, які зацягнуў чытанне ўвогуле цікавага, але абсалютна не дастасаванага для чытання са сцэны апавядання. Але не будзем забывацца, што перад намі моладзь, у якой, як кажуць, усё яшчэ наперадзе. Таму і не варта ўзводзіць асобныя пралікі ў ранг чагосьці такога, што вызначае сутнасць Таварыства маладых літаратараў. Тым больш, зразумела, недаравальна прыпісваць маладым тое, чаго ў іх няма.

Нататка пра вечар маладых называлася, як я ўжо нагадваў, «Маладыя трымаюць экзамен». Таму свае развагі і канчаю пажаданнем на будучае: экзаменатары, будзьце справядлівымі!

Заклікаю, а самога апаноўвае роспач: ці будзем?..

Яўген ЛЕЦКА,
член камітэ па рабоце з маладымі СП БССР.

ЛІСТ У РЭДАКЦЫЮ

ЭКЗАМЕНАТАРЫ, БУДЗЕМ СПРАВЯДЛІВЫМІ!

цігоддзяў, даўно людзям апыкрылі і наблілі аскаміну. Ды і самі нашы паэты не заўсёды здольны раскрыць вартасці сваёй творчасці. У многіх ёсць выдатныя творы, але іх творцы ці то самі не адчуваюць, ці то не ўмеюць, ці то не хочуць праз унутраную душэўную аддачу данесці да слухача эмацыянальны сэнс — чытаюць невыразна, хутчэй не чытаюць, а спедам глытаюць тыя вершы. Пры такім выкананні слухач не толькі не атрымлівае эстэтычнай насалоды і не ўзрушваецца, а нават не можа добра ўзяць, пра што быў той пачуты верш.

Маладыя трымаліся на сцэне годнасна, не было ў іхніх паставах няёмкасці, паныласці і прыгнечанасці — самой манерай выканання яны нібы сцвярджалі: мы — дзеці свайго народа, носьбіты яго спрадвечнага слова, яго лепшых традыцый, і таму нам няма патрэбы згінаць у паняверцы свае плечы, саромецца і прыніжацца. Адсюль пачуццё раскаванасці, намацванне непасрэднага кантакту з залай, імкненне праводзіць вечар нетрадыцыйна, уключаць моманты, для с'яго-таго, як бачым, выпадковыя і неспрыяльныя, але на самай справе вельмі істотныя і арганічныя ў кантэксце літаратурна-грамадскай праграмы, ажыццяўляць якую ўзяліся «Тутэйшыя».

Зробім, аднак жа, істотнае ўдакладненне: маладыя не з'яўляюцца трымальнікамі ісціны ў апошняй інстанцыі, яны, што называецца, толькі абмацваюць грунт і становяцца на ногі. І ў іх праграме, і ў іх творчасці, і ў правядзенні таго ж вечара было такое, што можа выклікаць прэччэнні і абудзіць спрэчку. Ды палеміка павінна быць канструктыўнай, вясціся доказна і памяркоўна, бо інакш яна не толькі не паспрыяе ўраўнаважанню пазіцый маладых, але падштурхне іх на крайнасці.

Сказанае датычыць не толькі Таварыства маладых літаратараў, але і ўвогуле нашай моладзі, якая ўсё больш пазбаўляецца пасіўнасці, пралю мануірызму, што досыць шырока панавалі і, на жаль, усё яшчэ пануюць у ле аспрэчванні, гуртуецца ў патрыястычныя суполкі і выходзіць на шлях свядомай грамадскай дзейнасці.

У час падтрымаць жывыя пасты, даць магчымасць ім акрыяць і ўскласціца, дбайнай рукой павырываць пустазелле — ці ж не ў гэтым заключаецца грамадзянскі абавязак тых, хто

сутных». Паводле яго трактоўкі выходзіць, што зала адмоўна ўспрымала выступленні «Тутэйшых», і таму даводзіцца толькі здзіўляцца, як у такой узаемаадчужанай атмасферы адны здолелі выступаць, а другія трымаць тое, што ім яўна не імпанавала, з чым яны рашуча не пагаджаліся. Хіба такое магчыма? Ці былі мы сведкамі рэдкага ўнікальнага факта ўзаемавядзення на працягу некалькіх гадзін?

Як ацэньвае аўтар «ЛіМа» некаторыя моманты вечара?

Выступілі на вечары дзеткі. Тут бы і парадавацца, як хораша прагучала беларускае мастацкае слова ў іхніх вуснах. Ды не, не радуе, а раздражняе сам факт прысутнасці дзяцей з беларускага садка на вечары. «Толькі ж, — усклікае ён, — пры чым тут яны, гэтыя дзеткі? Навошта і хто прымусяў іх спедам развучваць і чытаць тут не надта выразна, выпадковыя вершыкі?»

Але чаму спедам, чаму выпадковыя і чаму прымусяў? Ці мо аўтар разумее выхаванне і навучанне як нейкую дзіцячую дэмакратыю і самакіраванне, паводле чаго дзеці самі вырашаюць, што ім вучыць, дзе і перад кім выступаць?!

Найбольшае недаўменне аўтара (а не залы, як сцвярджае ён) выклікала тое, «што адзін белагаловы хлопчык быў пакінуты на сцэне і пасаджаны ў прэзідыум». Гэта ж трэба такое, прэзідыум і, раптам... маленькі белагаловы хлопчык! «...якая роля адводзілася хлопчыку, так і засталася невядома».

Пры асэнсаванні другога факта, факта выканання на вечары верша М. Багдановіча, крытычнасці ў аўтара не паменшала. Тонам строгага экзаменатара ён патрабуе ад «Тутэйшых» адказаць: «Які сэнс укладвалі яны ў радкі верша М. Багдановіча, не пытаючыся ў яго (у верша ці ў М. Багдановіча? — Я. Л.) дазволу?» Во як: адказвайце — і ўсё! І адкуль гэта раптам узялося, што трэба пытаць у класікаў дазволу на выкананне іх твораў? Іх спадчына на тое і з'яўляецца духоўным нацыянальным скарбам, каб ім мог карыстацца кожны, хто мае ў гэтым патрэбу.

ці, твор высокага грамадзянскага і эмацыянальнага напружання, славетную багдановічскую «Пагоню». Прызнаючы неад'емным такое права, цалкам пагаджаюся з заўвагай аўтара наконт неправамернасці замены ў гэтым класічным вершы слова «літоўскаю» на «крывіцкую» — вось гэтага рабіць маладым, ды і ўвогуле нікому не дазволена.

АД РЭДАКЦЫІ. Ліст Яўгена Лецікі — не адзіны водгук на заметку «Маладыя трымаюць экзамен». Заявілі «спратэст», у пісьмовым выглядзе, прадстаўнікі аб'яднання «Тутэйшыя». Прислалі лісты літаратурнаведца, выкладчыка Гродзенскага ўніверсітэта А. Пяткевіч, археолаг, супрацоўнік Інстытута гісторыі АН БССР М. Крывальцэвіч, інжынер ВА «Інтэграл» С. Дычок, мастак Г. Лойка. Адгукнуліся як тыя, хто прысутнічаў на вечары і мог меркаваць аб ім па асабістым уражанні (урач А. Быкава, фізік М. Саскевіч, студэнт Ю. Лаўрык), так і нашы іншагароднія чытачы, якія на літаратурным вечары не прысутнічалі і толькі чыталі і чулі пра яго (І. Карнак і А. Крачкоўская з Гродна, Г. Шаўцоў са Слуцка і інш.). Рэдакцыя не лічыць, што ацаніла вечар маладых найлепшым чынам (ці магчымыя ўвогуле такія ідэальныя ацэнкі, асабліва калі яны выказваюцца ў форме газетнай інфармацыі) і падзяляе асноўны пафас, асноўныя моманты артыкула Я. Лецікі, прымае таксама некаторыя меркаванні, выказаныя ў іншых лістах. Але многае ў іх — і па тоне, і па сутнасці, — мякка кажучы, бянтэжыць, наводзіць на сумны роздум. Некаторыя з чытачоў, напрыклад, заўважылі ўсе да адной карэктарскія памылкі («с» замест «з», слова «тутэйшыя» з малой літары), але ў сваім святлым абурэнні чамусьці не заўважылі такую «дробязь», як становіцца, нават высокую ацэнку газетай творчасці маладых, творчай часткі вечара («І знаёмства адбылося. Яно было сграўды цікавае...» і г. д.). Яшчэ адзін характэрны для многіх водгукаў штырх — аўтары іх у адзін голас грозна пытаюцца-дапытваюцца ў газеты: хто аўтар нататкі? Хто гэта схаваўся за подпісам «наш кар.»? Падзець, маўляў, яго сюды, мы з ім разбярэмся! На галаву нашага беднага карэспандэнта сыплюцца, мала сказаць, моцныя слоўцы і выразы — словы абразліва, грубая лаянка (апошняя ў адным, праўда, ананімным лісце), палітычныя абвінавачванні.

Паспрабуем даць некаторыя, можа, неабходныя тлумачэнні, унесці, як кажуць, яскасць. Ну хача б наконт гэтага самага подпісу «наш кар». Па-першае, чаму гэтага звычайна для нашага друку, у тым ліку і для «ЛіМа», для кожнага амаль яго нумара, форма подпісу выклікала такую яўна нездаровую цікавасць, такую пільную ўвагу! Па-другое, няўжо справа не ў тым, што і як гаворыцца, а ў тым, хто гаворыць! Але ж гэта тады ўжо размова не па сутнасці, тады ўжо падмяняецца прадмет спрэчкі.

Падмена... Так, іменна да гэтага прыёму не-не ды і звяртаюцца аўтары некаторых лістоў. І яшчэ — да перакручвання, свядомага або не-

свядомага скажэння той або іншай заўвагі лімаўскага аўтара. Яго ацэнку вечара як «мерапрыемства», яго выказванні пра асобныя перыпетыі сустрэчы нашы чытачы блытаюць — галоўна падмена — з ацэнкай твораў маладых, з прынцыповымі адносінамі да іх творчасці, іх грамадскай працы. Карэспандэнт выказаў сумненне, ці абавязкова было ўключыць у праграму вечара з'яўленне на сцэне дзяцей (вечар жа літаратурны, праграма і без таго вялікая), а яму кажуць: не любіш дзяцей, пра будучыню не кляпоцішся. Паколькі ініцыятары вечара прапанавалі зале ўставаіне і спяванне «Пагоні», аўтар заметкі спрабуе ўдакладніць: «Верш «Пагоня» — гэта гімн маладзці, ці што!; гэтак далікатна, не націскаючы, не ацэньваючы, пытае ўспых: «Ці мела прамое дачыненне да літаратурнага вечара зачытанне са сцэны адоўвы наконт «вальнага сойма!»; у тым жа, не ў катэгарычным зусім, не ў асуджальным, а ў запытальным тоне ўдакладняе сцвярджэнне наконт «залатых вякоў», — а чытачы папракаюць яго, аўтара заметкі, у недахопе патрыятызму, у неразуменні зместу верша Багдановіча, у тым, што «наш кар.» [хоць ён і ўзяў слова «палітызаваць» у двухоссе] адмаўляе маладым у праве быць патрыятамі, грамадзянамі, сацыяльна актыўнымі людзьмі і г. д. А Аляксей Пяткевіч, хоць сам на вечары і не прысутнічаў, абвінавачвае аўтара заметкі ў падазронасці да маладых і іхняга выступлення, у нейкіх «намёках, праўда, асцярожных», у імкненні «шукаць скрыты сэнс» і да т. п.

Тут мы хацелі б зрабіць адно ўдакладненне: калі аўтар заметкі нагадаў гісторыю ўзнікнення верша «Пагоня», прывёў аўтограф самога Багдановіча, то гэтым самым ён хацеў толькі падкрэсліць, што бяздумнае прыцягванне за вушы мінулага — не лепшы спосаб вырашэння надзённых праблем. І яшчэ адно ўдакладненне. Карэспандэнт «ЛіМа» меў неасцярожнасць заўважыць, што на вечары ігнаравалася «магчымасць дыялогу з пісьменнікамі розных пакаленняў». Заўвага гэтага таксама выклікала дружнае абурэнне ў чытачоў. Чаму? Не зусім зразумела. Праўда, некаторыя чытачы, у прыватнасці, Г. Лойка, выказаліся ў тым духу, што, маўляў, маладым ніякі дыялог не патрэбен, тым больш з рознымі «прыкарытнымі» [ад слова «карыта»]. Ды гэта ўжо другая размова...

Што датычыць закліку Яўгена Лецікі быць справядлівымі ў ацэнках, то мы тут згодны, толькі з невялікай агаворкай, справядлівасць у дадзеным выпадку — гэта не кампліментаршчына, гэта — уважлівая, чулыя, але падзелавому прынцыповыя адносіны.

ПРАКТИКАВАННЕ кожна мастацтва мае пэўныя агульныя патрабаванні незалежна ад таго, датычыцца гэта медыцынскага мастацтва альбо любові... Калі хтосьці хоча стаць майстрам, усё ягонае жыццё павінна быць падпарадкавана абранаму мастацтву альбо зрэшты цесна звязана з ім. Уласная асоба таксама робіцца дзейным чынікам у гэтым практыкаванні, і яе неабходна падтрымліваць у адпаведнай для выканання сваіх абавязкаў форме. У дачынэнні мастацтва любові гэта азначае, што той, хто імкнецца стаць майстрам, павінен пачаць з практыкавання дысцыпліны, засяроджанасці, цярдзення ўва ўсіх сферах свайго жыцця... Сутнасць дысцыпліны складаюць не нейкія звычкі навіязаныя правілы, а здэясненне ўласнай волі чалавека ў такіх паводзінах, калі дысцыплінаванасць успрымаецца ім як нешта прыёмнае, і тады пры ўсіх адхіленні ад дысцыпліны адразу адчуваецца яе нястача. Адна з заганаў нашага заходняга разумення дысцыпліны (як і ўсякай дабрачыннасці) — гэта меркаванне, што яна павінна быць чымсьці пакутніцкім, і толькі калі гэта пакута дысцыпліны прысутнічае, тады значыцца «ўсё добра». Усход даўно зразумеў, што добрае для чалавека — для яго цела і духа — павінна быць прыемным, хоць бы напачатку і давляло пераадолець пэўныя перашкоды.

Засяроджанасць куды больш цяжкая справа для практыкавання ў нашай культуры, дзе ўсё здаецца, накіравана супраць магчымасці засяродзіцца. Самы галоўны крок у навучанні засяроджанасці — гэта здолецца заставацца сам-насам без чытання, слухання радыё, курэння і выпіўкі. Можна навучыцца засяроджанасці ва ўсім, чым бы чалавек ні займаўся, — у слуханні музыкі, чытанні кнігі, у назіранні за чымсьці. Таму, што робіш у дадзены момант, належыць аддавацца цалкам. Калі засяродзіцца, то не мае значэння, што рабіць: як важныя, так і няважныя рэчы набываюць новае вымярэнне, таму што на іх скіравана ўся ўвага. Каб навучыцца засяроджанасці, трэба пазбягаць, наколькі магчыма, трывіяльных размоў, інакш казачы, размоў неістотных. Калі два чалавекі размаўляюць пра дрэвы, якія яны абодва ведаюць, альбо пра смак хлеба, які яны разам елі, альбо пра агульныя справы, то такая размова можа быць істотнай, калі яны душой адчуваюць, пра што гавораць, а не перакідаюцца аб'якавымі словамі; з другога боку, гаворка можа датычыцца пытанняў палітыкі альбо рэлігіі і ўсё роўна заставацца трывіяльнай. Так адбываецца, калі два чалавекі гавораць штампамі, калі яны не ўкладаюць душы ў тое, пра што вядуць размову. Я павінен тут дадаць, што наколькі важна пазбягаць трывіяльных размоў, настолькі ж важна пазбягаць дрэннай кампаніі. Пад дрэннай кампаніяй я разумю не толькі людзей злых і шкодных: іх кампанія трэба пазбягаць таму, што яны атручваюць атмасферу і прыгнятаюць. Я маю на ўвазе таксама кампанію «жывых трупцаў», людзей, чый дух змярцвеў, хоць цела працягвае жыць; людзей з трывіяльнымі думкамі і размовамі, якія балбочуць замест таго, каб гаварыць, і якія вымаўляюць меркаванні-штампы замест таго, каб думаць самастойна. Аднак не заўсёды магчыма ды і неабходна пазбягаць кампаніі такіх людзей. Калі не адзвацца так, як яны чакаюць, — вымаўляючы штампы і трывіяльнасці, — гаварыць прама і па-чалавечаму, то часта здараецца, што такія людзі мяняюць свае паводзіны, часам ад здзіўлення перадаюць чымсьці нечаканым.

Быць засяроджаным у адносінах з іншымі людзьмі — гэта значыць у першую чаргу ўмець слухаць. Большасць людзей слухаюць іншых альбо нават даюць парадзі, фактычна не слухаючы. Яны не прымаюць усур'ез словы іншага чалавека, яны не прымаюць усур'ез і свае ўласныя парадзі. У выніку размова стамляе іх. Яны падлягаюць ілюзіі, што стаміліся б яшчэ болей, калі б слухалі засяроджана. Але тут якраз наадварот. Усялякая дзейнасць, калі яна ажыццяўляецца засяроджана, абуджае чалавека (хаця ў астанку і прыходзіць натуральная і карысная стомленасць). У той жа час усялякая незасяроджаная дзейнасць усыпляе — хаця ў астанку яна і не дае заснуць на схіле дня.

Быць засяроджаным — гэта значыць цалкам знаходзіцца ў цяперашнім часе, тут і зараз, а не думаць пра на-

ступную справу ў той момант, калі трэба правільна дзейнічаць менавіта зараз. Няма неабходнасці нагадваць, што засяроджанасць патрабуецца болей за ўсіх тым, хто любіць адно аднаго. Яны павінны навучыцца быць блізкімі адно аднаму, не раскідваючыся ў шматлікіх напрамках, як гэта звычайна здараецца. Пачынаць вучыцца засяроджанасці цяжка: будзе здавацца, што гэтай мэты ніколі не

мы ўстрыжымся, прыгнечаныя, раздражнёныя.

Звычайна чалавек успрымае свае цялесныя працы, заўважае змены ў іх і нават невялічкі боль; такі від цялеснай адчувальнасці даволі лёгка зведаць, паколькі большасць людзей мае вопыт добрага самаадчування. Куды больш цяжкая справа — такая ж адчувальнасць да ўласных духоўных працаў, таму што шмат людзей ні-

Пакуль што я разглядаў рэчы, неабходныя для практыкавання ўсякага мастацтва. Зараз я збіраюся разглядаць якасці, якія маюць выключнае значэнне для здольнасці любіць. У адпаведнасці з тым, што я казаў аб прыродзе любові, галоўную ўмову для дасягнення любові складае пераадоленне ўласнага нарцысізму. Нарцысісцкая арыентацыя — гэта арыентацыя, пры якой чалавек лічыць рэ-

П Е Р А К Л А Д Ы

Эрых ФРОМ

Мастацтва ЛЮБОВІ

Эрых Фром (1900—1980) — вядомы амерыканскі псіхолаг, філосаф, сацыялаг, чьё імя пакуль што вядома ў нашай краіне толькі вузкому колу спецыялістаў, хаця яго творы заслужылі шырокае папулярнасць і больш шырокае чытацкае аўдыторыя. Фром належыць да тых вучоных-гуманістаў, што змагаліся за вызваленне чалавечай свядомасці ад улады зманлівых ідэалаў аўтарытарызму, у якім бы абліччы ён ні выступаў. На ўласным вопыце Фрому давлялася зведанне антычалавечую сутнасць фашызму, у 1933 г. ён вымушаны быў эміграваць з Германіі ў Амерыку і застаўся там назаўсёды. З выкрываўчай суровай крытыкай фашысцкай сістэмы і яе «правадыра» Гітлера выступіў Фром ужо ў 1941 г. у сваёй кнізе «Уцёкі ад свабоды».

Марксава вучэнне аб адчужанасці чалавека ад сваёй існа-

сці было плённа ўспрынята Фромам у справе аналізу буржуазнага грамадства і ўмоў існавання асобы ў сацыяльных структурах, пазбаўленых сацыяльнай справядлівасці і магчымасцяў належнага духоўнага развіцця. Папулярнасці ягоных кніг сярод шматлікіх чытачоў садзейнічала глыбокае разуменне аўтарам унутранага свету чалавека, ягоных праблем і надзей, ягонага права на свабоду, скажэння псіхічнага жыцця, абумоўленых заганаў сучаснага грамадства. Кнігі Фрома належалі да ліку бестселераў, некаторыя з іх перавыдаваліся амаль 20 разоў. Найбольш славуць сярод іх — «Здравае грамадства», «Чалавек для сябе», «Уцёкі ад свабоды», «Рэвалюцыя надзеі» і іншыя. Да іх належыць і «Мастацтва любові», урывак з якой прапануецца чытачу ў маім перакладзе.

Ларыса ЧАРНЫШОВА.

дасягнуць. Наўрад ці трэба нагадваць, што тут спатрэбіцца цярдзенне. Калі забыцца, што ўсё патрабуе часу, і намагацца фарсіраваць справу, то, сапраўды, ніколі не дасягнеш поспеху ні ў авалоданні засяроджанасцю, ні ў мастацтве любові. Каб зразумець, што такое цярдзенне, дастаткова паглядзець, як вучыцца хадзіць дзіця. Яно падае, зноў падае і ўсё ж працягвае рабіць новыя спробы, удасканальвацца, пакуль аднойчы не пойдзе роўна. Чаго мог бы дасягнуць дарослы чалавек, калі б ён валодаў цярдзеннем дзіцяці і яго засяроджанасцю на сапраўднай мэце!

Нельга навучыцца засяроджанасці, калі не ўмееш адчуваць сябе самога. Што гэта значыць? Няўжо трэба ўвесь час думаць аб сябе, «аналізаваць» сябе? Калі б размова ішла пра тое, што значыць адчуваць аўтамабіль, гэта няцяжка было б растлумачыць. Сапраўды, кожны, хто вадзіць аўтамабіль, адчувае яго. Ён заўважае нават маленькі, непрыкметны стук, а таксама самыя нязначныя змены пры выключэнні рухавіка. Гэта ж сама шафёр адчувае змены паверхні дарогі і руху машыны, што ідуць наперадзе і ззаду. Аднак жа ён не думае пра ўсё гэта; ягоны розум знаходзіцца ў стане рэлаксаванай пільнасці, чуйны да ўсіх істотных змен таго, на чым ён засяроджаны, — бяспечна весці аўтамабіль.

Калі б мы хацелі даведацца, як адчуваць іншага чалавека, то самы лепшы прыклад нам падала б адчувальнасць і спагадлівасць маці да свайго дзіцяці. Яна заўважае ўсе цялесныя змены, патрэбы, трывогі дзіцяці яшчэ да таго, як яны адкрыта праявіцца. Яна абуджаецца ад плачу свайго дзіцяці, тады як іншыя, нават больш моцныя гукі не здолелі б яе абудзіць. Усё гэта азначае, што яна адчувае праявы жыцця дзіцяці, не будучы ахолленай трывогай і неспакоем, а ў стане пільнай раўнавагі, адчувальна да ўсякага самага малага сігналу, зыходзячага ад дзіцяці. Такім чынам можна адчуваць і сябе самога. Напрыклад, калі ўсведмаляеш сваё пакуццё стомленасці альбо прыгнечанасці, то замест таго, каб паддавацца ім і падтрымліваць маркотныя думкі, якія заўсёды ёсць напачатку, трэба спытаць сябе: «У чым справа? Чым я прыгнечаны?» Тое ж самае трэба рабіць, калі заўважаеш, што ты раздражнёны альбо разлаваны, альбо хочаш пафанатэзіраваць ці якім іншым чынам збегчы ад сябе самога. У кожным з гэтых прыкладаў важна ўсвядоміць іх, а не растлумачыць іх як бог на душу пакладзе, тысяча і адным спосабам. Больш таго, трэба быць чуйным да свайго ўласнага ўнутранага голасу, які скажа — часта вельмі цхенька, ледзь чуць, — чаму

колі не ведалі чалавека, які жыве па-сапраўднаму. Яны прымаюць за норму псіхічнае жыццё сваіх бацькоў і блізкіх, альбо сацыяльнай групы, у якой нарадзіліся; і пакуль самі не адрозніваюцца ад іх, то адчуваюць сябе нармальна і не зацікаўлены ў якіхсьці назіраннях. Ёсць шмат людзей, якія не бачылі, напрыклад, чалавека, які па-сапраўднаму любіць, альбо чалавека чэснага, адважнага, засяроджанага. Цалкам відавочна, што каб зрабіцца адчувальным да сябе самога, трэба мець вобрав паўнацэннага здоравага чалавечага жыцця. А як атрымаць такую адчувальнасць, калі яе не было ні ў дзяцінстве, ні пазней? Зразумела, што на гэтае пытанне няма простага адказу, але само яно звяртае ўвагу на адзін вельмі варты крытыкі аспект сістэмы нашага выхавання.

Хоць мы вучым ведам, аднак пакідаем без увагі такое выхаванне, якое ў вышэйшай меры важна для развіцця чалавека: выхаванне, якім можа быць простая прысутнасць побач сталага, здольнага да любові чалавека. У папярэдніх эпохах нашай культуры, альбо ў Кітаі і Індыі найбольш паважаным чалавекам быў чалавек высокіх духоўных якасцей. Настаўнік быў не толькі, і нават не ў першую чаргу, крыніца ведаў, яго прызначэннем было даць пэўныя чалавечыя арыентацыі... Кіназоркі, выканаўцы песень, палітычныя аглядальнікі, важныя бізнесмены і дзяржаўныя фігуры — вось цяперашнія ўзоры для пераймання. На гэтую ролю іх часта высоўвае тое, што ім пашанцавала дабіцца вядомасці. І ўсё ж становіцца ўяўляецца не такім уж бязнадзейным. Калі ўлічыць той факт, што такі чалавек, як Альберт Швейцар, здолеў стаць вядомым у Злучаных Штатах, калі ўявіць, як многа ёсць магчымасцей пазнаёміць нашу моладзь з існуючымі сёння і гістарычнымі асобамі, жыццё якіх з'яўляецца доказам таго, чаго здольныя дасягнуць сапраўдныя людзі, а не пацяшальнікі ў шырокім сэнсе гэтага слова, калі ўспомніць пра вялікія творы літаратуры і мастацтва ўсіх часоў, то высветліцца, што ёсць шансы стварыць слушнае ўяўленне аб сапраўдным чалавечым жыцці, а значыцца, і адчувальнасць да нягоднага жыцця. Калі ж мы не здолеем садзейнічаць такому ўяўленню, тады мы сапраўды сутыкнемся з верагоднасцю перарыва ўсёй нашай культурнай традыцыі. Гэта традыцыя галоўным чынам грунтуецца на перадачы не пэўных відаў ведання, а пэўных відаў чалавечых рыс. Калі наступныя пакаленні ніколі больш не ўбачаць гэтых рыс, то культура пачне тысячагоддзямі пойдзе марна, нават калі яе веды будуць перададзены далей і развіты.

чаіснасцю толькі тое, што адбываецца ў ім самім, у той час як правыя вонкавага свету не маюць для яго каштоўнасці самі па сабе, а ўспрымаюцца толькі з пункту гледжання іх карыснасці альбо небяспечнасці для яго. Поллюс, супрацьлеглы нарцысізму, гэта аб'ектыўнасць: яна з'яўляецца здольнасцю бачыць людзей і рэчы такімі, якія яны ёсць, аб'ектыўна, а таксама адрозніваць гэтую аб'ектыўную карціну ад карціны, сфарміраванай ўласнымі жаданнямі альбо страхамі. Усе формы псіхозаў дэманструюць крайнюю няздольнасць да аб'ектыўнасці. Для вар'ята адзіная рэчаіснасць тая, якая існуе ў ім самім, рэчаіснасць ягоных страху і жаданняў.

Менш экстрэмальныя — ці, магчыма, толькі менш відавочныя скажэнні сустракаюцца ў штодзённых адносінах паміж людзьмі. Як многа бацькоў рэагуюць толькі на тое, ці паслухмяна іх дзіця, ці дае яно ім радасць, ці можна ім ганарыцца і гэтак далей, замест таго, каб успрымаць альбо хоць бы зацікавіцца тым, што адчувае само дзіця. Як многа мужоў лічаць сваіх жонак тыранкамі толькі таму, што прывычка да матчынай паблаглівасці змушае іх разглядаць кожнае патрабаванне жонкі як абмежаванне ўласнай свабоды. Як многа жонак лічаць сваіх мужоў дурнымі альбо недарэкамі толькі таму, што яны не адпавядаюць фантастычнаму вобразу бліскачага прынца, створанаму ім у дзяцінстве.

Прыслюём ужо зрабілася адсутнасць аб'ектыўнасці ў адносінах да іншых народаў. Што ні дня ў іншым народзе адкрываюць усё новыя рысы сапсаванасці, жорсткасці ў той час, як свой народ увасабляе ўсё самае лепшае і высакароднае. Кожны ўчынак ворага ацэньваецца па адным крытэрыі. Кожны ўласны — па іншым. Нават добрыя ўчынкі непрыяцеля лічацца знакамі асаблівых д'явольскіх хітрыкаў, маючых на мэце ашукаць нас і ўвесь свет, у той час як нашы дрэнныя ўчынкі прызнаюцца неабходнымі і апраўдваюцца нашымі высакароднымі мэтамі, якім яны быццам бы служаць. На самай справе, калі прасачыць за адносінамі паміж народамі, як і паміж індывідамі, можна прыйсці да высновы, што аб'ектыўнасць тут з'яўляецца выключэннем, а большая альбо меншая ступень нарцысісцкага скажэння — правілам. Здольнасць думаць аб'ектыўна — гэта разуменнасць; эмацыянальная ўстаноўка, якая грунтуецца на разумнасці, — гэта лагода... Лагода і аб'ектыўнасць непадзеленыя ад любові. Я не магу быць па-сапраўднаму аб'ектыўным у сваёй сям'і, калі я не магу быць аб'ектыўным да чужых людзей, і наадварот... Калі нехта хоча захаваць аб'ектыўнасць да любімага

чалавека і мяркуе пры гэтым, што без яе можна абысцця ў адносінах да ўсяго астатняга свету, ён хутка пераканаецца, што прайграе як у першым, так і ў другім выпадку.

...Практыкаванне мастацтва любові патрабуе практыкавання веры... Каб хоць крыху наблізіцца да разумення праблемы веры, трэба зрабіць адрозненне паміж рацыянальнай і ірацыянальнай верай. Пад ірацыянальнай верай я разумею веру ў чалавека альбо ідэю, якая грунтуецца на ўласным падпарадкаванні ірацыянальнаму аўтарытэту. Рацыянальная вера, наадварот, гэта перакананасць, крыніцай якой з'яўляецца наш уласны вопыт мыслення і адчування. Рацыянальная вера гэта перш за ўсё не вераванне ў штосьці, а сталасць і стойкасць, уласцівыя нашым перакананням. Вера гэта рыса характару, яна пранікае ўсю асобу, а не з'яўляецца нейкай асаблівай верай у штосьці.

...Мысленне і разважанне не з'яўляюцца адзінай сферай вопыту, дзе працягваюцца рацыянальная вера. У сферы чалавечых адносін вера складае неабходны элемент усякага сур'ёзнага сяброўства альбо любові. «Мець веру» ў іншага чалавека гэта значыць быць упэўненым у надзейнасці і нязменнасці яго фундаментальных устаноў, у самой сутнасці яго асобы, у яго любові. Я маю на ўвазе не тое, што чалавек не можа мяняць свае меркаванні, але што яго асноўныя матывы застаюцца аднымі і тымі ж; напрыклад, што яго павяга да жыцця і чалавечай годнасці стварае частку яго самога і не можа змяніцца.

Такім жа чынам мы верым у саміх сябе. Мы ўсведамляем існаванне нашага ўласнага «я», нязменнай сутнасці нашай асобы, што захоўваецца на працягу ўсяго нашага жыцця на суперак розным абставінам і не залежыць ад пэўных перамен у меркаваннях і пачуццях. Гэта сутнасць азначаецца словам «я» і стварае аснову нашага пераканання ва ўласнай аўтэнтычнасці. Калі мы не маем веры ў трываласць свайго «я», наша пачуццё аўтэнтычнасці бурыва і мы робімся залежнымі ад іншых людзей, будуючы на іх уяўленні пра нас уласнае пачуццё аўтэнтычнасці. Толькі чалавек, які мае веру ў сябе, здольны верыць у іншых, таму што толькі ён можа быць упэўнены, што будзе ў будучым такім жа самым, як і сёння, а значыцца, будзе адчуваць і паводзіць сябе так, як і зараз. Вера ў сябе гэта ўмова нашай магчымасці аб'яцаць, і паколькі, як казаў Ніцшэ, чалавека можна акрэсліць па ягонай здольнасці аб'яцаць, то вера з'яўляецца адной з умоў чалавечага існавання. Што датычыцца любові, дык тут вера ва ўласную любоў і яе здольнасць абуджаць любоў у іншым чалавеку, а таксама вера ў яе трываласць мае вялікае значэнне.

Другое значэнне веры ў чалавека звязана з верай у магчымасці іншых людзей. Найбольш простая форма яе праўлення гэта вера маці ў народжанае ёю дзіця: што яно будзе жыць, расці, хадзіць, размаўляць. Аднак развіццё дзіцяці ў гэтых дачыненнях адбываецца з такой паслядоўнасцю, што чаканні такога роду, здаецца, не патрабуюць веры. Іншая справа тыя магчымасці, якія могуць не атрымаць развіцця: здольнасць дзіцяці любіць, быць шчаслівым, разумным і такім больш спецыфічным здольнасці, як мастацкія таленты. Гэта насенне, якое прарастае і працягваецца, калі створаны належныя ўмовы для развіцця, але яно можа аказацца загубленым, калі належных умоў не будзе.

Адна з самых важных сярод гэтых умоў, каб чалавек, які адыгрывае значную ролю ў жыцці дзіцяці, верыў у яго магчымасці. Прысутнасць такой веры адрознівае выхаванне ад маніпуляцыі. Выхаванне раўназначна дапамозе ў ажыццяўленні дзіцячых магчымасцей. Маніпуляцыя, як супрацьлегласць выхаванню, заснавана на адсутнасці веры ў развіццё магчымасцей і на перакананні, што дзіця будзе харошым, толькі калі дарослыя ўкладуць у яго пажаданае і выкарыстанне непажаданае. Няма неабходнасці верыць у робат, таму што ён пазбаўлены жыцця.

Вера ў іншых дасягае свайго кульмінацыі ў веры ў чалавецтва... Як і вера ў дзіця, гэта вера грунтуецца на ідэі, што магчымасці чалавека дазваляюць яму пры належных умовах пабудоваць сацыяльны лад на прынцыпах роўнасці, справядлівасці і лю-

бові. Паколькі чалавеку яшчэ не ўдалося пабудоваць такі лад, то ўпэўненасць, што ён здолее гэта зрабіць, усё яшчэ патрабуе веры. Але як і ўсякая рацыянальная вера, гэта таксама не з'яўляецца добрым пажаданнем, а грунтуецца на сведчаннях мінулых дасягненняў чалавечага роду і на ўнутраным вопыце кожнага індывіда, на яго ўласным вопыце розуму і любові.

У той час як ірацыянальная вера грунтуецца на падпарадкаванні сіле, якая ўспрымаецца як неадольная, усвядзенне і ўсеўладная, і на адмаўленні ад уласнай сілы і моцы, рацыянальная вера грунтуецца на супрацьлеглым вопыце. Гэтай верай прасякнуты нашы думкі, таму што яна вынік нашага ўласнага назірання і разважання. Мы маем веру ў магчымасці іншых людзей, у свае магчымасці і ў чалавецтва таму і толькі ў той ступені, наколькі мы самі зведалі рост нашых уласных магчымасцей, дзейнасць гэтага росту ў саміх сабе, моц нашай уласнай сілы розуму і любові. Аснова рацыянальнай веры—плённасць; жыць свайёй верай гэта значыць жыць плённа. З гэтага вынікае, што вера ў сілу (у сэнсе панавання) і выкарыстоўванне сілы з'яўляюцца супрацьлегласцю веры. Вера ў існуючую сілу тоесна нявер'ю ў развіццё яшчэ не паспелых ажыццяўленняў магчымасцей. Яна прадказвае будучыню, грунтоўчыся выключна на праявах цяперашняга, але гэта абарочваецца сур'ёзным пралікам, глыбока ірацыянальным у сваёй няздольнасці ўлічваць чалавечыя магчымасці і развіццё чалавека. Няма рацыянальнай веры ў сілу. Ёсць пакура сіле альбо таму, хто ёй валодае, жаданне яе ўтрымаць. У той час як многім сіла здаецца самай рэальнай рэччу на свеце, гісторыя даказала, што гэта не самы надзейны з усіх чалавечых набыткаў. З-за таго, што вера і сіла ўзаемна адмаўляюцца адна другую, усе рэлігіі і палітычныя сістэмы, якія першапачаткова будаваліся на рацыянальнай веры, сталі псавацца і ўрэшце страцілі сваю былую моц, калі пачалі разлічваць на сілу альбо аб'ядналіся з ёю.

Каб верыць, патрэбна адвага, здольнасць рызыкаваць, гатоўнасць прыняць нават пакуты і расчараванне. Хто занадта шануе бяспеку і спакой, як першасныя ўмовы жыцця, той не здольны верыць; хто стаў у глухую абарону, дзе сродкамі бяспекі абраны дыстанцыя і ўласнасць, той сам робіць сябе вязнем. Каб быць любым і любіць, неабходна адвага, адвага лічыць пэўныя коштаўнасці вартымі вышэйшай увагі, а таксама адвага дзеля гэтых каштоўнасцей ставіць на карту ўсё.

Такая адвага вельмі адрозніваецца ад той, пра якую казаў вядомы фанфарон Мусаліні, калі ўжываў лозунг: «жыць сярод небяспечнасцей». Ягоны род адвагі гэта адвага нігілізму. Яна бярэ пачатак у разбуральнай паставе да жыцця, у гатоўнасці страціць жыццё з-за няздольнасці любіць яго. Адвага адчаю супрацьлеглая веры ў жыццё. У чым трэба практыкавацца, каб верыць і быць аднажным? Шчыра кажучы, веру можна практыкаваць кожны момант. Веры патрабуе выхаванне дзіцяці, веры патрабуе засынанне, вера патрэбна, каб пачаць ажыццяўляць працу. Усе мы прывыклі мець гэтую веру, а хто не мае яе, той пакутуе ад трывогі за сваё дзіця альбо ад бяссоння, альбо ад няздольнасці да ўсялякай плённай працы, альбо робіцца падазроным, пазбягае цесных кантактаў з людзьмі, альбо робіцца іпахондрыкам, або няздольны бачыць наперадзе аніякіх перспектыв. Трымацца ўласных меркаванняў пра чалавека, нават калі агульнае меркаванне альбо якіясьці непрадбачаныя факты, здавалася б, прырачаць гэтым нашаму меркаванню; трымацца ўласных перакананняў, нават калі яны непапулярныя,—усё гэта патрабуе веры і адвагі. Прымаць цяжкасці, паражэнні і нягоды як выпрабаванні, з якіх мы выходзім больш моцнымі, а не як несправядлівыя пакаранні, якія не павінны былі напаткаць нас,—гэта таксама патрабуе веры і адвагі.

Практыкаванне веры і адвагі пачынаецца з дробязей штодзённага жыцця. Першы крок—гэта заўважыць, дзе і калі вера была страчана, даследаваць тлумачэнні, якія выкарыстоўваліся, каб скрыць гэтую страту веры, усвядоміць, дзе ты паводзіць сябе баязліва, і зноў жа, як гэта баязлівасць растлумачвалася, апраўдвалася. Усвядоміць, як кожная здрада веры аслабляла цябе і як набытая

слабасць вяла да новых здрад, і гэтак далей па заганнаму колу. Тады чалавек зразумее, што хоць свядома ён баіўся аказацца нялюбым, на самай справе гэта быў, звычайна падсвядомы, страх перад любоўю. Любоў гэта значыць даверыцца, аддацца цалкам у надзеі, што твая любоў абудзіць любоў у любым чалавеку. Любоў—гэта акт веры, і хто мае мала веры, той мае і мала любові.

Адно рэч, выключна неабходную для практыкавання любові, якая раней узгадвалася толькі мяльком, трэба разгледзець больш пільна, бо яна стварае аснову любові: гэта дзейнасць. Я ўжо казаў, што дзейнасць азначае не тое, што робіцца, а ўнутраную дзейнасць, плённае ўжыванне ўласных сіл. Любоў гэта дзейнасць; калі я люблю, я трывала актыўна зацікаўлена любым чалавекам, і не толькі ім альбо ёй. Я не здолее быць актыўным у адносінах да люблага чалавека, калі я лянуся, калі не маю трывалай бадзёрнасці, дзейнасці. Сон—вось адзіны стан, які дазваляе бяздзейнасць: а ў стане бадзёрнасці не павінна быць месца ляноце. Зараз вядзіцца колькасць людзей знаходзіцца ў парадаксальнай сітуацыі—яны напалову спяць, калі ажыўляюцца і напалову ажыўляюцца, калі спяць альбо хочучы спаць. Цалкам ажыўляцца гэта ўмова таго, каб не нудзіцца самому і не прымушаць нудзіцца іншых; а вядома ж, не нудзіцца і не быць нудным для іншых—гэта адна з галоўных умоў любові. Быць бадзёрым у думцы, у пачуцці, актыўна бачыць і чуць на працягу ўсяго дня, унікаць унутранай ляноты,—ці ў форме адкладання чагосяці на потым, ці ў форме спланаванага марнавання часу—гэта абавязкова ўмова мастацтва любові. Любіць—лічыць, што можна падзяліць жыццё такім чынам, што яно будзе плённым у сферы любові і няплённым ва ўсіх іншых сферах. Плёнасць не дазваляе такога «падзялення працы». Здольнасць любіць патрабуе напружанасці, бадзёрнасці, надзвычайнай жыццяздольнасці, якія могуць з'явіцца толькі ў выніку актыўнай арыентацыі ў многіх іншых сферах жыцця; калі хтосьці не мае плёну ў іншых сферах, ён не будзе мець плёну і ў любові.

Разгляд мастацтва любові не можа абмежавацца толькі праблемай асабістых дасягненняў і развіцця рыс характару і вартасцей, якія апісаны ў гэтым раздзеле. Ён патрабуе увагі і да сацыяльнасці. Калі любіць гэта значыць мець накіраванасць на любоў да ўсяго, калі любоў гэта рыса характару, яна абавязкова павінна працягвацца не толькі ў дачыненні свайёй сям'і і сяброў, але таксама і да тых, з кім чалавек кантактуе ў працы, у справах, у свайёй прафесійнай дзейнасці. Тут няма «падзялення працы» паміж любоўю да сваіх і любоўю да чужых. Наадварот, умовай існавання першай з'яўляецца існаванне другой. Прыняць гэта ўсур'ёз—значыць, рашуча змяніць свае сацыяльныя адносіны, адмовіўшыся ад агульнапрынятых.

...Аднак тут узнікае важнае пытанне. Калі ўся наша сацыяльная і эканамічная структура грунтуецца на тым, што кожны шукае толькі ўласнай карысці, калі яна кіруецца прыняццям агаізму, які трохі змякчаецца этычным прыняццям чэснасці, то як можна рабіць бізнес, як можна дзейнічаць у межах існуючага сацыяльнага ладу і ў той жа час любіць? Хіба любоў не прадугледжвае адмаўленне ад усялякай уласнай свецкай карысці і не патрабуе падзяліць долю з бяднейшымі? Гэта пытанне ставілася і атрымлівала радыкальны адказ у хрысціянскіх манахаў і людзей накішталь Талстога, Альберта Швейцара і Сімона Вэйла. Ёсць і такія, хто падтрымлівае меркаванне аб прыняццёвай несумяшчальнасці любові і нармальнага свецкага жыцця ў нашым грамадстве. Яны прышлі да высновы, што казаць пра любоў сёння гэта значыць падзяліць долю ў агульнай хлусні, яны аб'яшчаюць, што ў сённяшнім свеце толькі пакутнік альбо вар'ят могуць любіць. А таму ўсякае абмеркаванне любові гэта нішто іншае як прапаганды. Такі, вельмі шануемы, пункт гледжання можа лёгка паслужыць апраўданню цынізму. Сапраўды, звычайны чалавек падлягае яму, калі думае: «Я б хацеў быць добрым

хрысціянінам—але давялося памерці з голаду, калі б я ўспрыняў гэта ўсур'ёз». Гэты «радыкалізм» у рэшце рэшт вядзе да маральнага нігілізму. І «радыкальны мысліцель» і звычайны чалавек—гэта пазбаўленыя любові аўтаматы, і адзінае адрозненне паміж імі тое, што звычайны чалавек не ўсведамляе гэтага, у той час як «радыкальны мысліцель» гэта ведае і прызнае «гістарычную неабходнасць» існуючага стану рэчаў.

Я ўпэўнены, што прызнанне абсалютнай несумяшчальнасці любові і «нармальнага» жыцця можа быць слушным толькі ў абстрактным сэнсе. Прынцып, на якім грунтуецца капіталістычнае грамадства, і прынцып любові—несумяшчальныя. Але сучаснае грамадства ў сваіх канкрэтных праявах з'яўляецца складанай структурай. Прадавец бескарыснага тавару, напрыклад, не можа выконваць свайёй эканамічнай функцыі без хлусні, а кваліфікаваны працаўнік, хімік альбо фізік,—можа. Такім жа чынам, фермер, фабрычны рабочы, настаўнік і шматлікія іншыя прафесіяналы могуць любіць, не адмаўляючыся дзеля гэтага ад сваіх эканамічных функцый. Нават калі прызнаць, што прынцып капіталізму не сумяшчаецца з прынцыпам любові, трэба таксама прызнаць, што капіталізм сам па сабе гэта складаная і дастаткова зменлівая структура.

Кажучы так, я аднак разумею, што нельга спадзявацца на ажыццяўленне ідэалу любові да бліжняга, калі існуючая зараз сацыяльная сістэма будзе існаваць вечна. Людзі, здольныя любіць, пры існуючай сістэме па неабходнасці складаюць выключэнне: любоў па неабходнасці з'яўляецца рэдкай з'явай у сённяшнім заходнім грамадстве. Не столькі таму, што шмат прафесій не дазваляюць адносінаў любові, колькі таму, што ад духу грамадства, засяроджанага на вытворчасці тавараў і прагнасці да тавараў, паспяхова абараніць сябе можа толькі нон-канфарміст. Тыя, хто ўсур'ёз ставіцца да любові, як да адзінага разузнага адказу на праблему чалавечага існавання, павінны прыйсці да высновы, што неабходны важныя і радыкальныя змены ў нашай сацыяльнай структуры, калі любові сапраўды належыць стаць грамадскай, а не выключна індывідуальнай і маргінальнай з'явай. Аб накірунку такіх перамен у межах дадзенай кнігі можна толькі зрабіць некількі заўваг. Нашым грамадствам кіруе менеджэрская бюракратыя, прафесійныя палітыкі, людзі падлягаюць масаваму ўплыву, іх мэта—больш вырабляць і больш спажываць. Усе віды дзейнасці падпарадкаваны эканамічным мэтам; сродкі робяцца мэтамі. Чалавек пераўтвараецца ў аўтамат—сыты, добра апрануты, але пазбаўлены ўсякай цікавасці да ўласных чалавечых характэрных рыс і функцый. Калі чалавек сапраўды здольны да любові, ён павінен заняць сваё вышэйшае становішча.

Эканамічная машына павінна служыць яму, а не ён ёй. Ён павінен атрымаць права сапраўды ўдзельнічаць у пачуццях, у працы, а не толькі, у лепшым выпадку, удзельнічаць у прыбытках. Грамадства павінна быць арганізавана такім чынам, каб сацыяльная, любоўная прырода чалавека не аддзялялася ад яго сацыяльнага існавання, а ўз'ядналася з ім. Калі гэта праўда, як я намагаўся паказаць, што любоў гэта адзіны здаровы і здвальняючы адказ на праблему чалавечага існавання, то грамадства, якое адбірае ў любові магчымасць развіцця, павінна ўрэшце згінуча ад уласнай супрацьлегласці асноўным патрэбам чалавечай прыроды. На самай справе, гаварыць пра любоў—гэта не «пропаганды» з той простага нагоды, што гэта значыць гаварыць пра вышэйшую і існую патрэбу кожнай чалавечай істоты. Тое, што гэтай патрэбе не даюць ажыццявіцца, яшчэ не азначае, што яе не існуе. Ааналіз прыроды любові, паказваючы яе агульную адсутнасць сёння, вядзе да крытыкі сацыяльных умоў, адказных за гэтую адсутнасць. Вера ў магчымасць любові як сацыяльнай, а не толькі выключна індывідуальнай з'явы—гэта разумная вера, заснаваная на здольнасці разумення самой прыроды чалавека.

З англійскай мовы пераклала
Л. ЧАРНЫШОВА.

Супрацоўнікі Літаратурнага музея Якуба Коласа выказваюць глыбокае спачуванне наглядчыцы музея Ганіме Мікалаеўне Жардэцкай з прычыны вялікага гора — смерці брата УЛАДЗІМІРА.

Саюз пісьменнікаў БССР выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку Алесію Ставеру з прычыны напаткаўшага яго гора — смерці брата ЮРЫЯ.

Знаёмства з творчасцю Уладзіміра Высоцкага, чые 50-годдзе нядаўна мы адзначалі, для мяне пачалося не праз магнітафон, а праз друкаваны тэкст. Я і цяпер захоўваю газету «Ленінская смена на студэнцка-захастанскага штаба Усесаюзнага студэнцкага будаўнічага атрада» ад 23 ліпеня 1967 года. Захоўваю яе з

сьце поўны машынапісны «Збор твораў» У. Высоцкага, у якім сабраны і ўсе тое, што надрукавана ў зборніку «Нера», часопісных публікацыях, і тое, што яшчэ не друкавалася, я ўзнавіў па памяці, што гэта былі за песні. Калі быць дакладным, то «чыста» блатных песень у Высоцкага наогул няма, і нават дзіўна, чаму за ім так на-

можна смела сказаць, што песні Высоцкага з самага пачатку спрыялі выхаванню добрых, высакародных пачуццяў, і не было ў іх ні «рамантазаваных крымінальнага свету», ні «ідэалізацыі антыграмадскіх элементаў», у чым яго абвінавачвалі некалі ў друку. У маладзёжным асяроддзі гэта ўсё ўспрымалася з гумарам, і асабліва цаніліся песні, у

часам усё больш узмацняўся філасофскі пачатак, у яго песнях з'яўляюцца матывы роздуму пра сэнс жыцця, пра пазіію, пра сябе ў свеце. З'яўляюцца такія песні, як «Благадаць або бласлаўненне», «Пра фатальныя даты і лічбы», «Масты згарэлі...» і інш.

Пасля смерці Высоцкага і асабліва ў апошнія два гады, надзвычайна ўзмацнілася цікавасць да ўсяго, што звязана з ім. Зноў запісваюцца і перазапісваюцца песні, выпускаюцца новыя пласцінкі. Газеты і часопісы — ад «Советской культуры» і «Дружбы народов» да «Катера и яхты» і «Спортивные игры» — друкуюць яго вершы. Письменнікі, нарэшце, прызналі, што «Высоцкі — незвычайны паэт» («Дружба народов», № 10, 86). Самыя захопленыя з прыхільнікаў параўноўваюць паэта з Пушкіным. А колькі ўспамінаў, артыкулаў, публікацый! У тым ліку і Марыны Уладзі — у перакладзе на беларускую мову на старонках «Звязды» (беларускі чытач змог упершыню даведацца пра ўражанні знакамітай актрысы ад сустрэчы з Беларуссцю).

Думаецца, аднак, што галоўнае ў асэнсаванні Высоцкага як з'явы ў высьветленні падрабязнасцей яго біяграфіі. Высоцкі сам гэтага не любіў і, выступаючы, папярэджваў: «На пытанні пра асабістае жыццё адказваць не буду».

Уладзімір Высоцкі быў вылучаны на Дзяржаўную прэмію СССР: «за стварэнне вобраза Жэглова ў тэлевізійным мастацкім фільме «Месца сустрэчы памянне нельга» і аўтарскае выкананне песень». Якраз яго песні і апошняя роля ў кіно набылі такую шырокую вядомасць, што заслужана былі адзначаны Дзяржаўнай прэміяй СССР. Хоць, вядома, былі яшчэ і 16 год працы ў Тэатры на Таганцы, 24 кінафільмы, у якіх ён здымаўся.

Толькі цяпер мы даведваемся, якім інтэнсіўным жыццём ён жыў, якія разнастайныя былі ў яго задумы ў тэатры, у кіно, у аўтарскай песні. Высоцкі многага не паспеў, але і тое, што ім зроблена, застаецца.

Міхась КЕНЬКА.

«ЯК УМЕЎ, ТАК І ЖЫЎ...»

тых часоў, калі быў «байцом» цалінага будаўнічага атрада «Ветэран» Магілёўскага педінстытута, які працаваў недалёка ад Уральска. У той газеце быў надрукаваны верш без назвы (цяпер ён вядомы пад назвай «Звёзды»). Імя аўтара — У. Высоцкі — мне нічога не гаварыла, да нас у Магілёў яшчэ не дайшлі магнітафонныя запісы яго песень. Але верш запомніўся. Я звярнуў увагу на тое, як паймаўся шэпелены ў ім у цэлюю нізку метафар зорка ў небе, зорка на пагонах, Залатая зорка Героя, падаючая зорка — загаднае жаданне і, нарэшце, зорка-куля («С неба упала вторая звезда — прямо под сердцем»). Тады я падумаў, што невядомы паэт, аўтар гэтага верша, несумненны талент і, напэўна, яшчэ сустраўся з яго новымі вершамі. Нумар той газеты я прывёз у Магілёў. А тут ужо пра Высоцкага ведалі: аднакурснікі, сябры па студэнцкім інтэрнаце прывезлі, хто з Бабруйска, хто з Мінска, магнітафонныя стужкі з песнямі Высоцкага, крыху пазней мы ўбачылі яго ў фільмах «Вертыкаль», «Я родам з дзяцінства»; у часопісе «Кругозор», акрамя пласцінкі з песняй, былі змешчаны і кароткія звесткі пра аўтара. Але ўсё ж гэтых звестак было мала, і мы верылі і не верылі розным легендам, чуткам. Але галоўнае было не гэта, галоўнае — песні. Стараюся зараз успомніць, чым тады, калі мы былі маладымі, яны прываблівалі нас. Нядаўна, калі мне далі пачытаць до-

доўга замацавалася рэпутацыя аўтара і спевака якраз такіх песень. Так, былі «Ну пра што з табою гаварыць?», «Той, хто раней з ёю быў», «Гэта быў нядзельны дзень», «Ён жыў, як і ўсе», але ж сёння нельга не заўважыць парадыйнай накіраванасці гэтых песень, іх іроніі. Як адзначыў Е. Сяргеў («Вопросы литературы», № 4, 1986), «Высоцкі не новую парадзію, а, наадварот, спародзіраваў блатную лірыку, знішчыў яе». Ды і не гэта прыцягвала тады нас, маладых, а тая рамантыка, якую былі прасякнуты песні пра альпіністаў, хакеістаў, лірычных песні тыпу «Караблі», «Халады», песні пра вайну. Крыху пазней да нас дайшлі запісы з жартуёнамі, сатырычнымі песнямі. Што было і засталася ў песнях Высоцкага, дык гэта надзвычайная натуральнасць і ў словах і ў манеры выканання. Ніякага эстэцтва, манернасці, ніякай фальшы. У тыя гады на эстрадзе панавала (і гэтая тэндэнцыя ўсё ўзмацнялася) песня з неабавязковымі, пустымі словамі, і на гэтым фоне песні Высоцкага, у якіх быў сюжэт, быў змест, думка, успрымаліся як адкрыццё. Дадайце да гэтага адкрытасць, дабрывію, шчырасць, спявадальную манеру выканання. Музіца, невыпадкова тыя, хто прысутнічаў на канцэртах Высоцкага і запісваў іх на магнітафон, не выключалі яго і тады, калі Высоцкі дзяліўся з прысутнымі сваімі думкамі, адказваў на пытанні, жартваў. І

якіх была, здавалася б, мяккая, але з'едлівая сатыра і на п'яніцы, і на мяшчан, і на аматараў лёгкага жыцця. А такіх песень з'яўлялася ўсё больш. Нехта паранейшаму мог залічваць па разраду «блатных» песні, нахшталь такіх, як «Міліцэйскі пратакол», «Дыялог ля тэлевізара», «Баль-маскарад», «Зялёны джын», але ж большасць слухачоў успрымалі іх як сатыру на бездухоўнасць, пустату, ідыятызм абмежаванага існавання ўсіх гэтых прыблатнёвня, прапітых, а часта вонкава і зусім рэспектабельных істот. Зараз некаторыя асабліва фанатычныя прыхільнікі творчасці Высоцкага даводзяць, што ён нібыта адзін быў у пазііі праўдзівым у «часы застою». Гэта не так. Проста Высоцкі закрываў у сваіх песнях такія сферы нашага побыту, якія нават сатырыкі лічылі для сябе задужа нізкімі, ды і сатыра ў яго была не традыцыйная, без маралізатарства, без павучанняў. Ён ужываўся ў ролю п'яніцы, мешчаніна, абывацеля і выкрываў яго «знутры», праз яго ж словы, думкі. Так зроблены, напрыклад, яго фельетоны: «Пісьмо мужу» і «Адказ», «Мішка Шыфман», «Антысеміты», «Песня аўтазайздросніка», «Мой судзе». Філасоф В. Талстых у артыкуле «У люстры творчасці» («Вопросы философии», № 7, 1986) слухна адзначае, што Высоцкі прывучыў нас слухаць і чуць іншы раз хваравіта вострыя рэчы, але ён ніколі не быў пастаўшчыком палітычнай «клубнічкі». У творчасці Высоцкага з

з 8 па 14 лютага

8 лютага, 19.25

«ЗАЧЫТАЙЦЕ МАЕ ПІСЬМО...»
«Што хачу — тое і раблю» — па такім прынцыпе жывуць і працуюць некаторыя работнікі гандлю на вёсцы. Пра гэта — першае пісьмо. А ў музічнай школе імя Ціцюцкага ў Бабруйску так холадна, што вядомаму вялянчэлісту ўсе настаўнікі дружна хукаюць на пальцы, каб мог адбыцца канцэрт...

9 лютага, 19.50

«ЛЮБЛЮ НАШ КРАЙ»
Да 95-годдзя з дня нараджэння К. Буйло.

10 лютага, 19.25

«ПАЗІІ РАДОК ЧАРОУНЫ...»
Вершы М. Сурначова чытаюць артысты мінскіх тэатраў.

12 лютага, 18.30

«ДЗВІНА»
Літаратурна-мастацкі часопіс. Перадача з Віцебска.

12 лютага, 23.50

«НАКЦЮРН»
Рамансы Танеева, Арэнскага выконвае В. Цішына.

13 лютага, 11.15

«СЛОВА ПРА ЛЕНІНА І ЛЮДЗЕЙ НОВАЙ ВЕСКІ»

Перадача знаёміць з кнігай І. М. Баранкевіча, першага біяграфа Леніна, таленавітага публіцыста, пісьменніка і прапагандыста беларускай літаратуры. Яго яшчэ належыць шэраг апавяданняў цыкла «Людзі новай вёскі» пра тое, як успрымаліся рэвалюцыйныя перабудовы простым народам.

13 лютага, 14.50

«МЕТРАНОМ»
Маладыя... Хто яны?.. Музычны агляд.

13 лютага, 23.20

«ВЯЧЭРНІ КАНЦЭРТ»
Іграе ансамбль скрыпачоў Вялікага тэатра Саюза ССР. У праграме Глазуноў, Пракоф'еў, Шчадрын, Святланаў, Чулакі, Хачатурян, Хрэнікаў, Саратэ.

14 лютага, 18.10

«МІНСК МУЗЫЧНЫ»
Канцэрт Дзяржаўнага акадэмічнага сімфанічнага аркестра БССР. Прагучаць творы Чайкоўскага, Смольскага, Глебава. Дырыжор — заслужаны дырэктар мастацтваў БССР Ю. Яфімаў.

14 лютага, 23.05

«СУСТРЭМЕСЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦЦАЦІ»
Інфармацыйна-музычная праграма.

Запрашае Дом літаратара

- У ДOME літаратара (вул. Фрунзе, 5). 9 лютага — вечар, прысвечаны 200-годдзю Джорджа Гордана БАЙРАНА.
- 11 лютага — вечар новай кнігі. Міхась Стральцоў «Выбранае. Проза, пазііа, эса».
- 16 лютага — вечар, прысвечаны 100-годдзю з дня нараджэння Алеся ГАРУНА.
- 17 лютага — Я. Купала «Паўліна» (спектакль тэатра-студыі «Летуценнік» філалагічнага факультэта БДУ імя У. І. Леніна).
- 19 лютага — вечар, прысвечаны 180-годдзю з дня нараджэння Віцэнта ДУНІНА-МАРЦІНКЕВІЧА.
- 23 лютага — вечар, прысвечаны Дню Савецкай Арміі і Ваенна-Марскога Флоту.
- 25 лютага — народны вячэрні ўніверсітэт літаратуры.
- 26 лютага — літаратурны вечар Уладзіміра ДАМАШЭВІЧА.
Наш вернісаж
Выстаўка твораў графіка Вячаслава ПАУЛАУЦА.
Пачатак вечароў у 19 гадзін.
Даведні па тэлефонах: 36-95-73, 36-09-09.

І ЯК РАНЕЙ ГУЧАЦЬ ЦЫМБАЛЫ...

Калі пачалася Вялікая Айчынная вайна, Антону было ўсяго 14 гадоў. Сям'я Петрашкевічаў жыла пад Мінскам. З сярэдзіны сорак другога года, як і многія іншыя сем'і, апынулася ў партызанскім атрадзе.

Так пачалася ваенная біяграфія падлетка, які да дня вызвалення быў разведчыкам у атрадзе «25 год БССР» брыгады імя П. К. Панамарэнкі. Неаднойчы выконваў небяспечныя заданні, рызыкаваў жыццём.

Не любіць Антон Канстанцінавіч успамінаць аб гэтым. «Такі лёс многіх з майго ваеннага пакалення», — гаворыць ён.

Пасля вызвалення Беларусі былога партызана накіроўваюць на вучобу ў вучылішча ФЭН. З дзяцінства ў яго была прыхільнасць да музыкі, граў на цымбалах. Гэтую прыхільнасць ён пранёс і праз вайну. У партызанскім атрадзе не давалі Антону забыцца аб сваім умеллі. Прыносілі пар-

тызаны цымбалы і прасілі выканаць знаёмыя мелодыі ў кароткія гадзіны адпачынку. У вучылішчы Антон ужо не развітваўся з любімым музычным інструментам. А калі ў 1946 годзе на ўсесаюзнаы агляд народнай творчасці ў Маскву ад Беларусі накіроўвалі групу самадзейных артыстаў пад кіраўніцтвам М. Укусава, сярод іх быў і А. Петрашкевіч. Цёпла сустралі ў сталіцы маладых артыстаў, нядаўніх партызан і падпольшчыкаў.

З цягам часу захопленне іграю на цымбалах перайшло ў прызвание. Хутка А. Петрашкевіч паступае ў Мінскае музычнае вучылішча імя Глінкі. Са студэнтаў ў Белдзяржфілармоніі была падрыхтавана група

пад кіраўніцтвам А. Астрамецкага для аркестра імя Жыноўіча, з якім А. Петрашкевіч назаўсёды звязваў свой лёс.

20 гадоў прысвяціў ён любімай справе. З гэтым калектывам аб'ездзіў усю краіну. Тыя, хто цікавіцца музыкой, гучаннем народных інструментаў, напэўна, слухалі і пласцінкі, на якіх запісаны выступленні дуэта цымбалістаў А. Петрашкевіча і В. Дубінскага.

Цяпер Антон Канстанцінавіч на заслужаным адпачынку, але ён не развітаецца з любімым музычным інструментам. І як раней гучаць яго цымбалы...

С. МАЗЬКО,
ывавацелька дзіцячага сада.

г. Мінск.

«Літаратура і искусство» — орган Міністэрства культуры і праваўнага Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларускай мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
АТ 01044 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЕДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.
ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, на месціна галоўнага рэдактара — 33-25-25, адзнака сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і пазііі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацый — 33-44-04, 33-24-62, нарэнтарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Матэрыялы прымаюцца надрукавання на машыны (праз два інтэрвалы). Рукапісаў рэдакцыя не вяртае.

Галоўны рэдактар Анатоль ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСІПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕУСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОУ.